

Ку
на
Ср

ДРАМСКА БАШТИНА

Никола Ђорић

МОМИР

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Ксенија Радуловић, директор

Уредник едиције
Олга Марковић

Приређивач
Станиша Војиновић

Коректор
Миланка Андријашевић

Ликовно решење
Ново Чогурић

Припрема за штампу
Светозар Станкић

Штампа
Србоштампа
Београд, Добрачина 6-8.

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено: септембра 2001.

НИКОЛА ЂОРИЋ

МОМЊИР

Трагедија у пет чинова

Београд 2001.

Никола Ђорић

МОМИР

Трагедија у пет чинова

ОСОБЕ:

Цар Душан

Царица

Гроздана царевна

Војихна

Оливер

Југ Богдан

Вукашин

Гојко

Угљеша

Лазар Грбљановић

Момир посинак царев

Марко син Вукашинов

Љубиша син Војихнин

Јевросима жена Вукашинова

Иванка кћи Војихнина

Филомела Гркињица

Тавничар

Царевић Урош, Јелисавета, Сениша – Властела:

Балша, Алтоман, Бранко, Плахид, Жарко, Југо-

вићи – Војводе: Срђа Злопоглеђа, Петрислав, Ву-

које, Станиша – Четник – Две гласоноше – Бун-

товници – Војници, народ, робови, фанфаристе.

Владаоци и
велика властела
царевине

Збива се у Призрену

Др Никола Ђорић

I ЧИН

I

Цвећем, зеленилом и водопадима раскошан врт. Са стране царев двор са дворишним аркадама

Гроздана и Филомела

ФИЛОМЕЛА

Дивно јутро! Погледај само, како је цвеће отворило недарца сунцу на пољубац и како мирисом својим одговара на његове благе зраке што буде живот у њему. Како је оно захвално! Јер шта је тај бајни мирис, којим уздише сунцу на сусрет, ако не плаћа за добротинство његово?

ГРОЗДАНА

Природа зна да буде и дивно узвишена и мило захвална; и човек, то најлепше чедо њено, само кад подивља, изгуби те лепе особине.

ФИЛОМЕЛА

Па како поточић овај жуберка, сливајући се низ оно цвећем обрасло стење. Како му одсејајују таласићи према сунцу. Па оне капљице што с водопада узлећу тамо према цвећу: румено, зелено и плаво, сребрно и златно. Погледај ону малу плиску, како се надиграва с њиме отскакујући му хитре таласиће. Како је немирна, лака и весела. Све је данас тако светло и радосно. Мени се чини, да и та мала тица осећа исту радост

коју и ја, па ми је поранила овамо, да се видимо и познамо у срећи; чини ми се, дошла ми је да честитамо једна другој.

ГРОЗДАНА

Заиста је наша срећа тако велика, да се свако божије створење може отимати, да је подели с нама.

ФИЛОМЕЛА

Коме није заиграло срце, гледајући јунаке царева, како се враћају с победе? Она радост на њихову лицу, што се враћају милим својима, она поносита чела, оно дично држање ...

ГРОЗДАНА

То мене напоји неком милином, која ми дотле беше непозната.

ФИЛОМЕЛА

Срећна Гроздано! А колика је твоја срећа кад помислиш уз то, да је творац свега тога твој мили брат, твој дични Момир.

ГРОЗДАНА

Мој дични Момир! Ах, како ми тек сад пада тешко, што не могу да кажем и мој дични брат.

ФИЛОМЕЛА

Он ти је ипак брат и цар је срећан што је он тако достојан тога.

ГРОЗДАНА

Бабо је тако добар.

ФИЛОМЕЛА

Он је слава наша. – О, у мени има доста грчке крви и ја бих требала да плачем над несрећом мога народа, који, сломијен и немоћан, све више потпада под то српско: али ја не могу. У Цариграду влада Кантакузен, неверан и непоуздан као што је увек био. И какав је био према Душану, који га је прогнатог и по свету потуцаног примио у краљевске дворе своје под окриље моћно своје: такав је био и према својој

законитој царици. О Боже мој! И гори је био. Према својој отаџбини о чију се круну отимао свима тако обичним средствима показао се још већим проклетником. Нашао тамо негде ваљда на крају света неки род људи, које је и сами благи Бог заборавио, невернике неке, који не знају ни за име божије, па њима продао целе области своје отаџбине, само да му помогну, да се докопа престола и да му буду савезници против Душана.

ГРОЗДАНА

И преко свега, даде њихову владару своју кћер за жену.

ФИЛОМЕЛА

Јадна Теодора! Па и она сама морала је проклети рође-
ног оца, кад је видела ужас у којем се обрела жртвом његових
несрећних рачуна. Па како да га не мрзим ја, како да не желим
да узвишени и честити Душан смрви у прах и пепео онакога
нецара.

ГРОЗДАНА

То је заиста заслужио.

ФИЛОМЕЛА

Такав је Душан па таке су му и војводе. Они се просто
надмећу међу собом ко да му ближе стане. Руку на срце, али
мени се чини, да неби могла казати који је од кога поноснији,
јуначнији, стаситији ...

ГРОЗДАНА

О како си ми ти то јагње. А да видим ја сам ти са свим
друга била; ја сам одмах нашла разлике међу њима. Као хит-
лена видра, ја сам их све у часу прелетела погледом, па их у
часу све и заборавила, макар да је сваки такав, да би се очи
једне девојке могле данима питати на њему. Моје су очи ипак
прелетеле преко свију, као да нису ту ни били, памет их је
заборавила, као да их очи нису ни смотриле: и очи и памет и
срце, све однете једноме од њих на сусрет, само једном поклони
се све.

ФИЛОМЕЛА

На сваки начин то је био твој брат.

ГРОЗДАНА

Мој Момир.

ФИЛОМЕЛА

А које се очи не устављају радо на њему. Срећна Гроздано, такога брата никоја друга нема.

ГРОЗДАНА

Ја стекох дакле у брату витеза, а теби оста, да, немајући брата, тражиш витеза за накнаду.

ФИЛОМЕЛА

Знам те, куд окрећеш разговор. Погледи моји падају много ниже, па ипак је мој витез тако узвишен, да је за мене недомашан и тако сјајан, да ми засењује очи.

ГРОЗДАНА

Ако се не варам ти мислиш на Вукашинова сина. Пажљиво очи моје су већ приметиле куд нагиње твоје срце. Ти обараш очи? Њега се дакле тиче хвала?

ФИЛОМЕЛА

Гроздано мила!

ГРОЗДАНА

И тако дуго, да ми ништа не кажеш.

ФИЛОМЕЛА

(покрије лице рукама)

ГРОЗДАНА

Но!

ФИЛОМЕЛА

Како сам јадна и несрећна! Ја робиња и само твојом добротом спасена од понижења, јадно створење, које нема нигде никога осим тебе, по праву господарицу али по твојем добром срцу ипак праву сестру и заштитницу, ја тако ништавна усудила сам се подићи очију за сином силног Вукашина, кума царева.

ГРОЗДАНА

Ти ништавна и несрећна? А по чему? Зар је кћи једног севастократора, па макар и грчкога мања од једне српске власе-теоке. Рада бих да видим тога, који би те смео и погледати као робињу. Као дете, изгубивши најпре матер а за тим и оца, који паде у часном боју, ти си пошто се предаде град, којим он управљаше, доведена у двор Душанов не као ропче, него за другарицу и млађу сестру кћери његовој. Браћа моја, како Момир, тако и Урош и сада те сматрају за сестру, родитељи и сад пазе као своје чедо. Зато баци с очију ту копрену, која чини, да ти све око тебе изгледа суморно, па погледај с поуздањем око себе. Буди уверена, да ће и сами "силни Вукашин", како га ти назва, бити срећан, кад те види једнога дана својом снахом.

ФИЛОМЕЛА

Моја добра Гроздано! Како сам срећна! О кад би могла тако срећна и ти бити!

ГРОЗДАНА

Царева кћи, којој свака друга завиди на томе ипак може бити равна робињи. Баш она врло ретко сме да се влада по срцу и осећајима, него обично има да чека, да је отац поклонити тамо куд захтевају државни рачуни.

ФИЛОМЕЛА

За Душана то не може да важи, па ипак ...

ГРОЗДАНА

Ипак морам оставити и тебе и све миле овде, па отићи у далеки свет.

ФИЛОМЕЛА

Дакле је свршено све.

ГРОЗДАНА

Данас ће објавити отац целој царевини моје заручење.

ФИЛОМЕЛА

И тако ћеш скоро чак преко мора. Кад бих могла бар ја да те пратим.

ГРОЗДАНА

Ни пошто. Доста је да ја будем несрећна, а ти остани и буди срећна с твојим Марком. Ја ћу се тешити, да сте ви срећни, да је Момир срећан.

ФИЛОМЕЛА

Он ће испросити Иванку.

ГРОЗДАНА

Срећна Иванка.

ФИЛОМЕЛА

Њој може свака позавидети.

ГРОЗДАНА

А колико тек ја. – Ах доста, доста, ни речи даље. Шта сам ти казала? – Ти ниси ништа чула? – Ништа!

ФИЛОМЕЛА

Ништа, – али што си се тако узнемирила?

ГРОЗДАНА

Доста је, доста – ајдемо већ!

ФИЛОМЕЛА

Још две три речи само. Слушај, мила Гроздано, мени се срце пара, кад помислим на твоју жалост. Већ неколико дана ти не сушиш лице од суза, кад год си сама или само са мном. Допусти, твојој Филомели, која би овога часа дала за тебе

живот свој, допусти јој, да ти се приближи, да те запита за прави узрок томе јаду. Тебе нешто веома ожалостљава, ти си несрећна и ако се не варам, то стоји у свези са твојом удадбом. Ти сматраш себе жртвованом ради неких државних, за мене непојамних, рачуна. Зашто се мени не повериш? Можда би било времена, да се још све поправи. Ти кријеш велику тајну и угушујеш тешку бољетицу на срцу. Зашто је мени не повериш. Ја ћу наћи пута и начина да говорим за тебе оцу. Он је увек пун милоште према теби. Није могуће, да је извор тога усануо у његову срцу. Ја не сумњам, да би се он тргнуо и да би презнуо од свога дела, само кад би видео тебе, како си несрећна. Зашто дакле не кажеш, шта те мучи. Повери се мени, па да учиним све што могу, да пробденишем три ноћи, довијајући се, како да ти помогнем. Ти љубиш, – није могуће, да те није очарао ма који од толиких дичних витезова царевих. Зашто би дакле то крила? Можда би цару било милије, само кад би чуо за то, да те поклони једноме такоме, него да те даде у бели свет, па да жели да те види. Нарочито би мати била из тога разлога на твојој страни, а ти знаш, како он воли да послуша њене мудре савете. Говори дакле, док још има времена. Теби ће се ипак моћи да помогне.

ГРОЗДАНА

Све је то лепо и тако је као што говориш, али ти од мене ипак нећеш никада чути моје тајне. Ја ћу је понети собом и тамо у туђој земљи ћу је саранити, да ми овде нико не зна за грех.

ФИЛОМЕЈА

Грех? Шта рече? Каква је то реч!

ГРОЗДАНА

Таман подесна за моје срце.

ФИЛОМЕЈА

Грех је поклонити га љубљеноме витезу?

ГРОЗДАНА

Дакако, јер ја сам га тако поклонила, да се сама од себе грозим, и још само тиме тешим, што је то моја тајна, и што сам још кадра обуздати себе, кад не могу срце.

ФИЛОМЕЈА

То је загонетна беседа, али ми се чини, да бих је ипак могла одгонетнути.

ГРОЗДАНА

(Плашљиво)
Филомело!

ФИЛОМЕЈА

Ти љубиш.

ГРОЗДАНА

Не, није истина – не љубим – ја га не љубим!

ФИЛОМЕЈА

Ти љубиш – то.

ГРОЗДАНА

Нипошто да му споменеш имена, јер ће ми бити, као да ће га цео свет чути.

ФИЛОМЕЈА

О Гроздано, ти си ипак.

ГРОЗДАНА

Несрећна.

ФИЛОМЕЈА

Ја све знам, али опет ни мало грешна ниси.

ГРОЗДАНА

Можда, ако се и даље будем савладала, али ужасно, ако будем пружила руку за забрањеним плодом.

ФИЛОМЕЈА

Боље реци за заслуженим.

ГРОЗДАНА

Грешнице!

ФИЛОМЕЛА

Мислим то јест, да је *он тебе* заслужио.

ГРОЗДАНА

Заслужио ме је за сестру и ништа даље. Досад је имао ту почаст само по милости Душановој, а сад ју је исплатио својим славним и досад нечувеним делима за његове године.

ФИЛОМЕЛА

Која ће скоро така бити, да ће моћи њима и више шта искупити.

ГРОЗДАНА

Ни речи више, твој говор почиње већ да звони као сиренина песма. Ја разумем, да би ти све учинила, да мени помогнеш, али кад ја нећу и кад се ја гнушам својега греха, разуми, *ја кажем греха*, онда је свака туђа помоћ излишна.

ФИЛОМЕЛА

Па шта да се ради!

ГРОЗДАНА

Ја сам тврдо решила, да се покорим својој судбини. А да сама себи онемогућим и саму грешну помисао на њега, запећу свим силама, да се тиха љубав, коју он храни према војничкој кћери, разбукти што пре у живи огањ. Он је срећан мислећи на њу, он и не сања, каквим га очима ја погледам. Он је невин и чист од свакога греха. Нека дакле по заслужи буде и срећан, тим пре, што га Иванка ватрено и страсно љуби. О да си је само видела, како ме је молила, да јој дам прилике, да га види код мене. Она га обожава. Њих ћу дакле да учиним срећнима и гледајући њих тако, бићу зацело и сама много и много мање несрећна.

ФИЛОМЕЛА

О моја добра Гроздано. Нек ти је Бог на помоћи. Жртвом коју подносиш и добрим делом на коме радиш, стогоубо плаћаш мними грех, који те терети.

ГРОЗДАНА

Хвала ти на доброј речи. Мени остаје само још то, да свршим. А да се уверим о томе, како је све друго доцне и узалуд, знај, да је отац овога часа представио властели, дворанима и свима часницима па дакле и целој царевини мога заручника.

(Чују се фанфари)

Чујеш, то је знак, и позив да ми похитамо у наше одаје где ћемо господу дочекати.

ФИЛОМЕЛА

Онда морамо поитати.

ГРОЗДАНА

Морам, макар да ми клечају колена на сваком кораку.

ФИЛОМЕЛА

О то је грозно! Шта да чиним?

ГРОЗДАНА

Шта да чиниш?! Да ми позајмиш твоје раме и да ме непрестано опомињеш на част, која ми је преча од свега и којој мора све друго жртвом пасти.

ФИЛОМЕЛА

О, за тако узвишену душу са овим је излишна моја опомена.

ГРОЗДАНА

Хвала ти на томе мила сестрице. А сад доста. Ајдемо да чујемо и ми пресуду.

ФИЛОМЕЛА

(Покрије лице рукама и плаче)

ГРОЗДАНА

Шта! Зар ћеш ти бити, слабија од мене у мојој несрећи?

ФИЛОМЕЛА

Гроздано! дична Гроздано! ти си бољу срећу заслужила.

*(полако оду обе у двор).**Долази Момир с једне а Марко с друге стране из врта*

МОМИР

Марко!

МАРКО

(Раширених руку притрчи му на сусрет).

На моје груди Момире! На срце које овим младим животом својим куца за тобом и једва чека, да ти овако присно и без сведока искаже праву срећу своју, да ти без разметања и тамјана каже: добро ми дошао!

МОМИР

(Загрлио га такође).

На добро сам дошао, кад ме тако дочекујеш. Мој добри Марко.

МАРКО

Мој дични, срећни Момире!

МОМИР

Срећни Момире! О не, најсрећнији на свету Момире, кад имаш такога пријатеља, твојој срећи радосна као и својој рођеној.

МАРКО

Јесте, радосна, очарана пријатеља, који те гледа блажен у души како си и сад на врхунцу славе своје остао његов и непромењен. Момире! Прва наука моје миле мајке, – ти знаш, да на своју срећу ја немадох другог учитеља осим ње; отац се и сувише занесе за државним стварима – прва њена наука сину беше: "буди смеран и скроман." Наука скупља од сваке друге, јер се тако тешко изучи. Али гле, осим мајке, ево мене још једнога учитеља, тако исто драгога, да ми покаже и примером, како се то постизава, примером тако нужним за садање прилике. – Али не! – Куд се ја занех! – Још бих могао, да ти разбијем лепу слику, која ти лебди пред очима. Зашто да дижем баш ја копрену са ње? Зашто да ти баш ја уцедим жучи у чашу меда, коју држиш пред устима, да јој сву сласт испијеш?

МОМИР

Шта ти то говориш Марко? Такав почетак не смеш никако прекидати.

МАРКО

Боље би било да нисам почињао, али што мора бити нека буде. То је моја судбина, да баш ја другојаче гледам на свет. У мени се сусреле две противности: материна узвишена наука и очева ненаситна грамзивост: у моме срцу је поприште обема. Чему ме год мајка поучи и научи, отац, као да је у задатак ставио, да докаже, да то у ствари мора бити са свим обрнуто. Ја не могу даље да кажем ни једне речи, јер је и отац родитељ и ја га поштујем и бојим га се онолико исто колико матер љубим и обожавам. Ја сам ти дакле постао неверица према људима и према њиховим делима. Ето дакле зашто не верујем ни овоме тамјану, што се пали теби на сусрет. Момире, много трња има на оним ружама, које ти падоше јуче пред ноге. Завист, сујета па и мржња већ се спремају, да ти постану пратиоци на путу којим си пошао к слави и части.

МОМИР

Остави се таквих речи, драги Марко. Зависти се мора сваки надати, али што год више сметња буде, тим је већа и драж за истрајност. Опасности за саму врлину не видим у томе.

МАРКО

Не видиш? Змија је мало и бедно створење; ти је можеш међу два прста стегнути и смрвити, али то исто ништавно створење, кад те из потаје жацне отровним зубом макар само и за врх од малог прста на нози, ти ћеш при свој снази својој подлећи његовом отрову. Злобне речи, потвора и клетва, које право за срце уједају, зар су мање опасне и отровне?

МОМИР

Но, но. Само да ми је знати, чиме ће да се сврши тај твој чудновати почетак.

МАРКО

И треба да знаш.

МОМИР

Марко, овде се нешто случило за време мога војевања?

МАРКО

Важно по твоју срећу. Љубиша, Иванкин брат, зна, да се радо гледате Иванка и ти.

МОМИР

Па?

МАРКО

Па, неда се то пресећи са две речи. Љубиша је син Војихнин а Војихна је данас велика сила у Душанову двору. Није дакле ни мало чудно, ако отац ради свим силама на томе, да обезбеди тај положај и сину, а још мање ако син очекује тако што од оца. Али гле невоље: Душан се уме обазрати на све стране, кад му треба наћи за престо поуздане подпоре за садашњост и будућност и – његове се очи не зауставише на сину Војихнину него на Момиру. Сина Војихнина, који пред

своје грчко порекло тако радо истиче своје српско име, Душан и не смотри. И тако ти постаде опасним за њиове намере и оцу и сину ти си на путу. Знај, да је већ стотинама планова скројено, како да се загорчи тебе овај срећни почетак, да се цар у поуздању на тебе поколеба, и да се отуђи од тебе. Буди дакле обазрив и не веруј ником на прву реч, ничем на први поглед. Надај се сплеткама, да би их се могао безвредан опростити. Буди спреман, да се браниш од клевете и лажи, јер те тад неће моћи збунити безочношћу.

МОМИР

Па ипак ја не видим, како ћеш довести све то у свезу једно с другим. Ти заборави на оно што најпре спомену. Ти рече да Љубиша зна да љубим његову сестру, за шта је по свој прилици добио доказа и од ње. За шта дакле њему не би било право, да му пође сестра за посинка Душанова или – да говорим твојим речима – за будућег првог доглавника царева.

МАРКО

За то, што је баш то тајна и то мрачна и загонетна тајна душе таквих људи. Мени је веома тешко да то разјасним и сам, али да је тако то знам и неће проћи дуго, па ћеш се и ти уверити да право имам.

МОМИР

Баш хоћеш да начиниш и мене сумњичалом.

МАРКО

Разлоге си моје чуо.

МОМИР

Волео бих доказе видети.

МАРКО

Док си ти био на војни, Љубиша ме изазвао, да говоримо о томе предмету, па ми је дао на знање, да ће све и сва употребити, да разбије љубав своје сестре према теби. Он се заверио, да ради свим силама на томе.

МОМИР

Чудновато.

МАРКО

Није, кад помислим како те мрзи.

МОМИР

О да ми је да га видим само!

МАРКО

Стишај се. То су тек почеци. Морамо бити на опрезу ради даљег тока.

Фанфари опет зајече.

МОМИР

Већ други знак. Похитајмо у двор на свечаност. Отац се спремио да објави заручење моје миле сестре свима у двору и царевини. Идем да уживам у њеној срећи. Заборавимо за један час те твоје злогласнице, сад кад је сваки срећан. А после ћу натраг у врт, да се састанем с Иванком. Тако ми је сеја поручила. Сад сам двогубо нестрпљив, да је видим један пут. Дотле буди са мном.

МАРКО

Радо
(*Оду*).

II

У врту Гроздана и Иванка лагано шетајући долазе. Иванка носи у руци киту цвећа.

ИВАНКА

Не могу да ти кажем, како ми је
За срећу и за ово миље,
Што мени пуни срећне груди,
Ја немам доста лепих речи

Да теби Грозда све опишем:
 До искрене и живе жеље,
 Да и ти будеш тако срећна
 И сама све то да доживиш.
 О тад ћеш знати шта је срећа
 И како је Иванки твојој.

ГРОЗДАНА

Срећна сам ја, кад видим тебе срећном
 И када гледам брата милога
 Најпоноснијег српског витеза
 Да ми са речма топлим, срдчним
 Са речма тако сличним тима твојима!
 На сусрет излази.

ИВАНКА

Гроздана! Он те је питао већ за мене?

ГРОЗДАНА

Ја
 Исповедио се већ.

ИВАНКА

Све тако брзо?

ГРОЗДАНА

О та ни два ми часа, сестри својој,
 Која га тако дуго прижељкивах
 Не даде; трећа реч му беше већ:
 Иванка! Како она? Где је? Је ли здрава?
 Је л' знала да ћу доћи? Шта је рекла? –
 И тако све: Иванка па Иванка.
 О, ти ми и не слутиш весела,
 Како си оног поносника младог
 Од целог света и од самог њега
 Отргла себи; ти ми и не сањаш
 Како је твоја слика голем простор
 У представама оне паметне
 И лепе главе заузела већ,

Како му иста мила слика та
Већ важнија и лепша долази
Од сваке славе војне и убојне,
О чему је све до сад млађан сањао.
Та он ми пламти племенитим жаром
У такој мери, да му није можно
Ни часа више крити своју љубав.

ИВАНКА

О, ја се бојим, да ме силна срећа
Коју сам пошла кушати, забуни.
Ја не знам како да пред њега пођем,
И како поглед његов да издржим.
Гроздано, немој остављати мене;
Без тебе веруј, не бих амо пошла.
Ти мени тако лепо даде наде,
О, ја те молим остани код мене.
Подај му ти и ово моје цвеће,
Које сам јутрос набрала у врту.
Гле како сам га лепо сложила,
Сваки ми цветак нешто лепо значи,
Наменила сам по нешто на сваки:
На здравац здравље, да је здрав и чио,
На зимзелен што никад лист не смеће
Свежину и јунаштво вечито.
На бршљан славу, да је добитник
У сваком боју над противником.
На ружу милост, доброту на крин,
На невен срећу, на љубицу љубав,
Да му не вене срећа љубави.
И тако даље већ разумеће.
О, ја сам цвећу све то казала,
На уста сам га приљубивала,
Из душе дахом поила га својим,
Учећи га шта треба све да каже.
И оно ће ме послушати лепо.

Тек ти га само предај Гроздано
И буди са мном.

ГРОЗДАНА

Драге воље, али
Ено ти брата, шта ће рећи он на наше предузеће?
Зна ли за то?

ИВАНКА

Не верујем; али да ће слутити, ради чега сам дошла
овамо, о томе једва могу и да посумњам.

ГРОЗДАНА

Онда је зло поручен.

ИВАНКА

Заиста; а нарочито што изгледа, да је нешто срдит,
намргођен.

ГРОЗДАНА

Рекла бих да управо тебе тражи.

ИВАНКА

Тако је.

ГРОЗДАНА

Онда сам ја излишна. Он ће те извесно звати кући.
Можда је за овај мах и боље тако, пошто је Момир изостао. Он
нас је требао дочекати овде. Нешто га је спречило те није могао
доћи. Ја ћу га потражити, па ћу му казати, да ћеш ме посетити
и после подне. Је ли добро тако?

ИВАНКА

Чак после подне!

ГРОЗДАНА

Друкчије се не може.

ИВАНКА

А ја би тако волела, да ме не остављаш саму.

ГРОЗДАНА

Не треба. Ето га већ; збогом.
(оде).

Долази Љубиша

ЉУБИША

Добро ти јутро сејо.-

ИВАНКА

Мили браца.

ЉУБИША

Стани! Још те нисам поздравио, да ме отпоздрављаш. А то ми није тако лако. Шта да кажем, како да започнем zgodним речима, па да означим подесним именом твоје необично владање овога јутра, твој тако тајан и тако ран одлазак од куће? Шта да речем на то? Заиста, прекор ће још најблажи бити, ако речем: добро ти јутро, ти поселаро!

ИВАНКА

А гле, ти си баш мало срдит. Гле како је само набрао обрвице, како се упиње да поглед начини строгим, те да сестрицу заплаши. Та разведри то лепо лице, које само осмејком сестру предусрета. Што га на силу развлачиш, да буде тако философски мудро? Што се туђиш на силу, трудећи се, да ме држиш у пристојној даљини од себе. Заман ти је. Твоја лакомислена сестрица, твоја "поселара" просто се подсмева свему томе, и ево ти пуше врашки у лице, да растера с њега сву ту збиљу и сав тај изненадни облак. Та теби то баш ни мало лепо не стоји. Ти мораш да ми будеш весео.

(Гледа га мило у очи, па га пољуби говорећи)

Овим пољупцем хоћу да ти развејем у неповрат сву ту срибу.

(Гледа га оштро)

Шта, зар баш нећеш, да ми се насмејеш? Љубиша, шта је теби?

ЉУБИША

Шта је мени?

ИВАНКА

Јесте, шта ти је? Ја те не разумем.

ЉУБИША

Ти не разумеш мене! Ти мене предусреташ са питањем, које сам ја спремио за тебе, која не знаш куда си нагла у младости и неукости својој, која си већ на путу да изгубиш светињско коло свога девојаштва. Куда си пошла јутрос тако рано? Које си цвеће спремила? Ил' можда мислиш, да то ништа није, кад једна млада, гиздава и лепа девојка трчи за једним младићем, који у томе ништа друго не види, до то: да је слепо готова, да му подлегне и да испуни сваки његов ниски прохтев, кад год само он потражи то од ње? Зар не видиш, шта види цео свет? Зар не слутиш чиме ће се свршити твоја лакоумна поводљивост? Зар не примећаваш, да срљаш у пропаст радећи тако, трчећи за њим? – Не, ти не видиш, јер си заслепљена, ти не слутиш, да си на злу путу, јер кад би знала шта чиниш, ти не би стајала ту преда мном тако збуњена, без одговора и постиђена. Али хвала Богу и на томе, јер то је добар знак. Ја видим, да још није касно, да ти се отворе очи, да познаш, да си погрешила и да поспешиш да се поправиш. Слушај ме, ја ћу теби тога младића, који те занесе варљивим сјајем, да већ и не видиш њега, него само блесак, који га окружава, ја ћу ти га приказати у правој светлости.

(Момир и Марко појаве се на позорници и кад спазе њих двоје застану. Марко казује Момиру знацима, да се склоне иза једног жбуна, што Момир и учини, али га доцније Марко с тешком муком задржава да се не јави Љубиши).

Тек ти ми само прими срцу речи и савет. Пре свега, сејо, ја не мислим да ударам на твоје срце и да окрећем своје копље противу наклоности твоје према њему. Ја поштујем онај племенити пламен, који ти осећаш у твојем чистом девојачком срцу. Ниси ти другачија у томе, нити треба да будеш другачија

него друге твоје честите сестре. Љубав је света, божанствена; она не може бити прекорна, докле год је срце из кога потиче, чисто од сваке ниске пожуде. – Тако је, сејо с тобом, тако је с љубављу, која тебе вуче к њему, али како је у томе са њим? Шта он тражи од љубави? Колико је она њему *света* и божанствена? – Ето, сејо, то ти је друго питање, и то увек много важније од онога првога, важније него што ти можеш и помислити. И када, да би на то питање одговорила, процениш Момира, кад му завириш дубоко у душу, кад му одмериш сваки поступак, кад му пропратиш сваку реч и сваки корак, о, тада ћеш се пренерозити, задрхтаћеш у дубини душе, кад видиш, какав је он у својој унутрашњости, какве умишљаје крије у души својој, и како је пун само скривених пожуда на твоју и *само* твоју девојачку чедност и грешном руком још не такнуту лепоту. – Низак, страстан, непоштен, то је његова права слика.

ИВАНКА

Љубиша!

ЉУБИША

Ћути. Нисам ја ове речи покупио из магле и ветра. Не, то је моје искуство, то сам ја својим очима видео.

ИВАНКА

Исувише сам те слушала. Не могу више да ћутим. Ти видиш нешто, што нико не може да види, јер га и нема. О, Љубиша, ти чиниш голему неправду Момиру, говорећи тако. Ти ниси ништа од тога видео, него те је неко грдно обмануо.

ЉУБИША

Никоме не допушта мој понос, да ми даје лекције о твојој владању. Не, то је све истина, али ти нећеш веровати, докле год не добијеш доказа. Ја то знам, па ћу ти их и набавити. Међу тим први мој савет у тој намери биће тај, да припазиш и сама, али мудро, ладно и без наочари на заљубљеним очима на тога твога идола, на његово понашање према...

ИВАНКА

Према коме?

ЉУБИША

Мислиш ли ти заиста, да си ти једина, којој се закleo вечном љубављу?

ИВАНКА

Он другу љуби?!

ЉУБИША

А ти и не слудиш.

ИВАНКА

О Боже! О тешко мени несрећној!

ЉУБИША

Јесте, несрећна си, сејо, али не тужи, јер ја сам те зато и потражио јутрос: да те утешим.

ИВАНКА

Мени нема утехе.

ЉУБИША

О, ти ћеш се ипак утешити, кад само дознаш, како је мало достојан Момир твоје љубави и пажње, кад само чујеш ко ти је супарница, која ти оте место, за којим тако мало узрока имаш да жалиш.

ИВАНКА

Доста ако Бога знаш. Умрећу од неизвесности. Кажи је, да је знам. О тешко мени.

ЉУБИША

Лако је казати име, али није лако спремити тебе да издржиш удар.

ИВАНКА

О, издржаћу све лакше нег' ове муке.

ЉУБИША

Онда чуј.–

ИВАНКА

Говори!

ЉУБИША

О тешко је говорити. – Како је грозан његов грех, како је ужасан злочин. Још га никад није било под небом такога. Душа ми се буни на помисао, крв ми се леди у жилама, на покор и на гадну страст.

Момир тргне мах и нагне напред, али га Марко задржи. Љубиша се тргне, али не смотривши никога, настави даље.

ЉУБИША

Али ти морам казати; ти мораш све знати.

ИВАНКА

Име! Име!

ЉУБИША

Име је од свих ових ужасних и грозних речи ужасније и грозније. Супарница је твоја.

ИВАНКА

(Очекујући укоченим погледом грчевито)

Ха!

ЉУБИША

Гроздана.

ИВАНКА

*(Врисне и клоне)**Момир излети с голим мачем. Марко за њим.*

МОМИР

Доста! доста бестидно блебетало, доста клеветничко клепетало, већ полажи овде рачун о гадним лажама, које тако несумце наброја, овде пред овим мачем, који ће ти бити судија.

ЉУБИША

Моје речи имају својега места, а тебе нико није звао, да им будеш сведоком. Ако ти мене називаш блебеталом, онда како да крстим ја ово твоје прислушкивање из прикрајка? Заиста то тако мало доликује победиоцу од Едесе, да би добар део поздрава, којим почасту мене, могао задржати за себе.

МОМИР

Још имаш образа и ти коме о пристојности говорити! Али се не надај, да ћеш заклоњен доскочицама умаћи од казне, која те чека за безочне клевете. Нећеш више тровати ваздух око мирна Душанова двора. Ни корака одавде нећеш се маћи.

ЉУБИША

О! о! Још би се тако славом окићен могао заборавити, да наоружан до зуби нападне на противника, који ничег нема од оружја. Правдање тако било би на свом месту тамо негде у гудурама Родопе или Шаре, али овде у цареву двору таким витезима показују врата.

МОМИР

Све и тако, па ипак нећеш умаћи од заслужене казни после тога часа чекам те са сведоком у ладњаку код водопада.

ЉУБИША

Ја стојим на расположењу.

ИВАНКА

Ви ћете на мачеве!

МОМИР

Неизбежно.

ЉУБИША

Тебе се то ништа не тиче.

ИВАНКА

Момире! ви се нећете тући. О Боже, то би страшно било. Момире, ја сам уверена, да ништа није истина од онога, што изнесе Љубиша на тебе. Опрости му, он је нешто срдит од свег јутра, па тако не умеде да бира речи. Опрости му ради мене, јер ја ћу пресвиснути, ако легне крв међу вама. Љубиша, драги, мили Љубиша, једини брате несрећној сестри, шта то чиниш од себе и од мене? Зар хоћеш, да ти стари отац, који те пази као зеницу ока, умре од очајања? Умери се, стишај се, признај, да си погрешно, признај само, а ја ћу молити Момира, да ти опрости.— Момире, ти си увиђавнији, Момо, ти си мање ватрен: расуди ти, како ће велика бити несрећа, у коју ће нас бацати ова ваша свађа. Умери се у гневу, врати у корице тај мач, што страшним севањем прети, да ми нерасудном брату разреде груди, склони га испред очију мојих, јер ме јежа спопада, кад га погледам. Момо, зар ме не чујеш? — Момо? —

ЉУБИША

Умукни заслепљена девојко, умукни кад не знаш охрабрити брата за бој, на који се спрема, да баш твоје часно име, да баш твоју девојачку чедност одбрани од једног напасника. Умукни, кад му не знаш друкчије говорити него милостиво тепати. О, та ти си ми много даље забраздила, него што сам могао и помислити, кад се ни овде преда мном не стидиш тако говорити. Нема ту већ другога излаза до боја на живот и смрт. Момир је изрекао сам себи пресуду.

ИВАНКА

Ви се нећете тући. Ја ћу то спречити, па макар ишла с места цару.

ЉУБИША

Ти ћеш с места отићи кући и ћутаћеш као да овде ничега није ни било.

ИВАНКА

Никако! Шта више, мени се чини, да је цар овде у врту: ја ћу с места к њему, ја ћу викати за помоћ.

ЉУБИША

Онда ћеш учинити, да ти брат остане кукавица, кога ће цео свет презирати.

МОМИР

Онда ће Момир остати варалица, нитков и разблудник, од кога ће се клонити све живо као од какве куге.

ИВАНКА

О ви необуздавци, који потргосте мачеве, да разнесете на њиховим врховима моје несрећно срце.

МОМИР

Другога излаза нема. Ајдемо да се спремимо.

ИВАНКА

(Ухвати га брзо за руку и строго)

Момире, ти си проиграо љубав Иванкину, ако јој смакнеш брата.

МОМИР

(Пола за себе)

Проиграо ако изађе на двобој, а како је тек мора проиграти ако не изађе. Зар може да буде достојан твоје љубави онакав, каквог га мало час клевета теби наслика.

ИВАНКА

(Значајно)

Не остаје мени да градим разлике између једног и другога већ теби, да се не заборавиш, него да се обуздаш, колико буде могуће, те да несрећа буде мања.

МОМИР

Иванка!

ИВАНКА

Ти ме разумеш?

МОМИР

Потпуно! Само у мојој власти не стоји, али ти ћеш бити анђео, који ће лебдети над нама, кад будемо укрестили мачеве. Ја ћу те разумети и онда.

ИВАНКА

Момо! Мој дични Момире! О ја знам, да се могу потпуно ослонити на твоје обећање.

(Хоће да му приђе, али је Љубиша отргне и поведе)

ЉУБИША

То ћемо видети
(Оде с Иванком).

МАРКО

(После кратког хутања)
Јеси ли се сад уверио?

МОМИР

И сувише.

МАРКО

Је ли то начин којим шурак предусрета својега будућега* зета.

МОМИР

Њен брат.

МАРКО

Војихнин син.

* Мислим, да се ова реч не може другаче казати, нити чим другим заменити, а без ње не иде. (прим. аутора)

МОМИР

Ти ћеш спремити све што треба. Ја ћу се чувати, да га не осакатим. Само ћу га мало разладити, јер је сувише ватрен. Нарочито због Иванке морам тако да радим. Ти ћеш остати с нама због могуће клевете. Погледај, како изустих проклету реч.

МАРКО

Први пут у животу? Како бих желео да то буде и последњи пут.

МАРКО

Ајдемо, да нас не запази цар овако узрујане. Ено га тамо у разговору са својим велемужима.
(Оду).

Долазе: Цар, Оливер, Југ и Вукашин.

ДУШАН

Па ипак се свим победама овога рата највише радујем због тога, што сам их скоро све примао из његове руке. Таман и настао младићем и већ излази пред нас као потпуни човек и прави јунак. Једва и заману десницом, топрв и окуша млађану снагу и већ прети да засени сјајем толике наше лаворике. Вукашине, Богдане и ти Оливере, ја вам, као учитељима завидим на таком ђаку.

ОЛИВЕР

Учитељ и школа! Тако неподесне речи за њега. Зар генију треба учитеља, правила и метода? За обичног човека то су идеали, које кад постигне ми га зовемо великим. За генија то су само стеге, које он с муком сноси, да их пре или после свестан своје моћи, мушки свргне као несносно иго с плећа. Како је тешко постати и оно прво, а куд и камо је тек ово друго право савршенство, којем сви тежимо.

ДУШАН

О мој рођаче мили, како те срећан у души слушам тако говорити. Оно, што ја имам у теби, Вукашину, Југу и свима

тако врлим мужевима царства ми: све ће то мој нејаки син имати у њему. Ја га и не одвајам од рођенога сина. Ви знате да код мене нема разлике између Уроша и Момира. Ја сам га се примио нејаког, док још није био ни сазнао света, однеговао сам га на крилу као рођенога старијега сина. Ја не питам, каквога је рода и порекла, ја само знам, да је њега звезда српске величине мени довела. Ја сам га нашао као што знате, у планини с вама лов ловећи, самога остављеног остругом повијеног, али лепога и милога као цветак љубичице у трњаку. Он ми је пружио ручице, као да моли, да га се нејакога примим и да не питам ко је ни од куда је, него да му будем хранитељ и родитељ. И ја разумедох детињу жељицу, примих га за сина и никад не запитах: ко га је и зашто га је онамо оставио. Ако га је оставио из неког особитог рачуна, ја сам се дивно наплатио тиме што сам у њему добио и што је сад моје; ако је пак одиста био сироче, онда је то била милост и воља господња, да баш ја наиђем на њега. Нека се слави име господње, кличем из дубине душе, кад год се тога сетим. И нека ми се сад нико не меша за моје најдраже благо, које ми је тако за срце срасло. Нек се нико не усуди да покуша наћи Момиру родитеља изван мене. – Ја сам се надао, да се нећу преварити у очекивању, кад сам га послао у овај рат. Било је гласова против тога, али сад ето, рат је славно окончан и што имамо од победе, оно је његова заслуга. Кантакузен сатрвен и понижен моли за мир, градови његови у нашим рукама, савезницима његовим, Турцима, пресечен прелазак у Европу, мир обезбеђен с југа: све и сва дела Момирових руку.

ВУКАШИН

Само што ће бити мало трајашно. Турци, до сада верни савезници Кантакузенови, намамљени на плљачкање, не праве више разлику између нас и Грка. Они су опет прешли Хелеспонт и сад напали најпре на грчке земље, али неће бити далеко ни од наших граница.

ДУШАН

Знаш то извесно?

ВУКАШИН

Гласоноша је већ код Војихне.

ДУШАН

Шта тај човек све почини, само да се докопа престола. Видите, ти Турци, који тако раширених руку примише Кантакузенов позив, они ће саранити некад и Цариград и сву Византију. Они се шире као бујица на рачун Грка у Азији и ако се та бујица не разлије и смири у Хелеспонту, ако се њени валине скрше о обале Европе, онда нема ни нама мира. Дакле војска се мора одмах слати пред њих и то са Момиром. Ја се већ подпуно могу ослонити на њега. Ми морамо остати овде на окупу, те да гледамо, како ћемо најбоље отклонити опасност од наших земаља за вечита времена. На велико веће позвани су већ сви велемуџи царства ми. Многи од њих су већ у Призрену. Крајње је време, да се сврши с тиме.

ЈУГ

А ево нам и ћесара и то са неким странцем.

ОЛИВЕР

Опет нешта ново.

ВУКАШИН

То је тај гласоноша.

Дође Војихна са Гласоношом.

ДУШАН

По очима ти познајем, ћесаре, да нам тај човек доноси важне гласове. – Добри човече, шта имаш да нам јавиш?

ГЛАСОНОША

На граници према Серу а пут Хелеспонта, појавила се омање чете, плачкаша турских. Ми смо их дочекали како се пристоји, али то су биле само претече праве војске. Дознавши за то војвода Радоња, наш војсковођа, опремио ме амо са гласом о томе. Војводи је јављено, да их има четрдесет хиљада.

ДУШАН

Ето нових плодова од Кантакузенове мудрости. И мени беше суђено, да таку гују одраним у недрима.

(Гласоноши)

Добро јуначе! Окрепи се и пођи натраг војводи с поруком, да ће помоћ брзо доћи.

Гласоноша оде.

ДУШАН

Као што рекох, Момир ће и сада на границу. Јуже Богдане и ти Вукашине, нека поглавито ваши људи саставе војску његову, али ви морате овде остати, јер ће ваша реч у савету бити много претежнија него мач у боју. После онаких Момирових успеха, можете му поверити своје људе.

ЈУГ

Као да их сâм водим.

ВУКАШИН

Како заповеди царство ти.

ВОЈИХНА

Али за бога – тако опасан непријатељ а тако – да не речем невешт, али на сваки начин тако још непознат, још нечувен војвода.

ДУШАН

Његова велика дела већ су овуда позната.

ВОЈИХНА

Али Величанство, Турци нису исто што и Грци.

ДУШАН

Имаш право. Они су нас шта више једанпут као и победили. Али то нам је наук за даље ратовање са њима. Погрешка се мора сад поправити.

ВОЛИХНА

Несрећа је била дошла с лакоумља војвода царства ти. Хоће ли сад један младић имати доста увиђавности да то поправи?

ДУШАН

Момир је већ прекаљен и зрео. Две школе њему не требају. Већ у првој достигао је све своје учитеље.

ЈУГ

То се већ јасно види на њему.

ДУШАН

И за то му се мора дати прилика да се и даље одликује. Ја сам не могу стићи на све стране; дакле морам се обзирати за таким људима, која ће ме моћи честито одменити. Тако сам исто радио и с вама; и као што се нисам преварио у вама, тако се нећу преварити ни у њему. Дакле остаје на томе. Ја се већ у напред поносим мојим Момиром. А сада ајдемо Вукашине и ти Јуже, да спремимо повељу за његов полазак.

Душан с Вукашином и Југом оду.

ВОЛИХНА

(Као за себе)
Мојим Момиром!

ОЛИВЕР

Који ће му заиста и сад осветлати образ.

ВОЛИХНА

Збиља, ти не налазиш, да цар води опасну игру са тим младићем.

ОЛИВЕР

За што?

ВОЛИХНА

Е, кад би се то тек тако могло казати: за то. Али послушај ме. Ти си цару ближи него сви ми. Ти си му рођак, дакле поред заслуга за престо, драг си му и због тога. Време је већ, да проговорим коју с тобом о једној ствари, која ме баца у бригу. Тај младић, што паде у двор царев као с неба, зар није ни мало загонетан теби? Шта ће то да значи, што га цар пази и љуби више него и самог Уроша? – Али то није све и ми смо, док је то било све могли бити и безбрижни, али сад мора и томе бити крај. Као војник, ти проводиш највећи део твојих дана на походима, али са мношћом није тако. Ја сам већином био све на двору, и моје су пажљиве очи много шта приметиле, што се ни теби, а Душану још мање, не би допало, кад би сте нешто и ви то приметили. – Погледај; мени се ни мало не допадају односи царевога љубимца са његовом – његовом – рецимо сестром.

ОЛИВЕР

За име света, шта си то могао приметити?

ВОЛИХНА

Ништа, пријатељу, ништа. Та то би ужасно било, да сам већ што приметио. Али ми смо баш за то ту; да пазимо, да се и не деси тако исто, што би после било зазорно приметити.

ОЛИВЕР

Онда се окани празна булазнила.

ВОЛИХНА

Неће бити булазило. Послушај ме. Тај младић, што није цару ни род ни помози Бог, ужива од њега све што може да има рођени син у оца. Царевну зове сестром исто као и царевих Урош, са њом се дружи, шта више не може да буде ни једнога часа без ње. Али оно, што се могло допустити детету и дечку, то се младићу који младој и лепој девојци често излази на очи, а није јој ни брат ни рођак, никако не сме допустити.

– Слушај, не прекидај ме. – ти си рођак царев и за то се ова ствар тиче тебе највише. Зар не би дакле било мудро и умесно, кад би се сад мотрило другчијим очима на Момира и младу царевну. Ја имам довољно побуда за ово и за то се обраћам теби, да упозоримо на то и цара. Макар да он тако безгранично љуби Момира, ипак не може њему бити ни на крај памети, да своју кћер, која је већ вереница једнога краљевића поклони једном тако обичном младићу, једном находу.

ОЛИВЕР

Мудро збориш ћесаре, али ти говору нема ослонца на стварности.

ВОЛИХНА

Смета ли то да будемо обазриви. Ја напротив мислим, да смо ми баш ту: да све предвидимо па да спречимо да стварности и не буде.

ОЛИВЕР

Не брини; припазићу за твоју љубав и ја на све. Али цара нећу нипошто да бацам на празно у бригу. Ништа без доказа. Збогом.

(Оде).

ВОЛИХНА

(Сам)

Право је семе бачено и сад ћемо само чекати да никне. Шта би за кратко време са тим младићем! На један пут паде све у присенак пред њиме, и ако га оставимо себи, дочекамо, да му се сви клањамо као и самом цару. Мора се започети љути бој са њиме и ја морам потражити помагача у борби против тога орла, који прети да високо над нама узлети. Најбољи посредник је баш исти Оливер. Нема сумње, да ће ипак продрети до цара моје сумњичење а то на празно неће проћи. Живи били па дочекали. Прво је семе бачено.– А гле Вукашина. – Као поручен. – Нешто се дубоко замислио и намргодио. Извесно због новог одликовања Момировог.

Дође Вукашин.

ВОЛИХНА

Добри друже, какве су то мучне мисли у које утону?

ВУКАШИН

Знаш ли за шта се још Душан спрема?

ВОЛИХНА

Знам, да пође на Цариград.

ВУКАШИН

Дакле свршена ствар?

ВОЛИХНА

Чак и то, да се нећеш при томе одликовати ни ти ни ја,
ни твој ни мој син, нит' ико други осим тога јучерашњег...

ВУКАШИН

Момира?

ВОЛИХНА

Он ће бити главни војвода, а ми само помоћници.

ВУКАШИН

Гле ти момчета!

ВОЛИХНА

На далеко је чувена Душанова државничка мудрост, и
обазривост у рату. Али то што ради са својим љубимцем, тако
се мало слаже са досадањим његовим делањем, да се бојим, да
ће свет на скоро добити сасма противно мишљење о Душанову
генију.

ВУКАШИН

Шта чујем ћесаре! Какве то речи изговараш! О као да
сам знао, те сам се амо вратио, да ти искажем своју запрепаст,
своју негоду. Шта би на једанпут с тим младићем! Погледај,
цар заборава на све војводе без разлике и у бој посла тек јуче

и настало дете. Војска, коју смо ми, водећи је у бој научили побеђивати, војска наша, људи нама одани срцем и душом дају се њему под управу. Он иде с њима на непријатеља, да побере венце, који по праву нама припадају, сам побере, да нам отуђи наше људе, нашу узданицу. Цар пада из погрешке у погрешку, јер шта ће рећи његови велемужи и војводе, који сви заслугама посташе то што су, кад виде, како се запостављају једном детету и како им прети опасност, да једнога лепога дана буду сви отпраћени у заборав као излишни земљи и престолу? Све почасте, све титуле, сва достојанства тај хоће да пожње за неколико месеци. Једино још једна покрајина и то већа него ма која наша и са њом прво доглавништво, па је и са нама свршено.

ВОЛИХНА

(За себе).

Таман дође сам на згоду. Морам га угрејати. Ту ће бити најосетљивији.

ВУКАШИН

Шта велиш на то?

ВОЛИХНА

Наравно да неће ни то изостати.

ВУКАШИН

И то опет на наш рачун?

ВОЛИХНА

(Клати главом)

ВУКАШИН

Ти ћутиш? Теби је позната свака Душанова тајна. Зашто би дакле било тешко да знам и то?

ВОЛИХНА

Тешко није било дознати, али је тешко теби казати.

ВУКАШИН

Онда – онда се мене тиче.

ВОЛИХНА

На жалост.

ВУКАШИН

Ха!

ВОЛИХНА

Чим се врати Момир с похода даће му цар у државу твоје земље.

ВУКАШИН

(Гневно)
Душан?

ВОЛИХНА

Својем посинку.

ВУКАШИН

Док сам ја жив, то неће бити.

ВОЛИХНА

Бога ми ће бити и ти ћеш добити и мању и сиромашнију област до прве прилике.

ВУКАШИН

Па? –

ВОЛИХНА

Онда још мању и тако даље, док не дођеш до ничега.

ВУКАШИН

Ја ћу му одрећи послушност.

ВОЛИХНА

То је најстрмији пут, којим би отишао правце у бездан.

ВУКАШИН

Па шта да се ради? Не бојиш се доћи и ти на ред?

ВОЈИХНА

Наравно, да се и мени спрема неки колач.

ВУКАШИН

Од Момира прети опасност и теби?

ВОЈИХНА

Да како, јер ће га цар после похода начинити својим личним намесником над свима српским земљама.

ВУКАШИН

А то је толико исто, колико и господарем, кога имамо сви слушати.

ВОЈИХНА

А тај ће умети да заповеда.

ВУКАШИН

Ако ми будемо седели скрштених руку.

ВОЈИХНА

Па шта да радиш?

ВУКАШИН

Морамо га безопасним учинити.

ВОЈИХНА

Милиш?

ВУКАШИН

Кад се не може ништа против цара.

ВОЈИХНА

А против њега се надаш успеху?

ВУКАШИН

Ваљда још није све изгубљено.

ВОЛИХНА

Тако! То сам и хтео да чујем. То је много паметније од онога првога, што хтеде да учиниш. То је тачка од које се мора поћи, ако мислимо успети.

ВУКАШИН

Он је узрок свему злу.

ВОЛИХНА

На њега се морамо и окомити.

ВУКАШИН

Саветуј.

ВОЛИХНА

Омразићемо га с царем. Бацићемо га у немилост код њега.

ВУКАШИН

То има смисла, али како да почнемо.

ВОЛИХНА

Представићемо га као извор сваке страсти, оданог, пићу, лажи ... блуду ...

ВУКАШИН

Тако, тако.

ВОЛИХНА

Добацићемо цару до ушију да је на путу, да злоупотреби његову милост, да ради о глави њему и младом Урошу, да би сам сео на престо.

ВУКАШИН

Тако, тако; нарочито то последње.

ВОЛИХНА

С друге стране пустићемо у народ, као да је Момир Немањић, можда и син његов.

ВУКАШИН

То није нужно, то би било стидно за цара.

ВОЛИХНА

Шта се нас тиче цар, кад је у питању наша и наше деце срећа.

ВУКАШИН

То је опасно, а после зато треба и људи, помоћника.

ВОЛИХНА

Ја ћу их у земљу посејати и они ће за ноћ из ничега изнићи! Све се може, кад се хоће. Разумеш ли ме? Све. – Хоћеш ли сутра и буну у сред Призрена и то ће бити.

ВУКАШИН

Буну; то не разумем много. У корист Момирову?

ВОЛИХНА

Да како.

ВУКАШИН

Има таквих незадовољника.

ВОЛИХНА

Опет он! – разуми, ако их нема, ја ћу их начинити, створити, из ничега створити.

ВУКАШИН

Па онда.

ВОЛИХНА

А цару ћемо представити, као да је оне ружне гласове по народу он растурио, да би добио присталица и да је најпосле то његово непоштено делање уродило и буном.

ВУКАШИН

Мудри ћесаре! Ја ти се дивим.

ВОЈИХНА

Чекај, нисмо још готови. Још нисмо дошли на главно.

ВУКАШИН

Говори, говори.

ВОЈИХНА

А пре свега и преко свега обратићемо пажњу цареви на понашање његово према младој Гроздани. Посинак није исто што и син; нема никаквога сродства између њега и царевне. Међу тим се обоје десили млади: она лепа, он зоран и дичан; она неука, он лукав; она заношљива сјајем, он окићен лаворикама; она неразумна, он сујетан, она чедна, он развратан а преко свега тога обоје знају, да једно другом нису ништа и да могу једног лепог дана, исто као сад брат и сестра, бити срећни и пред олтарем и у загрљају.

ВУКАШИН

О ћесаре! Ти ме занесе!

ВОЈИХНА

И цар ће планути, гледајући срамоту у својем дому и његово ће љубимче појести за ноћ тавница.

ВУКАШИН

Са свим тако! Ништа боље од тога.

ВОЈИХНА

А да видиш да ово неће остати празне речи, могу ти казати, да сам се побринуо већ, да први гласови о томе допру до цара. Има још некога, који ће му пустити буву у уши. Ми ћемо после настати да се бува не смири никако, док му најпосле сва глава букне и он, слеп да види и неспособан да размисли, дође под моју руку. Онда ћу ја све довршити и ми ћемо бити и даље како њему, тако и Србији а пре свега *сами себи* оно што смо и досад били.

ВУКАШИН

Мудар си друже; то зна цели свет; али ја ћу сумњати у то све до успеха, сумњаћу само зато, да би ти ревноснији био. Ја ти стојим, у свему на расположењу, а можеш рачунато и на кога иза мене. А сад збогом. Ја морам опет у двор. А пожури се и ти, јер ће цар питати за тебе.

(Оде)

ВОЈИХНА

Одма, одма.

(Сам)

Овако ваљан помоћник вреди злата. И за њега су наравно и браћа његова. Лукави Вукашин, заузимљиви Гојко и одважни Угљеша, дивни су савезници. Неће се наш млади војвода ни вратити из рата, а овде ће му већ бити свршена посла.

(Чује се у даљини звука мачева и нејасне речи.)

Шта чујем! Неко препирање у двобој! Шта то може бити?

(Слуша)

Овде у врту! Тамо под ладњаком – та то је прави бој – О Боже! да ли се не варам! –

(Слуша)

Још једнако! Што ме подилази језа? Љубишин глас? – не – није могуће – Ко би напао њега?

ЉУБИША

(Јасније)

Ах!

МАРКО

(Јасније)

Доста! борба је решена. Момир је добио.

ЉУБИША

Не, није доста! Само ће смрт решити.

ВОЈИХНА

Љубиша! О боже! Он се бије! Он је рањен. Њега је убио
мој најгори крвник! Љубиша! Сине! Сине!

Љубиша болно јаукне на што се све стиша

ВОЈИХНА

Боже! то беше његов очајни глас. И ја стојим овде а не
трчим, да казним безочника што дрзну да проспе крв мога
милог детета. Сине! Ево ти бабе у помоћ.

(Истргне мач и потрчи тамо, од куд глас долази.)

МАРКО

*(Изводи рањеног Љубишу и помаже му да се посади
на једну клупу).*

ВОЈИХНА

(Рикне и застане пренеражен тресући се).

МОМИР

(Излази такође лагано, погнуте главе и с голим мачем).

МАРКО

Свршено је и решено жалосно.

(Момиру).

Склони се за један час.

МОМИР

То ми је поздрав са којим ћу њој на сусрет. То ми је
испуњено обећање. Несрећни Момире, једна Иванка!

(Оде).

ВОЈИХНА

(Притрчи и припадне Љубиши)

Сине! Љубиша! Шта је то било? Ти си сав у крви! рањен

си?

ЉУБИША

Рањен до срца. О како ми је тешко да говорим – Иванка,
бабо – освети ме.
(Издане).

ВОЛИХНА

Ха!

МАРКО

Двобој је био у свом реду. Што се тако сврши није
кривица до Момира. Он је неутешан због такога свршетка и ја
га не смем оставити самога
(Оде).

ВОЛИХНА

Освета! Освета сине! Крвава освета! О изговори још
један пут ту слатку реч. Што ћутиш! О камо живота само за
један дах, колико да изречем ту једну реч, те да је отац никад
не заборави, него да му звони страховито у ушима, докле год
зна за себе, докле год не одужи дуг, који ти дугује. Освета! Ха
страшна ће освета сустићи крвника твојега. Или ће се осветити,
сине ова твоја крв, или ће отићи врагу и Душан и цела Србија.

II ЧИН

I

Соба у Вукашинову двору.

Вукашин и Марко.

ВУКАШИН

Заиста би време већ било, да престанеш бити лакомислен. Зар је то морало бити, да будеш баш ти сведоком њихова сукоба! Знаш ли да је ћесар, наш опробани пријатељ огорчен на тебе. Зашто ми зададе главобољу, да морам да поправљам, што си тако лакомислено покварио, да морам свим силама да настанем, да уверим несрећнога оца, да ти ниси био умешан у њихову свађу, него да си се са свим случајно ту десио, да си их шта више хтео и развадити, али је већ доцне било. Разуми, пријатељство Војихнино прече је и скупље мени и моме дому, па дакле и теби, од свега на свету. Потруди се дакле да питомином, послушношћу и понашањем увериш нашега пријатеља да те је тај несрећни њихов сукоб веома ожалостио, да од срца желиш Љубишу као невиног, нападнутог а Момира да осуђујеш као убојицу, изазивача.—

МАРКО

Бабо, шта хоћеш ти од мене?

ВУКАШИН

Да само тако радиш.

МАРКО

Ја лагати не могу.

ВУКАШИН

А ко тражи то од тебе? Ти ћеш казати истину, сушту истину.

МАРКО

Али сушта истина није ни налик на то, што би ти хтео да чиним. Момир није изазвао Љубишу, већ Љубиша њега.

ВУКАШИН

То није истина. У осталом то је врло обичан изговор за који се највише заклања баш онај, који је највише крив.

МАРКО

Љубиша га је тако увредио, да му то нико не би опростио.

ВУКАШИН

Убојицу је лако увредити, јер он свакад тражи прилике за то.

МАРКО

Момир није убојица. Ни то не могу казати.

ВУКАШИН

Казаћеш и то и још више, кад ја вахтевам. Казаћеш, да двобој није текао по пропису, него, да је Момир победио противника лукавством, преваром.

МАРКО

Бабо!

ВУКАШИН

И посведочићеш, да му је радио предумишљено о глави.

МАРКО

Никада. Напротив ћу казати и доказати, да је све то било Момиру спремљено у напред.

ВУКАШИН

Безумниче! А шта ћеш имати од тога? И кога хоћеш да браниш, ти, син силнога Вукашина? Находа, коме се не зна ни рода ни порекла, можда овчарскога сина, кога су потурили цару рачунајући на његово племенито милосрђе, али кога ће цар на скоро одагнати од себе, кад дозна, шта му све спрема то његово љубимче, тај у срми и свили погорђени говедар.–

МАРКО

О то је сувише!

ВУКАШИН

Неблагодарник.

МАРКО

Бабо, то су само завидљивци изнели за Момира.

ВУКАШИН

Умукни и да се ниси жив показао. Иначе ће кривица и злочин, који њега терети, пасти и на тебе. Иначе ћеш и ти поделити с њиме име издајника и бунтовника.

МАРКО

Момир издајник и бунтовник! О верности и смерности, узми на себе слику најчистијег анђела господњег, па сиђи с небеса на земљу; дођи – ја ћу ти рећи: не! ти то ипак ниси, ти си само сенка а Момир је у суштини оно што ти само обликом хоћеш да представиш.

ВУКАШИН

Како је обична ствар, за коју се тако одушевљаваш. Али нека; има времена да се разладиш у ватри за њим. Биће ти доста и то, да дознаш само то, како се тај твој идол понаша према својој тако званој.—

МАРКО

Не даље оче! Ни речи више! Ја знам шта си наустио да кажеш, али знај, да је то све пука лаж и ниска клевета, од које грђе не знаде измислити ни најцрњи сатана. То је све гадно подметање од Војихне, коме је Момир одавна трн у оку. Ако мисли тиме да освети сина, онда је он сам преобраз подлости и нитковлука.

ВУКАШИН

Безумниче слепи, не вичи тако!

МАРКО

Ти се бојиш мога гласнога говора?

ВУКАШИН

Ти ћеш ме упропастити.

МАРКО

Како вас је заплашио тај свемоћник! Та ви се сви из реда отимате да пузите пред њима.

ВУКАШИН

Умукни!

МАРКО

Можете! пузите, удварајте му се, али од мене то не тражите, јер ће вам труд бити узалудан. Ја ћу целом свету, свуд и на сваком месту, сваком у очи истину казати.

ВУКАШИН

Ти ћеш ћутати.

МАРКО

Никада!

ВУКАШИН

Ја ћу те приморати.

МАРКО

О, те силе нема на свету, која ће ме приморати, да лаж говорим и неправду да творим.

ВУКАШИН

Толику непослушност можеш главом платити.

МАРКО

Можеш располагати мојим животом, али савешћу никада.

ВУКАШИН

То ћу ти показати.

МАРКО

(После кратког ћутања, врло кротко и молећи)

Бабо, добри бабо!

ВУКАШИН

Шта је сад?

МАРКО

Ја те молим, опрости ми што се заборавих, – нисам окренуо правим путем. Ја сам те расрдио и увредио, а то није начин да постигнем своју намеру. Бабо, не веруј опадачима и завидницима. Ја те преклињем. Ево на колена падам

(Скине капут и клекне)

и ноге ти грлим, да не верујеш у клевете. Бабо, грех је гонити невиност, а још је већи грех гонити невино сироче. Смилуј се бабо; иди томе свемоћном ћесару, па га врати са крива пута, изнеси му пред очи, да радећи тако, ради и против свога цара, да је настао, да убије углед царевога светлог дома,

да је на путу, да упропасти породичну срећу Душанову. Моли га бабо, ради цара и невине Гроздане ако већ Момиру не може да опрости крв сина својега. Бабо, то је света истина, да је Момир чист, као само сунце и да је само клевета могла изнети тако страхоте на њега. Ја те молим, смилуј се.

ВУКАШИН

Углед светлога дома царева потавнио би, и царевна Гроздана била би невина изложена напаснику баш онда, кад бих радио тако, као што ти за добро схваћаш у твојој млађаној глави. Устај и не говори више којешта. Твој отац, који је знао од незнатног Мрњавчевића постати обазривошћу, радом и устаоштвом ово што је сад, знаће и од сад погодити пута, којим му ваља ићи и шта му ваља чинити без таквих млађаних саветника као што си ти.

Јевросима се појави за то време на вратима, па видећи Марка где клечи застане на вратима и остане све тако посматрајући их.

МАРКО

(Скочи и метне капу па потресено).

Тако ти Бог помогао, као што радиш право.

ВУКАШИН

Бестидниче!

МАРКО

(Равнодушно)

А што се жестиш бабо? Ниси уверен, да радиш најбоље што можеш радити и да је правда на твојој страни. Ја ти дакле желим према томе и успеха.

ВУКАШИН

То ти је врло саката досетка.

МАРКО

Према мојим силама.

ВУКАШИН

Ти си један пустилов и никад нећеш бити човек.

МАРКО

И не био, ако не могнем бранити слабе и невине од силних и напасних.

ВУКАШИН

Туђину и свету бићеш добар а себи никад.

МАРКО

Ако ти је то клетва, бабо, онда куни; ја те молим и преклињем куни и даље тако.

ВУКАШИН

И они, уз које треба да престанеш господством, именом и сјајем, бегаће од тебе, исмеваће те, прогласиће те за распикућу и будалу.

МАРКО

Нека беже, нека ме исмевају, нека ме назову каквим год хоће именом; мени ће за све то бити сјајна плата, ако се око мене буду искупљали гоњени и напастовани; ако ме они буду благосиљали, њихов ће благослов заглушити клевете, које буду износили на мене силни и обесни.

ВУКАШИН

И најпосле ћеш скапати го, бос, можда и насушна хлеба жудан, без икога својега, да ти се ни за гроб не зна.

МАРКО

(Стресе се).

ВУКАШИН

Је ли ти доста?

МАРКО

(Болно)

Доста и сувише.

ЈЕВРОСИМА

(Ступи напред)

Али ће се за то сачувати спомен на тебе докле узтраје света и века.

Марко изненађен и све више раздраган гледа с подигнутим рукама у мајку и као да хоће да јој притрчи. Вукашин намргођен, преко рамена и претећи гледа Јевросиму.

ЈЕВРОСИМА

(Наставља даље).

Гроб и кости! Како су то трошне и пролазне ствари! Славно име, на против, никакви векови не могу одузети, нити га икакве непогоде, које обарају и саме царевине, могу оборити.

МАРКО

(Падне на колена)

Мајко! мајко! о благо мени слушајући твоје утехе.

ЈЕВРОСИМА

Благо теби сине, истину зборећи и право творећи.

МАРКО

О мајко, како је тешко прегазити све сметње, које то опречавају. Благослови сина да не малакше у борби противу њих. Благослови мајко сина, којег атац данас прокле.

ВУКАШИН

Умукни већ.

ЈЕВРОСИМА

(Прекрсти Марка по лицу, пољуби га у чело, па не дижући главе са њега тихо изусте)

Сине, ти си благословен.

ВУКАШИН

(Гневно)

Ха!

(И брзо оде)

Јевросима, да руку Марку, који устане и живо је загрли.

II

Двориште царева двора; двор с леве стране тако да својим позадним аркадама затвара ту страну позорнице; на средини двора балкон; на средини дворишта леп мермерни студенац са водоскоцима. Десно врт и друге зграде. Напред изглед на Призрен и његове улице.

Момир, Гроздана и Марко.

ГРОЗДАНА

Велика је твоја жалост и веома мучан твој положај; ја те потпуно разумем. Али си у јаду бар толико срећан, што ти се даје прилика, да одеш за неко време из Призрена. Нема сумње, да је отац срдит на тебе, као што је мати веома ожалошћенога и да ће Војихна потражити начина да освети сина. Тебе дакле чекају мучни дани, али, ако те твоја срећна звезда не изневери, биће ти много лакше да то поднесеш после срећнога похода, на који полазиш, него без тога. Материне сузе, сестрина брига и молитве обеју нас, пратиће те на опасном подuzeћу. Кад нам се вратиш славан и победом увенчан, онда ће се и гониоци тргнути у безобзирности а и царово добро срце ће те узети у заштиту.

МОМИР

Па кад би само то било, што сам јуче изгубио? Та то све не да се ни сравнати с осталим јадом. Сав мир душе, све најлепше санове саранио ми је јучерањи дан. Пусто је око мене све и никаква ми ратна срећа не може изгубљено накнадити.

ГРОЗДАНА

Време је лекар свему. Али осим тога Иванка врло добро зна, да си ти несравњиво мање крив за несрећу од њеног брата. Она зна, да си ти био изазван, да си само двобојем могао спрати љагу бачену на тебе и на теби миле. – Она зна да није било другога излаза и ако те сад у првој навали жалости и гнева буде гонила од себе, не треба се томе чудити, то је природно

и неизбежно. Али доцније, кад буде у стању да размисли ладно о свему и кад увиди, да цели свет дели исто мишљење, онда ће се и она полагано навикнути, да у теби не гледа убицу и крвника већ витеза и јунака, који је бранио часно име своје, и који оплакује жртву своју неутешан као и она сама. Буди само ти јунак и срећан убојник као до сад на дику оцу доброме, па ће се времена вратити све у стари колосек, којим те твоја срећа тако лепо повела. Хоћеш ли скоро матери? Време је да јој поћеш на опроштај, јер је већ све спремно за полазак.

МОМИР

Већ?

ГРОЗДАНА

Отац ће се опростити пред војском с тобом.

МОМИР

Отац и мати! Како ми је зазорно да им сад изађем на очи.

ГРОЗДАНА

Мати је већ оплакала твој кобни удес, али она зна како је цела ствар текла, па ти је опростила све.

МОМИР

Добра мати! Али тек јој ниси испричала у каквим сам односима с Иванком?

ГРОЗДАНА

То је све једнако само ваша тајна.

МОМИР

А отац? Шта је он рекао за смрт Војихнина сина?

ГРОЗДАНА

Отац није дао чути ни добре ни зле од себе. Он је савладао узбуђење. Извесно је одложио свој суд за доцније.

МОМИР

Кад се вратим с похода. Ако тамо зло прођем, онда ми је и овде потписана пресуда.

ГРОЗДАНА

О кад би могао и слутити да ћеш крваво проћи, не би те отац зацело слао на војну. На против он хоће, да ти срећна војна буде непробојни панцир у двобоју, који ћеш морати издржати с ожалашћеним и за сином неутешним Војихном.

МОМИР

Хвала сејо на тако утешним речима.

(Марку)

Дакле време је полазити. Остајеш једнако на своме?

МАРКО

И никако другаче нећу да радим. Ти видиш већ и сам, да теби права опасност прети одавде и да ти се одовуд ваља узети у позор. Нарочито сад, кад тебе не буде у Призрену, устаће завидљивци и непријатељи твоји против тебе и напреднуће све силе, да те срину с висине, на којој стојиш. Овде треба дакле да се нађе заступник и поборник за тебе. Тамо на војни можеш бити много лакше без мене. Тамо ће бити и без Марка довољно јуначких мишица, које ће бранити свога дичног војводу. Марково будно око нека бди овде за тебе, јер ће овде учинити више за тебе него Маркова десница у десет бојева. Јуче си могао још наводити разлога против тога, али данас видиш и сам, да је много шта измењено и ја те молим да остане тако.

МОМИР

Лепо и хвала ти мој добри Марко; али шта ће рећи твој отац на то? Он је нарочито молио цара, да и ти пођеш на овај поход и цар је одобрио.

МАРКО

Мој отац! Дакле је и то учинио! И то ми је спремио, само да може имати један доказ више о непослушности свога сина, макар да сам му казао, да ћу остати у Призрену. Али опет неће бити на његову. Кад му је тако мило, да убеди цели свет, да сам непослушан, пустилов и тврдоглав, онда *нека му буде!* И нека тај свет, ако му се мили, верује у то како хоће и колико хоће, ја са моје стазе ипак нећу скренути ни за тренутак. Никад! Никад!

МОМИР

Дотле се тек неће доћи?

МАРКО

И ја се још надам. Али буде ли и то онда: Марко се не боји никога до Бога.

Појави се Иванка Гроздана је спази.

ГРОЗДАНА

Шта чинимо! Толико смо се овде задржали, – о Боже.

МОМИР

Шта је сејо?

МАРКО

Иванка! Ено је где управ амо иде.

МОМИР

Мене тражи.

ГРОЗДАНА

Уклони се.

МОМИР

О не.

ГРОЗДАНА

Уклони се. Зар хоћеш да је још несрећнијом начиниш у њеној жалости.

МОМИР

Напротив. Она ме тражи, да се разрачуна са мном. Тражи ме наоружана громовима и отровом за мене. Пустите нека избаци све стреле на мене, јер сам све заслужио. Ја ћу је дочекаати, а ти се сејо, уклони. Рачун је таки, да му не треба сведока. Марко, учини ми љубав и ти.

МАРКО

(Гроздани).

Светлости, Момир има право.

ГРОЗДАНА

Обуздај се, Момо, и не цвели је горе.

МАРКО

Како је бледа и узнемирена.

ГРОЗДАНА

И изнурена. Корак јој је непоуздан, очима звера као преплашена зверка. Сад нас примети.

МАРКО

Задрхта као да посрну. Уклонимо се одма.

ГРОЗДАНА

Буди благ Момире.

(Оде с Марком)

МОМИР

Живот ћу дати, да уздане само један пут мање.

Долази Иванка бледа, распуштене косе у црнини и стане на сред позорнице. Чини се дубоко замишљена, и као да не види Момира, који остане даље од ње.

ИВАНКА

Где сам? Је ли заиста тако пусто све? Зар нема нигде очију да виде мој ужас, ушију да чују мој вапај за правдом и судом? Нема? У целој, до јуче јунацима тако обилној царевини, нема витеза, који би дигао мач да казни убицу. Ах, она драгоцена, она врела крв, што му покуља из млађана срца, све и сад виче расута у праху и калу за осветом, виче и мене прожима сву до сржи у костима. До небеса, до престола господња допире вапај на неправду, па ипак нико га не чује. Једино сестра га чује и стрепи да је не изда још ово мало снаге, док се крвнику освети. Јесте, Љубиша, над твојом мртвом главом обећа ти сестра, да ће те осветити.

Сестрица љубља твоја

Уста блеђана,

сестрица диза косу

с чела ледена.

Мољаше очи тавне

да се отворе

И уста разговорна

да проговоре,

Да само једну реч

Изусте сестрици.

Да све на свету чини

докле освети

Твој жалосни свршетак

О јада до века.

Узалуд све, ах око

оста склопљено,

А уста бледа и нема

Не прозборише.

Ледени печат смрти

душа сестрина

Не мога да растопи

дахом ватреним,

Нит могаде, о јада,

јада до века,
Пољупцем очајања
да га сломије.

И он се шири безопасан по Призрену и лукаво се смеје мом очајању. Ха! Освета, освета моме крвнику. Ја видим и добро осећам, против кога сам завојштила. Осветићу се, али освету ни часа преживети нећу, него ћу и сама са њом заједно пасти. Али натраг нити хоћу нити смем. Нека пресвиснем над мртвим њиме; али чашу морам испити до дна, кад ми је тако пружа судбина. Љубав! Драган! Моја срећа! Зар ме је љубио крвник, кад ми је могао брата смакнути? И зар је моја срећа била то, да, пружајући лаковерно руку за брачном срећом примим мртвачку, да одстојим пред светим олтаром опело место венчања, да бацитим на себе црну покајничку ризу у место венца невестничког? Не! Љубави ту нема, среће ту нема. Сарањена је љубав. Убијена је срећа. Вредности нема живот. Све је умрло. Само освета живи, живи и жури се да ископа и мени гроб. – Идем пред целу цареву војску, да потражим витеза за своју свету ствар, да узбуним против убице свако срце, које се запаја јунаштвом и које куца слободом. Идем да нађем крвавога осветника, да му предам у руке мач, са којим ће разнети у комаде срце његово и моје.

(Спази Момира, сва задрхта и наслони се на стуб да не падне.)

МОМИР

Моје само. Иванка, о ја нисам достојан више, да ти споменем ни имена, јер га тиме само обесвећујем.

ИВАНКА

Ти! Ти си још ту!
(Јаукне и клоне).

МОМИР

Куда да идем?

ИВАНКА

О бежи, грозни!

МОМИР

Куда?

ИВАНКА

На дно пакла.

МОМИР

О не! Тамо би ми много боље било него овде. За то ћу остати, да ме спржиш страховитим огњем са гневних очију, као свети небесни архистратиг демона.

ИВАНКА

О тешко, тешко мени! Мало му је било ужаса, него још трчи за мном, крвљу мога брата попрскан, да ме мучи и кињи, да осећаје моје исмејава, да слади очи мојим очајањем!

МОМИР

Иванка!

ИВАНКА

(Гневно)

Умукни!

(Стегне обема рукама груди)

Ах, срце, како боли, како стеже, ах, ја ћу пасти.

МОМИР

(Прискочи да јој помогне).

ИВАНКА

(Гневно).

Натраг!

МОМИР

Саслушај ме. Крив јесам али...

ИВАНКА

"Али", какво "али"? Зар ће једно твоје бедно и сакато "али" да се изједначи с мојом несрећом и да ми накнади брата. Ћути. Још имаш образа да околишиш. Или ваљада хоћеш на старе лажи да надовежеш сад и нове.

МОМИР

Не, него да потврдим старе.

ИВАНКА

(Живо)

Да беше лаж, да—

МОМИР

Тебе поштовах.

ИВАНКА

Да беше лаж.—

МОМИР

Да на тебе икада помишљах.

ИВАНКА

Да беше лаж.—

МОМИР

Кад о љубави зборах. Јер да сам те поштовао, да си ми драга била, да сам те љубио; зар би стајао сад пред тобом овако окаљан и као злочинац. О лаж сам и ја, сав сам оличена лаж и нисам достојан ни твога презрења.

ИВАНКА

Сам себи издајеш сведочанство.

МОМИР

Против мене говоре дела моја.

ИВАНКА

А дело је ствар. Реч је само магла. Реч беше твоја прошлост; дело ти је садашњост. Прошасту маглу разнесе ветар; али ће дело бити плаћено делом.

МОМИР

То ће рећи: теби треба осветити брата.

ИВАНКА

Ради тога сам и пошла цару. Од њега самог хоћу да иштем јунака и осветника, који ће равно равним вратити. Крв иште крви, мртва глава главу.

МОМИР

Ти хоћеш крви моје! О Иванка! Па нашто ићи тако далеко? Ти хоћеш оно за чим и ја жудим. Хоћеш да умрем, а ја баш и тражим смрт. Оди дакле, да испунимо живе жеље. Ево ти мача, нико није пречи да освети Љубишину смрт од његове сестре. Узми, не оклевај, то је онај исти, што беше јуче окупан његовом.—

ИВАНКА

(Јаукне)

О натраг с тиме, натраг грозни убицо!

МОМИР

Ти га мораш примити.

ИВАНКА

Авај!

МОМИР

Ти мораш осветити брата.

ИВАНКА

Убица ти!

МОМИР

Твог брата.

ИВАНКА

Ти му проли крв. Ти, идол мој, ти моја света слика, ти нераздвојни део срца мојега; ти поста мој демон.—

МОМИР

У свему тако. Сатана, који само о злу снује, нађе баш мене, да ме заслепи, те да срећу твога дома разорим, да сестри смакнем брата, а седом оцу јединца сина.–

ИВАНКА

Како сте дошли до боја, знам и сама, али шта би од твога обећања? Ти си га могао поштедити, да си хтео.

МОМИР

Несрећа моја хтеде, да ја победим и он, занет гневом, не хте то да прими, не хте да ми призна право, него навали, да продужимо бој, док један од нас не малакше са свим. Ја се запрепастих и настадох да га ублажим у његовој срџби, јер на такав двобој нисам ни помишљао. Али све беше узалуд. У жару борбе требаше да падне само једна реч, – а таких беше на несрећу доста – па да се бој започне изнова и да се тако жалосно сврши. А, зашто нисам био тако срећан, те да паднем ја место њега. Како би несравњиво боља била смрт од овога јадног и кукавног живота. Како бих срећан умро место њега, знајући, да ће твоје сузе бити посвећене мени и моме спомену, знајући, да ме ти на срцу носиш и да плачеш над мојом судбином. – Ништа од тога! И ја остадох, да будем демон твоје младости, рушилац мира и спокојства твоје душе. Остадох, да ти не смем изаћи пред очи попрскан крвљу брата твојега, и да се склањам испред људи као убица свога друга и вршњака. Та то је хуђе од сваке смрти. Нема више цене живот за мене, кад ми је тако пуст.

(Понова јој пружа мач)

Удри не оклевај.

ИВАНКА

Момире, шта то чиниш! Натраг с тим!

МОМИР

”Крв иште крви” ти рече. Шта чекаш дакле. Или можда немаш снаге, да задовољиш правцу. Још боље! Ја ћу ти помоћи. Ја ћу делати у место тебе. Ова иста рука, што је умела

тако вешто и овом истом оштрицом наћи пута до срца твога брата, наћи ће га и сад, кад хоћеш ти и кад то захтева света правда.

(Замане на себе).

ИВАНКА

(Цикне и падне му на груди, задржавајући нож левим лактом).

Стој, грозни, шта си наумио!

МОМИР

Да учиним крај твојој невољи, те да ме не мораш више гледати.

ИВАНКА

Безумниче, онда уби прво мене.

МОМИР

Зашто да гинеш ти невина и чедна? То је за мене овако крвавог и грозног, за мене, који све до јуче имаде у теби цели један свет, па све то у једном часу изгуби, за мене тако бедна и несрећна, кога Иванка гони.—

ИВАНКА

Момире!

МОМИР

И кога тако страшно мрзи.—

ИВАНКА

Ја да мрзим тебе? —

МОМИР

Да шта?!

ИВАНКА

Ах, авај мени! несрећна л' сам ја
На мукама на страшним, безумна!
Да мрзим и да гоним неумитно

Убицу брата милог, вели ми
Памет и образ, част и понос мој,
А срце све те моћне гласове
Не слуша него куца све за њим.
Срце га љуби, срце заповеда,
Да сваки обзир пада испред њега:
Да памет, част и понос њему служе!
О ја сам изрод крви оца мог,
И немам која ничег светога
Ван похоте свог срца не има—
Ти ниси ни на близу тако грешан,
Ти кој си крвљу невином попрскан,
Као ја. О ја сам проклета.

МОМИР

О не!
Анђео си ти у чијем чистом срцу
Крај љубави за мржњу нема места.

ИВАНКА

О иди и не збори тако грешно.
Иди, да никад више те не видим.
Само ће тако бити мањи грех
У који падох. Иди, е да како
Остављена и навек плачући
Умирим брата несрећнога сен.
Жури се, иди: свет је велики
Војуј и теци славе; ал за мене
Не питај, нит ме тражи несрећне.
Опроститићу ти јадном брата крв,
Ако је само ниси пролио
Као разбојник и један прост убица
Опраштам, али само ако се
Од мене клониш. Иди
(*Чује се труба*).
Чујеш ли?

МОМИР

Чујем. То је знак да идем.

ИВАНКА

Жури се.

МОМИР

О зар тако брзо, и за навек.–

ИВАНКА

Иди!

МОМИР

Само још један час. Реци ми, ах реци ми само још једну реч.

ИВАНКА

А та је: Збогом.

МОМИР

Зар је то све? О не. Ја не могу тако лако поћи од такога блага, које ми беше цели свет од среће, свет од нада, свет од радости, ах цели свет од власти.–

ИВАНКА

Сметени! Шта ћеш ти?

МОМИР

(Загрли је и пољуби у уста)

ИВАНКА

Момире! За име света! Шта то радиш?

МОМИР

Светињу дотакох уснама пуним жудње, да јој пресадим чистоту у своје срце, да буде и оно тако.

ИВАНКА

Безумни! Та то је злочин, то је нов грех.

МОМИР

Који небо прашта пре и много лакше него ма који други.

ИВАНКА

Ето некога.

МОМИР

(Осврне се)

То је Гроздана; она ме тражи да ми каже збогом.

Дође Гроздана

ГРОЗДАНА

(Долазећи)

Но хвала Богу, изгледа да се ублажила.

МОМИР

Сејо! Ти си? Где је отац?

ГРОЗДАНА

Спрема се да пође пред војску.

МОМИР

Можда ме већ тражио. Ја морам одмах тамо. Збогом сејо – Иванка.–

ГРОЗДАНА

Збогом Момо. Чувај се. Момо, чувај живот ради нас.

МОМИР

Због вас и вреди још нешто мало.

ГРОЗДАНА

Али буди јунак и дођи с победом.

Опет зајече трубе и фанфари.

МОМИР

Чујеш ли опет. Значи да је журно. Ја не смем више да се задржавам.

(Загрли се с Грозданом и пољуби се с њом. Затим се поклати Иванки и оде.)

ИВАНКА

Збогом!

ГРОЗДАНА

Збогом!

И падну једна другој на груди.

ИВАНКА

Срећна Гроздано!

ГРОЗДАНА

Зар кад плачем?

ИВАНКА

Како си срећна ти у твојој жалости, чекајући га, да ти се венцима окићен врати са војне. Губиш га за тренутак, да му се после тим већма радујеш. Како је то слатко живети у нади, а како бедно видети пред собом само гроб, како се склопио те прогутао и наду и срећу сестрину.

(Плаче)

ГРОЗДАНА

Ах, Иванка, како ме убијају те твоје речи. Моје сузе не могу бити ни на близу равне твојима. Жалост је твоја неизмерна; туга за изгубљеним братом са свим друкчија од ове моје.

ИВАНКА

Па од његове руке! – ах то, то боли, то нећу никад преболети.

ГРОЗДАНА

Нити ћеш икад моћи опростити?

ИВАНКА

Доста ће ми бити, ако узмогнем бегати од њега, те да свет не показује прстом на мене.

ГРОЗДАНА

Ти га нећеш гонити?

ИВАНКА

Зар може рањена срна гонити силовита ловца? Још горе: ако се сламка може противити вихору, који је ломи и превија по облацима, онда се и ја могу отргнути испод његове превласти.

Чује се убојни фанфари. – На балкону се појави цар са царicom и сјајном свитом. – Преко позорнице пролазе војници у омањим четама. Пред сваком четом фанфаристе, а уз чете војводе. – Војводе се поглавито разликују калпацима челенкама на њима и плаштовима. – Свака чета дошавши на средину позорнице поздравља цара ускликом: "Слава цару нашему". Цар отпоздравља и пошто пројезди и последња чета оде с балкона са сватом.

ГРОЗДАНА

То су Југови војници. Тамо на тргу састаће се с Вукашиновим четама. Момир је већ тамо, а и цар ће овога часа тамо. Оди да их с оног угла посматрамо, оди да видимо и њега.

ИВАНКА

(За себе)

Да видим њега. Како ми мало то личи, како бих радо хтела, да га више никада не видим; па ипак тако сам немоћна да тако и радим.

(Оде са Грозданом на угао што гледа на улицу).

ГРОЗДАНА

Погледај, какав нам призор излази пред очи. Посматрај оно поуздање, што свакоме одсева с лица. Кажи, зар није сваки од њих пресећан, што стоји под сенком Душанове хоругве? Зар се не поноси сваки од њих онако дичним војводом? Погледај, он је већ на своме месту, погледај, како играјући силна вранца, прегледа војску; како је дичан поред срећнога оца, како се носи у злаћану панциру и са златним шлемом. Па које девојачко срце, да не закуца, које око, да не замакне за њиме, за мојим дичним Момиром. О благо теби, Иванка, ти имаш цео свет, имајући њега – а ја...–

ИВАНКА

А ти?

ГРОЗДАНА

Ја ти само могу завидети.

ИВАНКА

Шта ти то говориш?

ГРОЗДАНА

Говорим оно што ми срце казује. Јест, оно хоће да се исповеди теби и одавна тражи прилике за то; још онога часа, кад ме отац намени заручницом томе...

ИВАНКА

Ти не љубиш Краљевића, коме те поклони отац.

ГРОЗДАНА

Боље рећи цар, јер да је то био отац...

(Поћути)

– Боже мој, зашто је то баш мени суђено? Зашто је судба хтела, да га назовем братом? Зашто није тамо далеко, у неком трећем царству угледао света, као син некога владара равнога Душану? Што није такав дошао нашем двору место онога једва видимог, незнатног, тако обичног краљевог сина, што ме у оца

испроси. Или кад није то, онда, зашто тако дичан да ми није заиста брат? Зашто да не смем искреним срцем једне срећне сестре да изречем ту слатку реч? Што да ми она само сенку означава? – Ето у чему Гроздана није ни на близу равна теби. Твоје је срце слободно и ти ћеш га поклонити ономе, за ким оно жуди, а ја – ја ћу само плакати гледајући твоју срећу.

ИВАНКА

(Видљиво узнемирена за време Грозданина говора, узбуђено)

Ти ниси у стању, да уживаш у свом положају.

ГРОЗДАНА

Како чудно питање!

ИВАНКА

Није ти заручник довољно господскога рода?

ГРОЗДАНА

Момира није родила ни краљица ни царица, али се цела Србија поноси њиме.

ИВАНКА

Није ти доста јуначан?

ГРОЗДАНА

Момир да га задене за појас.

ИВАНКА

(За себе)

Опет Момир, и само Момир!

(Гласно)

Није ти стасит, наочит, није достојан твоје љубави као витез и човек?

ГРОЗДАНА

О кад би се макар за колико сравнити са њиме, коме се диви цео свет и гледа за њим, како поносно узлеће на крилима славе високо када све друге до јуче веће од њега, да их сјајем својих јунаштва баца у сенку; с њиме, који стаде једним кораком на први степен узвишенога престола царева, да му буде најмоћнија потпора; с њиме, за којим данас куца свако срце и којег свако девојачко око прати с уздисајем и с речима: О благо оној, којој буде суђен!

ИВАНКА

(Све више немирна)

О боже мој ... шта збориш Гроздано. Ти љубиш ... то су тако речи ... страшно ...

ГРОЗДАНА

Чудиш ми се?

ИВАНКА

Грозим се. Је ли то могуће?

ГРОЗДАНА

Да не дам сравнити Момира с краљевићем?

ИВАНКА

Што не знаш да ти је Момир брат.

ГРОЗДАНА

Не знам? А по чему то закључујеш?

ИВАНКА

О пусти ме да бегам од тебе.

ГРОЗДАНА

Ти мислиш ... Шта је теби данас? ... Мислиш ти, да бих ја могла ...

ИВАНКА

Не мислим ништа, не знам ништа, већ само хоћу да
бегам из пакла и разврата у коме се обрех.

ГРОЗДАНА

Гле љутице!

ИВАНКА

Грешнице!

ГРОЗДАНА

За то, што се смем подичити братом.

ИВАНКА

Као не сестра.

ГРОЗДАНА

Гле сад? А зашто не и тако? Зар не зна цео свет да ми
баш и није брат, да ми није баш ништа и онда камо ту греха?

ИВАНКА

Другим речима: смеш га и љубити као небрата. Красно!

ГРОЗДАНА

И с пречим правом него ма која друга.

ИВАНКА

О тешко мени! Таман га спасих за себе после ужаснога
пораза и већ морам гледати, како ми га друга отима. Тако ми
и треба, грешници. Нема спаса мени; ја само смрћу својом могу
умирити сен несрећнога брата.

(Плаче).

ГРОЗДАНА

(Гледа неко време, па онда тихо и кротко)

Иванка, драга Иванка.

ИВАНКА

Какав је то сиренски глас, што ме зове по имену. Бежи са њим и тражи жртве даље од мене.

ГРОЗДАНА

Ти си ме лоше разумела. Ја нисам заслужила таки прекор од тебе. Хтела сам да те тешим, па...

ИВАНКА

Ти мене да тешиш? Ти кћи царева! На што тај труд за тебе? Та ти ваља само да заповедиш, и ја ћу се одрећи свих својих светих осећаја, ја ћу бити ропски послушна.

ГРОЗДАНА

Иванка!

ИВАНКА

Зар ја да станем с тобом на исту меру? Зар ја смем да пружим руку за оним, на што си ти своју ставила? Зар смем да погледам жудним оком за оним, чиме ти своје питаш? О ја сам тако бедна и немоћна. Пусти ме, да се сита исплачем.

(Хоће да иде).

ГРОЗДАНА

Ах седи, ја те молим и преклињем; још ниси ништа чула.

ИВАНКА

Доста је; победила си потпуно. Ја ти се уклањам с пута. Буди срећна. Ја ти нећу сметати.

(Оде).

ГРОЗДАНА

(Пође са њом па стане)

Оде! – Боже мој, шта се то све зби за један час! Шта сам говорила, шта сам почела а нисам свршила? Је ли истина, да сам казала, да га љубим? и да није могуће разликовати моју љубав од њене? Зар сам се тако преобразила, да је сестрино лице само обрзима за љубављу? Гле! та ја стојим ту пред

собом као права грешница. Порок прети, да ми заиста испуни груди. Дошла сам да тешим њу за изгубљеним братом тиме што има *њега*, а овамо и не почех, а већ изађе, да га отимам за себе. О Иванка! Како се ружно сврши моје предузеће. Твој гњев ми отвори очи, и ја сад видим шта губим! И како је тешко бити дволичан! Како сам грозно за то кажњена, јер управо сад изгубих све. Немам више ни брата ни витеза у њему, и сад ми остаје само, да га теби поклоним, да веледужно располажем туђом својином. Срце би хтело да се буни још против тога, али ће га воља моја сломити. И колико сам више до сад оклевала, толико више морам од сад радити на томе, да се ви што пре венчате. Прелом је ту. Кад бих попустила цео свет би ме сматрао за грозну неман. Данас се уверих да ми Момир није брат, данас осетих јаче и јасније него икад, да ме и друго нешто вуче к њему, другачије од досадање сестринске милоште, али се данас тако исто и уверих, да је то само демонски пламен, који треба немилосрдно гасити. Срце моје не сме никад више доћи у искушење. – Како се узнемирила! Како се љутила на мене! Па ипак је морала помислити, да бих хтела да га отмам од ње. – Никада! Никад Иванка! Ти си научила љубити га поред мене, а он је познао тебе поред мене. Љубави ваше творац сам дакле ја. Из моје руке примите и плод њен. То је излазак и лек. Невестински венац ја ћу ти оплести, Иванка, из моје ћеш га руке примити и онда ћеш видети, како је мало себична Гроздана.

Дође Филомела с књигом у руци

ФИЛОМЕЛА

Гроздано, тебе тражим.

ГРОЗДАНА

Оди, оди. Ти си гледала војску на тргу. Причај како је отишла. Јесу ли весели јунаци?

ФИЛОМЕЛА

И весели и поуздани.

ГРОЗДАНА

Видела си и војводу?

ФИЛОМЕЛА

И била ту кад га отац загрли пред војском и целива за срећна пута и војевања.

ГРОЗДАНА

Но хвала Богу. То значи, да га није поколебао јучерашњи жалосни случај са Војихниним сином.

ФИЛОМЕЛА

На цареву лицу заблиста се и суза. То беше сведок његове радости, што са добром војском шаље на војну и тако доброг војводу. Хиљаду и хиљаду усклика одговори на тај опроштај. И Момир, ношен крилима поуздана поноса полете напред – за њим цела војска – и сад су далеко већ за планином. Ах мени све и сад стоји пред очима дивни приказ. Ја му се тако дивим. Благо теби, која га називаше братом.

ГРОЗДАНА

Мислиш? А ја се баш сад бојим те речи тако јако.

ФИЛОМЕЛА

Опет стари јади. Али ти си то већ преболела.

ГРОЗДАНА

Мислила сам, али сам тако кратковида била, те сам се поверила, управо изговорила сам се, слично као теби јуче, сад и Иванки – и...

ФИЛОМЕЛА

(Уплашено)
И шта је било?

ГРОЗДАНА

Отишла је веома гњевна на мене.

ФИЛОМЕЛА

За бога, како си могла?

ГРОЗДАНА

Не знам ни сама, како се заборавих. Управо ја још ништа не казах, а она ме провиде сву кроз и кроз. О, ја се сад сто пута више плашим од себе. Зар заиста изгледам тако, да не могу више да кријем од света свој грех?

ФИЛОМЕЛА

А они су се помирили?

ГРОЗДАНА

Готово.

ФИЛОМЕЛА

Опростила му Љубишину смрт?

ГРОЗДАНА

И то.

ФИЛОМЕЛА

Но, хвала Богу! Онда се још може све поправити.

ГРОЗДАНА

О, кад би ми то учинила.

ФИЛОМЕЛА

Још данас ћу је потражити.

ГРОЗДАНА

И доказати јој, да сам ја испрошена, да љубим свога заручника, и да је све друго обмана, коју је она у срци својој понела са собом кући, не чекајући објасне од мене.

ФИЛОМЕЛА

Све тако и још боље.

ГРОЗДАНА

Сам те бог посла, да ми прекратиш бригу.—

ФИЛОМЕЛА

А сад ћемо и о другом чему. Види ову књигу. То сам измолила од царице. Она се зачудила кад је видела шта тражим.

ГРОЗДАНА

Шта је то?

ФИЛОМЕЛА

Сократова смрт.

ГРОЗДАНА

Онда је право имала што се зачудила, јер си навалила свим силама, да будеш нека мудрица.

ФИЛОМЕЛА

Ајдемо горе к' теби. То ће нам бити лепа забава са грчким језиком. Ја се радујем да дознам последње часове тога мученика.

ГРОЗДАНА

Мени је све већ познато. Него слушај; кукута сакрива у себи страховити отров. Од онога часа, кад сам прочитала ту књигу, почела сам да се грозим кукуте и кад је погледим у врту међу цвећем, а ја је гледам као крвника и убицу, који је дошао, да ми покоље моју љубимчад. Не смем више ни да је дирнем руком.

ФИЛОМЕЛА

Кажу, да многи владари у Азији и сад носе непрестано са собом њен сок, да им се у невољи нађе, ако се узмора мрети.

ГРОЗДАНА

Манимо таке ствари. Ја не смем на то ни да помислим, јер ме одма обузме језа. Ајдемо да наставимо вез; ти ћеш бити тако добра, те ћеш ме разговарати. Ајде, ја сам веома туробна (Оду).

С друге стране долази Војихна водећи силом Иванку.

ВОЛИХНА

Стани! Ти ми то исприча тако непотпуно и без свезе, да те не могу пустити, да идеш кући, макар да се тако отимаш. Дакле од ње си из њених устију, разуми, из њених устију, то чула?

ИВАНКА

Али зашто ме питаш више?

ВОЛИХНА

Мени треба изван одговор. Гроздана се дакле заљубила у својега брата Момира?

ИВАНКА

Он јој није брат.

ВОЛИХНА

То не спада у ствар и то се тебе не тиче. Ти само имаш да одговараш на питања. Била си код ње мало пре?

ИВАНКА

Јесам.

ВОЛИХНА

И тада сте говориле о вашим девојачким стварима, на пример о витезима, слободно и без зазора?

ИВАНКА

Оче!

ВОЛИХНА

И тако ти је царевна признала, да свога заручника кога јој даде отац, не воли, не поштује, да је несрећна због тога, и да ће само тада бити срећна кад његово место заузме Момир.

ИВАНКА

(Тргне се гњевно)

Ха!

ВОЈИХНА

Царев посинак, њен брат.

ИВАНКА

(За себе)

Како ме обузе бес. Отровница гуја уједе ме за срце.

ВОЈИХНА

И како ће чим се врате с војне све то и остварити и очеве рачуне једним потезом решити. Ти си уверена, да ће то учинити, јер га љуби до заноса?

ИВАНКА

Грешница!

ВОЈИХНА

Грешница?! – Лако је то рећи; али да се ти ниси преварила? Можда ниси све добро чула, све разумела. Можда она њега ипак љуби само као брата.

ИВАНКА

Ха, земља ће се пропасти под њима на онаку сестринску љубав.

ВОЈИХНА

Промисли се добро.

ИВАНКА

Пусти ме да идем.

ВОЈИХНА

Представи их себи: како стоје на месечини, без сведока, са хиљаду уздисаја, како читаве ноћи проводе без сна, како се крадимично погледају, осмејују, знаке дају једно другом. И то ти је све исповедила?

ИВАНКА

Ах пусти ме, пусти!

ВОЛИХНА

Ако ти је то признала, онда знам каква је то сестрињска љубав. Јели тако?

ИВАНКА

Ја сам ти казала, да је тако.

ВОЛИХНА

Дакле се не вараш?

ИВАНКА

Не варам се. То је сушта истина, и више ти немам ништа казивати. Не тражи даље исповести, јер ме језа спопада, кад помислим на то. Дознао си све. Казала сам ти све.

ВОЛИХНА

Ти си готова, али ја нисам још. Ти си сувише узбуђена. Нећу да питам, шта је узрок томе; али чуј, шта ћу да ти кажем. Срећна си, што си срела баш мене и што си то мени поверила. Нек и остане на томе. Ником више да ниси прозборила ни словца о томе. Ником да ниси дала повода ни да помисли о томе, какву страшну тајну ти знаш. Помисли само на цара, царицу и на цео царски дом. Иди кући и гледај, да се разгалиш, да заборавиш на тај потрес што пре и што боље. Ја ћу заједно с тобом закопати на срцу целу тајну; а да би спасли углед светлога дома царевог, учинићу све, да се Гроздана венча што пре са својим заручником. Тиме ће се грех у корену сасећи и цар неће никада дознати, каква је опасност претила његовој части из крила саме његове породице. Не бој се ништа, ја ћу отклонити брзо и лепо свако зло, да никога неће ни глава заболети.

ИВАНКА

Добри оче!
(Пољуби га у руку)
Хвала ти!
(Оде).

ВОЈИХНА

Јадно дете. Више него извесно видим и знам откуд потиче твој гњев; али ћу се постарати, да се на време опаметиш. Скупљи је мени син мој него теби љубавник. – Грешнице! Момир је твој крвник, убица твога брата! Ти и не слутиш, да си га баш овога часа, својом исповешћу, предала у руке његовим целатима.

Ш ЧИН

I

*Соба у цареву двору.
Војихна и Вукашин.*

ВОЈИХНА

Ти ћеш цару?

ВУКАШИН

Звао ме је себи, да га пратим у врт.

ВОЈИХНА

Оливер је већ био са њим. Буди спреман на све.

ВУКАШИН

План остаје онакав, као што смо га утврдили?

ВОЈИХНА

Ти ћеш издржати прву ватру. Од тога како ти започнеш и замесиш, зависиће сав успех. Остало ћу све ја свршити; све је у реду.

ВУКАШИН

И буна спремна за ноћас?

ВОЛИХНА

Угљеша је пристао и све спремио.

ВУКАШИН

Где је писмо?

ВОЛИХНА

Ево га. Кад буде згодан тренутак предаћеш га цару.

ВУКАШИН

Хвала. Више ништа?

ВОЛИХНА

Ништа, јер ево Југа и Оливера. Склонимо се, да нас не примете. Ти иди цару и почни. Мало доцније ћу, и то као са свим случајно, доћи и ја.

(Оду).

Оливер и Југ.

ОЛИВЕР

Ја не сумњам ни мало, да ће Момир победити и Турке. Цар је открио у њему изванредне способности и срећан је, што има прилике, да се клица свега доброга у њему тако нагло развије у најбајнији цвет, који ће на скоро бити дика целој Србији.

ЈУГ

Мени је особити мило кад видим, како цар поред осталих одликује и таке људе, који нису из прашине поникли. Признајем ти искрено, да се никако не могу помирити с познатим царевим новачењем у коме изгледаше, да ће ићи до крајности. Већина најсилнијих власника све су људи из праха подигнути до највиших достојанстава; то су људи без сумње способни и заслужни и Душанова је лепа црта да их је умео пронаћи, себи привући и дати им прилике, да постану то што су. Сила његове царевине почива на њима. Али ја се бојим, да те силе тако брзо и нестане негда, као што је брзо и створена. Мени се не може на ино, а да не сумњам у поштене намере тих

људи изван Душана; мислим с тиме то: док је Душан ту и они ће бити послушне слуге његове; не буде ли Душана, силе, која их је створила, онда наступа опасност, да и они падну и да већина од њих буде заборављена, јер је њихова слава јучерања и јер немају никакoга наследнога права на оно што држе у рукама. То пак неће нико од њих тако лако испустити из руку. Неће се приволети ни један од њих, да буде млађи од онога, којега сад сматра за далеко нижега од себе а још мање да остави своје потомке, да буду сироте, као што је и он некада био. – А то, шта носи са собом, него распад царевине? и ми који оснивамо пложај и права своја на саучешћу својем и својих предака у целокупну развићу ове земље, ми ћемо морати некада крвљу својом одржавати јединство државно, као што су га наши оци и дедови крвљу створили. За то је веома добро то што ради цар са Момиром. Он ће некада бити сила, која ће у друштву са властелом од старина, кад не буде више Душана на престолу подсећи крила самовласти силних појединаца. Он ће наследнику Душанову бити десна рука. Као посинак царев, а то је толико исто, као и веома блиски рођак, он је већ тиме упућен, да се придружи нашој страни, која је позвана да бди над сваким појединцем, коме би се прохтело да окуси мало самовлашћа онако по примеру несрећнога Реље.

ОЛИВЕР

Нема сумње, да је Душан увидео, да је доста ништаваца врло високо подигао. Крајње је време, да се једном прекине с тиме.

ЛУГ

То никако, јер опасност може претити и с друге стране. Један силни властелин, који располаже богатством, утицајем и војном силом може изазвати тако исто преврат. Ево ти одма примера, који одговара потпуно оном Рељином. Зашто је морао Душан војштити на Босну? Само зато, што је босански владалац међу властелом од старина онакав исти као Реља међу онима, које је Душан створио. И тако је нужно и једно и друго, јер ће тако увек бити неко ту, који ће сузбијати противну

бујицу, кад попрети да се разлије из корита. И кад међу обема буде снажне руке, као што је сад Душанова, онда ће се државна целина најпосле тако учврстити, да нико више неће ни сањати о засебности. Два поколења само нека преживи Душанова садања Србија, па је обезбеђена за вечита времена. За то дакле треба порадити на томе, да цар унапреди до највеће власти свога посинка, пошто ће он бити најпоузданији јемац за мир и ред у земљи а за сјај и углед царевине у иноземству.

ОЛИВЕР

Лепо. Онда чим се врати Момир ваља прегнути на посао. На Цариград не треба да нас поведе ни подмуклост Вукашинова ни рачун Војихнин него мудрост Душанова и срећна звезда његовога посинка. А то једно дело, извршено нашом усрдном помоћу, биће довољно, да помрачи сву њихову надувеност и да им од свега остави само оно једино право, које и ми сви имамо, а то је: послушност и ревност. Како се љуто сад кајем што сам тако лакомислено пао у њихове мреже, те сам почео опомињати цара, да буде обазрив с Момиром.

ЈУГ

Шта си чинио?

ОЛИВЕР

Казаћу ти, кад све поправим. – Сад ми је јасно куд се тиме циља. Моја срамота тим већа, што ме цар не хте готово ни да чује. Али у будуће знаћемо се причувати. Ајдемо.

ЈУГ

На претходно веће?

ОЛИВЕР

Тамо нас већ чекају.

ЈУГ

Може се на извесно прорећи, да ћемо на Цариград.

ОЛИВЕР

Данас ће се о томе већати, а сутра ће се решити и углавити, колико ће који војске саставити.

ЈУГ

Велики део властеле већ је и војске скупио.

ОЛИВЕР

Дотле ће се и Момир вратити. Први гласови о његовим успесима већ стижу.

Оду на једну страну. С друге стране долази Душан с Вукашином.

ДУШАН

Не, не, остави ме са таким празним опоменама. И Оливер ми је већ нешто говорио о томе, и само има да захвали мојој доброј вољи, што сам га саслушао. Тој доброј вољи пак узрок су добри гласови, који нам стигоше од Момира и ви долазите баш сад, да ме опомињете противу њега.

ВУКАШИН

Оливер о томе такође говорио? ...

ДУШАН

Скоро истим речима и на исти начин као ти сад.

ВУКАШИН

Ако је тако, онда ...

ДУШАН

Онда шта?

ВУКАШИН

Веома је то важно и тек сад сматрам за свету дужност, да почнем што сам започео, јер сад видим да ипак морам веровати у оно у шта ми је врло немило веровати. Оливер већ говорио царству ти о томе! Од куд баш о томе, о чему се врло

обазриво шушка и само кроза зубе зуца. Величанство, онда је и он морао приметити то исто што и толики други. То је потврда свеопштем уверењу, коме се на жалост и ја морам с болном душом придружити.

ДУШАН

Куме, ја бих волео да ћутиш, кад не знаш боље беседити.

ВУКАШИН

Боље је да чује царство ти и много опорије беседе, него да свршен злочин види.

ДУШАН

А тај је?

ВУКАШИН

Момир се не устручава од најгрешнијих мисли, које допиру врло високо, до најзвишенијег места...

ДУШАН

То је лако казати, али без доказа знај: да ко другог оговара, сам себе слика.

ВУКАШИН

Како бих радо радио друкчије.

ДУШАН

О томе јутрос први пут посумњах.

ВУКАШИН

И како бих радо уштедео моме цару горке часове.

ДУШАН

Вукашине, настави где си стао, иначе нећеш наћи краја.

ВУКАШИН

О увек, јер ми свака реч потиче са срца, које куца само за престо.

ДУШАН

Лепе ти речи случајно немају најлепшега смисла.

ВУКАШИН

Смисао им хтеде бити: војевање против тајне подмуклице, који се усуђује сневати о сјају, који порфира доноси.

ДУШАН

(Презирући га)

Ха, ха!

ВУКАШИН

Који заборавља силна добра, која ужива као нико смртни у престола сенци, него би да подигне руку за круном те да њеним сјајем озарен гледа целу Србију под својим ногама.

ДУШАН

(Гњевно)

Вукашине ти си подлац!

ВУКАШИН

Ако не докажем, да истину говорим, онда сам не само то него и нитков, издајник.

ДУШАН

Ти нећеш ни доказати.

ВУКАШИН

А шта ће рећи царство ти на то, што Момир разноси гласове, да ти је ... рођак ...?

ДУШАН

Охо!

ВУКАШИН

Да је Немањић, да је наклоност твоја према њему веома присне природе, да је право његово на твој престо прече, старије од Урошевога ...

ДУШАН

И ти смеш тако безобразне лажи да ми казујеш у очи, а не идеш, да свакога онога, који се усуди то изустити пошљеш демону. Ти ниси казнио животом бестидника, ко ти је то казао, него си дошао да мене узбуњујеш крајњом негодом и гнушањем. Иди, таке слуге и таки пријатељи не требају мени.

ВУКАШИН

Величанство ...

ДУШАН

Ти ниси клеветника поразио, него си дошао да га мени кажеш, да идем ваљада, да се ја морам с њиме лице у лице.

ВУКАШИН

Клеветник се крије још по мраку поноћном и тек се спрема да ступи на видело дана. Ја сам дакле ту, да испросим дозволу, да га казним чим то покуша.

ДУШАН

(Горко) Ти!

ВУКАШИН

А има разлога, да се причека још који тренутак, јер су конци разбојнички на далеко расплетени. То више није тајна. Он је наслон издајничким намерама свих оних, који су незадовољни твојом владом.—

ДУШАН

(Прекине га)

Има и таких? То данас чујем први пут.

ВУКАШИН

То су они, што мисле да су превиђени, запостављени другима; то су они који сматрају, да је превелика милост, коју си указивао својим највернијим слугама; они, којима у опште није мио нови ред, који си увео у земљи, а њима би много повољнији био онај, по коме су наследници престола на челу побуњеника седали на престо пре смрти својих очева.

ДУШАН

Ја не познајем таквих људи.

ВУКАШИН

Ћутали су они и живи се нису показивали све до сад, кад мисле, да су угледали у Момиру своју звезду. Момир већ зна за то, и у целој земљи се већ рије – и овде у Призрену.–

ДУШАН

(Прекине га)

У Призрену? – Иди, то нећу ни да чујем. Призрен не може трпити таквих људи у себи.

ВУКАШИН

Тако би требало да буде, али на жалост је друкчије. Изгледа, да се баш Призрен спрема, да стане на чело несрећном покрету. Колико сам дознао, ноћас ће бити већ нереди.

ДУШАН

Шта! Вукашине, увиђаш ли ти како је крупна реч, коју изусти.

ВУКАШИН

Да нисам приморан не бих је изустио.

ДУШАН

То приморавање мораш ми доказати.

ВУКАШИН

Наравно, јер ми треба овлашћење, да зликовце смем позатварати.

ДУШАН

Та где су зликовци? Ја их једнако чујем из твојих речи, али их нигде не видим.

ВУКАШИН

(Даје му писмо)

Ево их.

ДУШАН

(Прочитавши)

Та то треба да буде права завера!!! Шта се то догађа?
 Шта је то! Јесам ли ја још жив? Јесам ли још цар ове земље!
 – Вукашине! шта је то?!

ВУКАШИН

Завера је скована управ против младог царевића, јер ти издајници, који теби не смеју да приступе, у бојазни да их твој муњевити поглед не спржи, те подмуклице приписују твоме милом сину – опрости, душа се у мени буни, али ја морам говорити – усуђују се подметати царевићу: да је нејак, неспособан, недотупаван...–

ДУШАН

Вукашине! доста!

ВУКАШИН

Боли те царе, али то је истина. На против Момир сија у њиховим очима као сунце и кад би му помогли да седне на престо...

ДУШАН

То неће бити. Још ноћас ћеш их похватати. Сутра ће им већ судити суд царства ми. За то имаш пуну власт и силу. Очисти ми Призрен од те губе. Никоје милости. Ја сам створио ову царевину, ја ћу је и одржати. Ти знаш где се завереници састају; ти ми одговараш главом, ако им допустиш да се два пут састану. Тако ћеш радити са њима а он кад се врати, о...

ВУКАШИН

Са њим ће се поступити по закону.

ДУШАН

Момир – мој Момир...

ВУКАШИН

Њега ће царство ти...

ДУШАН

Шта њега? Још ти је мало! Зар хоћеш да ми га са свим отргнеш – Не! не! Ипак није могуће. Ипак није ово његово писмо.

(Гледа у писмо)

Ах проклета слова, како ће да ми помуте памет? Даље од мене!

(Поцепа)

Ја не могу да верујем. То је неко од завидљиваца послао из његовога стана, да га опадне код нас. Доста! ни речи више о томе. И сувише ми је светао, и сувише поштен, и сувише племенит да могу и часа једног да посумњам на њега! Куд се занех! О Момире! мој дични Момире! моја радости! где си, да ти отац угледа поносито ведро чело, па да се згрози од сумње, која му допре за један несрећан тренутак у срце! Где си сине, да те загрли отац и да те, постићен, моли за опроштај!

ВУКАШИН

Величанство...–

ДУШАН

Доста! Доста! Ти си освојио моје уши и оне су те слушале, али памет и срце хвала Богу, још ниси. Срце не може да ти верује, за то гледај, да се оно не побуни против тебе у место против Момира. Иди и старај се за ред у престоници. Усуди ли се макар ко и макар кад да ми злоупотреби Момирово име, његову славу, или моју оданост према њему, ти ћеш ми одговарати. У клици ћеш угушити, у корену сасећи сваки најмањи покрет. А сад ми зови ћесара. Хоћу и њему исто то да наложим. Ви ћете мотрити, да ми нико не доводи у сумњу Момира. Ви морате пронаћи од куд је потекло то подметање, ко управља тим покретом и у опште где се је први пут залегла та несрећна мисао, да се народ обмањује његовим именом.

ВУКАШИН

(За себе)

Изгледа, да сам врло зло прошао. Ако ни ћесар не буде боље среће, онда смо пропали. Хвала Богу ево га. Нек окуша сад он, од мене је доста било.

Дође Војихна

ДУШАН

Таман добро дошао. Има ли нових гласова.

ВОЛИХНА

Пре свега дошли су гласници од оне властеле, што још није стигла на сабор, али је већ на путу и то са војскама својим, да одма иду на Цариград, ако се тако закључи.

ДУШАН

Веома лепо од њих. Иначе ништа?

ВОЛИХНА

(Устеже се и клати главом)

ДУШАН

На пример о Момиру, ништа?

ВОЛИХНА

Величанство, кад бих смео.—

ДУШАН

Шта је сад? Не иде му поход најбоље?

ВОЛИХНА

То не — али.—

ДУШАН

Сумња се у његову поузданост?

ВОЛИХНА

Величанство дакле већ зна? Али ја, ја не могу никако да верујем. То су само зловне клевете.

ДУШАН

Да му се мили окусити силе владарске?

ВОЛИХНА

Шта је ово! Ја нисам мого веровати, али одкуд да цар мој овако говори, кад не би било ничега у ствари?! Па ипак.–

ДУШАН

Ипак је и теби што шта познато?

ВОЛИХНА

Али да ли могу томе и вере поклонити? Та ко би могао да верује тако без основа, без ичега даље? Не величанство? Свет, који тако далеко стоји од престола, може то да верује али ми, који смо непрестано сведоци безграничне очинске љубави, безпримерне владареве милости, ми не можемо насупротив толиким одликовањима посумњати у синовљу пошту и поданичку благодарност. Та он би морао бити јединствен пример неваљалства, кад би могао такав бити, какав се чини онима, који све површно оцењују. – Па ипак, ако се запитамо, од куда потиче и то, кад се већ види да зла има негде, да се црв улего негде, онда мора бити одговор: на сваки начин у једино из маште оних, који се надају доживети са њим и кроз њега још један пут жалосне дане зећанских побуна.

ВУКАШИН

(За себе)

Бога ми овај поче од Кулина бана, али тим поузданије.

ДУШАН

И ти држиш да има таких, који мисле да то могу доживети?

ВОЛИХНА

У сваком житу има кукоља.

ДУШАН

Дакле они би хтели, да Момир узме грешни пример на мени. Јадници, кад би знали, колико је ноћи Душан пробденисао без сна, колико је чемерних и горких часова одклучао пред светитељском иконом оца мученика, кад би знали, како све и сад после толико година задрхти, кад код се сети своје некадање манитости, они не би ни једног часа поверовали, да ће наћи још један пут сличне жртве за прохтеве своје.

ВОЛИХНА

Нема сумње, да ће им се наде разбити, али они у својој заслепљености иду даље.

ДУШАН

Спремају ипак буну? Држе тајне састанке? Овде у сред Призрена подривају ми престо?

ВОЛИХНА

Кад не могу да навуку облак непогоде над целу Србију, а они гледе да помраче сунце бар над царевим двором.

ДУШАН

Опет нешто друго! Опет неке загонетке!

ВОЛИХНА

Не полажем ја особиту важност на ништа од онога другога, па ни на то, што се чује да је спремљена и нека завера.

ДУШАН

Дакле то је ипак истина?

ВОЛИХНА

Конци су похватани и ако буде чега, онда ће још ове ноћи све бити у клици угушено.

ДУШАН

А ко стоји на челу? Момир?

ВОЛИХНА

То не можемо још казати, али као што рекох, то су све ситнице и дечије играчке, то је све лако спречити и онда срамота пада само на главу коловођама. Сам престо остаје узвишен и тим сјајнији у колико се чвршће одржи на супрот бури. Али мени се чини, да много већа опасност и поруга прети самом двору цареву, поруга, која се неће моћи спрати никаквим потоцима крви. То је управ оно, о чему свет воле да злурадо много више гата и – величанство

(Показујући на Вукашина)

ја бих волео, да говорим без сведока.

ДУШАН

Вукашин излишан? – Чак ни он да не сме чути? О, данас ми је освануо страховити дан. Ја морам да чујем све ужас за ужасом. Шта се то све збива око мене, што ја не видим! Не! Отворено и јавно мораш ми све казати. Кад је то знано и јавно целом свету, онда зашто да га шапћеш мени на ухо? Говори, само води рачуна о својим речима.

ВОЛИХНА

Тај је већ готов. Што су очи виделе, чега се памет с изумљењем сећа и срце гнуша, то ће ти казати моје несрећне речи. О камо среће, да сам нем, само да не морам сад говорити!

ДУШАН

Онда ћути и остави ме још који час у обманама, којима ме је успављивала моја зла судбина. Ах обмана је тако слатка: срце беше пуно сваке радости, груди се надимаху срећом а машта сневаше о сјају Србије и славном имену. И гле сад како на један пут почеше груди да се стежу а лепа слика поче да бледи пред очима; срце стрепи а душа се грози од наказе, која хоће да заузме њено место. О!О! то је горко!

ВОЛИХНА

(Као за себе али гласно)

Толико се заборавити! Тако неблагодаран бити!

ДУШАН

Доста! доста!

ВОЛИХНА

(Онако исто)

Светињу сродства опорочити.—

ДУШАН

(Раздрагано)

Шта изусти несрећнице? Шта рече дрски ћесаре!?

ВОЛИХНА

Не, не смем и не могу даље, величанство. Ту срамоту не може нико поднети без пораза. Боље је да ћутим као неми камен, него да доведем до очајања несрећног родитеља.

ДУШАН

Какав је то увод? Какав грозан околиш! Ћесаре, ти ме удараш на паклене муке, штедећи ме тако.

ВОЛИХНА

До вршка је пуна чаша жучи, за коју се величанство маша, да је прими из моје руке.

ДУШАН

О дај је, е да се жуч претвори у отров, те да ми то буде последњи напитак.

ВОЛИХНА

Величанство!

ДУШАН

Нећу сажале! Нећу штедне! Говори, иначе ћу те присилити.—

МОМИР.— ВОЈИХНА

МОМИР.— ДУШАН

О!о! ВОЈИХНА

МОМИР.— ДУШАН

И опет Момир и само Момир! О Боже, може ли бити већега ужаса! Мој мили, мој љубљени, из ништавила до царева посинка узвишени Момир, моја најлепша нада, мога срца радост! мојих очију најмилији предмет питања, мој понос и дика, моје све и сва, мој Момир!

ВОЈИХНА

Природа је сама себе исмевала, стварајући га онако дичног, разумног и јуначког, кад је свему томе додала.—

ДУШАН

(Боно)
Ах!

ВОЈИХНА

Разврат. ДУШАН

Момире! Момире!

ВОЈИХНА

И красне особине, којима се диви цео свет употребљене су само на то, да се заврти памет једне лаковерне младе девојке — сестре.—

ДУШАН

О несрећни, бедни оче! Сажалења достојни царе! О куд се дедоше толика моја добротинства? Зар им је плата, тако нечувена неблагодарност, такав ужасан преступ?

(Гњевно и брзо)

О Боже! моја кћи! Моје грешно, моје несрећно дете!
 Какав ужас над мојом главом! Каква нечувена љага на моме
 имену!

(Зграби Војихну за прса)

О човече лакоумни, знаш ли шта си изустио? Знаш ли,
 како је страшна твоја приповест? Знаш ли, да ти глава пада,
 ако не докажеш истину својих речи?

ВОЈИХНА

Камо среће, да их могу лажнима начинити својом гла-
 вом и да могу животом својим откупити мир душе моме цару.

ДУШАН

Ти си то својим очима видео?

ВОЈИХНА

Видео.

ДУШАН

Све својим ушима чуо?

ВОЈИХНА

Чуо.

ДУШАН

И то су ти докази?

ВОЈИХНА

Поуздани.

ДУШАН

За тебе можда; али за мене где су? Ја морам такође све
 сам да видим, и све сам да чујем.

ВОЈИХНА

Само ако извољева царство ти.

ДУШАН

Ја ти заповедам. На посао дакле.

ВОЈИХНА

Царе, величанство! Несрећа је већ ту и хтели не хтели: морамо се потрудити, да нас прође са што мање немилих последица. Морамо пазити, да таква каква је остане само нама позната. Злурада светина, што једва чека да добије у томе предмет за своје гатке, не сме ниша о томе дознати. Ми ћемо мотрити на сваки корак злочинца и чим га изненадимо на недељу, одма ћемо му и судити. Ја сам ушао свему у траг и кад се величанство увери о ужасној саблазни, онда ћемо ипак наћи мудар и згодан изговор на даље поступање своје, изговор као: самовласна управа над војском, проневера, непослушност или тако што. На тај начин биће част царскога дома по могућности а можда и сасвим спасена.

ДУШАН

И твоја глава такође. Али моје душе мир и моја срећа – то ће пасти и сурвати се с таким урнебесом, да ће се од тога из основа заљуљати и цела зграда подигнута подвизима мојим и мојих предака, цела Србија. Непрегледан низ све страшнијих изненађења чека ме и ја им морам на сусрет. – О како га нестрпљиво очекујем, да се врати, те да му изиђем на сусрет не са загрљајем добродошлице, не са срцем пуним, родитељске милоште него с неповерењем и са строгим погледом за сваким кораком, са срцем пуним горчине и мрзости, са умишљајима на најстрашнију казну, са сваким ужасом којим пакао избилује. – О Момире! Момире! Ја сам те већ изгубио, са каквом тугом, са каквим болом изгубио!

(Оде)

ВУКАШИН

Натраг се више не може.

ВОЈИХНА

Само напред, наравно само напред. Почетак је ипак врло добар. Сад ваља наставити. Ти знаш шта је решено за ноћас. Угљеша је поуздан?

ВУКАШИН

Као и ја главом.

ВОЈИХНА

Мило ми је. Свакад сам мислио, да се смем поуздати у твоју браћу.

ВУКАШИН

Ослони се само на мене.

Рукују се и оду.

II

Улица у Призрену, на углу крчма Ноћ.

Долази Марко с једне а Лазар с друге стране. Оба умотани у црне огртаче; под огртачима обојица носе гитаре.

ЛАЗАР

Ко ми то иде на сусрет? Да ли је друг по јаду или о бесу?

МАРКО

(Из далека)

Неко стасито момче и господског рода тамо промиче. Каква њега невоља нагна, да пође мојим стопама.

Дођу ближе један другом.

ЛАЗАР

Светога ми Амоса ово је Марко. Еј друже, што ме обилазиш? Зар ме не познајеш?

МАРКО

Светога ми Ђорђа нисам се преварио. Лазаре! одкуд ти?

ЛАЗАР

Таман бих могао тако исто запитати и ја тебе. Али оканимо се тога. Одговори ти сам себи за мене и ја ћу себи за тебе, па ћемо обоје све знати. Ако се не варам твоја лева мишица тако се исто мучно креће као и моја. Шта носиш дакле под пазухом? Дозволи

(Извуче му гитар смејући се)

видиш, сад сам те ослободио те можеш слободно руком за балчак од мача а то је достојнија дангубица за јунака него ситно пецање у ту печену гуску.

МАРКО

Ти ме кориш безобзирце. А куд си се упутио ти ноћас? На сваки начин не да витлаш мачем по поноћном мраку, него да опробаш мало и те друге дангубице. Дозволи да и ја твоју левицу ослободим од њенога терета, који тако нејуначки сноси.

(Извуче му такође гитар)

ЛАЗАР

И тако се обојица ловећи другога уволвисмо сами.

МАРКО

Сад можемо удруженим силама на рад. Искуством једнога нека се одма користи и други. Али пре свега, како се почиње твоја песма, коју си саставио за вечерас?

ЛАЗАР

Моја песма!! О како је тешко мени саставити песму, која би њој пристајала. Ја не могу да нађем речи за то; ја бих само сјајем сунца могао изразити онај зрак што пада са њених очију на мене, те ми дели живот, само са тишином и хармонијом ове балсамске ноћи могао бих сравнити ону милину, што њену анђеоску појаву окружава.

МАРКО

Заиста је дивна девојка Југова Милица. Теби завиде већ многи. Мени пак неће нико позавидети на сиротици Филомели. Она није тако неоспорно налик на небеског анђела.

ЛАЗАР

Ко то зна?

МАРКО

Не. Она ми много више долази као оне мученице из првих векова после страдања господња: чиста, чедна па ипак страсна, али страсна за оним што чини човека божанственим. И у колико код ње нема ни трага од какве грешне покајнице, као што беше Магдалена или Параскева или ма која друга, у толико ми више долази као анђео, који је ту, да само пати.

ЛАЗАР

Ти је љубиш дакле као неку светињу?

МАРКО

Ја сам и грешан у својим жељама, али ме обузима и нека стрепња од њих.

ЛАЗАР

Лепа ми посла и друштва. Та ја бих се заклео, да твоја песма почиње овако:

Радуј се владичице,
Пречистаја дјевице
Царствије небеско ибо тебје подобајет.

МАРКО

Но! Но!

ЛАЗАР

Ала би то било уживање за Милицу или за њу, кад би им сад запевали под прозорима ту песму. Шта велиш? Или нешто тако:

Зефир тихо пуше
Око твоје душе
Да са дахом њеним лети
У небеса "својој мети".

МАРКО

Воља ти је шалити се Лазаре, али ја ти вељу, Филомела није ни налик на друге девојке. Она је у љубави до крајности страсна али је тако исто чедна и поносита. Кад уз то још узмеш у обзир, да је мој отац непомирљиво противан мојим осећајима, онда ћеш моћи разумети, како је тежак положај, у коме се она наводи према мени и како све то морам узимати у обзир, те да не увелим и онако мало срећну девојку. Ја морам о свему томе водити рачуна и тако ето дођох чак и теби загонетан чим хтедох да будем искрен.

Док они тако говоре, почну да се јављају на крају улице оружани људи, који се чине, као да се договарају о нечем.

МАРКО

Али манимо се таквих ствари. Буди ти срећан с твојим анђелом, као што ја желим себи и својој мученици. А сад да се обазремо и за другим чим. Не чини се теби, да Призрен изгледа ноћас мало другојачи него иначе?

ЛАЗАР

Наравно. Све неки тајанствени људи излазе пред мене. Па онда и овде у крчми нешто је необично живо.

МАРКО

Од кад то у Призрену?

ЛАЗАР

(Гледа низ улицу)

Ено их тамо. Изгледа као да хоће овамо.

МАРКО

Припазићемо одавде из заклона.

ЛАЗАР

Врло добро. Ја чујем већ жагор с друге стране.

Заклоне се.

Дођу Војихна, Вукашин и Гојко.

ВУКАШИН

Дакле твоји људи чекају спремни на све.

ВОЈИХНА

Само твоји морају најпре начинити неред, а моји ће доћи као да растерају и позатварају бунтовнике. Твоји су овде у крчми.

ВУКАШИН

Ту су, а међу њима је и Угљеша.

ВОЈИХНА

Моји чекају тамо на крају улице.

ГОЈКО

У крчми је канда већ весело.

ВУКАШИН

Угљеша и чека на то. Кад сви буду пјани, он ће устати за Момира, па како је цео свет и без вина занет његовом славом, тако ће бити врло лако да се заборављена гомила изазове на грешан проглас, који ћемо ми разгласити и цару протумачити као бунт.

ВОЈИХНА

Само нек они почну, а ја ћу знати још лепше наставити.

ВУКАШИН

Ако се не варам ето почетка.

Из крчме се чују гласови: живио Момир.

ВОЈИХНА

Склонимо се за тренутак, да не будемо ником на сметњи.

(Оду)

МАРКО

(Лазару тихо)

Ово изгледа да ће веома занимљиво бити.

Отворе се врата од крчме и гомила оружаних људи испадне на улицу. Међу њима Угљеша преобучен.

ЈЕДАН ИЗ ГОМИЛЕ

Јесте! тако је! Момир је наше сунце. Нико није њему раван. Он ће победити све наше непријатеље, он ће се узвисити и нада све нас, он нека управља над свима, најбољи од свих. Само њега хоћемо да слушамо. Нека нас он води слави и победи. Он је најдостојнији тога. Живио Момир!

ДРУГИ ИЗ ГОМИЛЕ

Живио Момир! наш први војвода.

СВИ

Живио!

НЕКО ИЗ ГОМИЛЕ

(Угљешин)

Царевић? Је ли то истина?

УГЉЕША

И ти ништа незнаш о томе? Та ко сумња још у то.

ИСТИ ИЗ ГОМИЛЕ

(Улети у гомилу и стане сваком из реда дошапгавати)

Помисли! Та Момир је царев син, царевић, наследник.—

ЈЕДАН ОД ОСЛОВЉЕНИХ

Шта! Баш сам и сам тако нешто нагађао.

ДРУГИ ОД ОСЛОВЉЕНИХ

Ето видиш! Зар је то чудо, а нико да не примети!

ТРЕЋИ ОД ОСЛОВЉЕНИХ

Шта! Шта! Момир царевић! Дивота! Живио царевић Момир! Живио.

УГЉЕША

(Стишава их)

Браћо! Ето цео свет зна, да је наш дични Момир и рођењем тако славан као и делима. Може ли дакле бити кога међу нама, који неће поћи за њим као за првим и бољим од свих, као за царем? Слушајте! Он ће нам се вратити колико сутра славом увенчан на челу победоносне војске. Ми ћемо му изаћи на сусрет и наши усклици нека буду: Живио царевић Момир!

ЈЕДАН ИЗ ГОМИЛЕ

(Другом до себе)

Ко је тај пријатељ, што тако лепо беседи. Сваку ми реч с језика отме.

ДРУГИ ИЗ ГОМИЛЕ

Ко је да је, наш је и најпаветнији од свих нас.

ТРЕЋИ ИЗ ГОМИЛЕ

Али на томе ваља радити, па временом може доста нас бити равних Вукашину, Војихни или толиким другима.

МНОЖИНА

Живио Момир!

УГЉЕША

Најдостојнији наслеђник Душанова престола.

СВИ

Наш цар! Наш цар! Најдостојнији цар!

УГЉЕША

Наш цар! Најдостојнији цар! То је лепо речено и патетно речено. Али – браћо, народе – чујте и коју ладну и разложну.

(Гомила се стиша).

Макар, да вам неће бити особито мило ово што ћу вам испричати, ја вам морам испричати, јер ви морате све знати. Заиста је Момир јединствена појава међу нашим војводама, јединствен у јунаштву, скромности и мудрости. Али баш за то има он врло много и то врло силних непријатеља, који чине све и сва, да га оборе са његове висине. Њима засењује очи његов сјај, раздире им уши ваш усклик, којим њега предустретате. Лепе су ваше жеље, слатке су ваше наде, али ти душмани Момирови и ваши, неће допустити без велике муке и невоље, да вам се те жеље и наде испуне. За лепе жеље и слатке наде не поклања се круна никоме. Не пада она као крушка у крило, него ваља запети па је задобити.

(Гомила: наравно! тако је).

Момир је заиста доста урадио, он је круну већ заслужио, али је сам не може и задобити. На нама је дакле, да му помогнемо, из наших руку нека прими највећи дар, који може благодаран народ поклонити најдостојнијему сину својему. Од нас нека прими царску круну. Је ли тако.

СВИ

Тако и само тако.

УГЉЕША

Кад је тако онда ваља то показати и делом.

МНОЖИНА

И делом, и делом! Ајдемо тако пред цара – Тамо ћемо захтевати.–

УГЉЕША

А усклик, који ће се уз пут разлегати по целом Призрену, да га из темеља заљуља нек буде: Живио Момир. Доле са Душаном!

Гомила виче: "Живио цар Момир. Доле са Душаном" и тако неколико пути.

Настане велики метеж. Који су најпјанији грле и љубе друге око себе: Док то траје Гојко се измакне и оде тамо где је Вукашин с осталима. У исто време други с противне стране јака оружана чета с обореним копљима. Пред четом је четник.

ЧЕТНИК

Како је ово безумље! Несрећници једни, доле оружје, иначе неће ни један понети главе. Војници! Напред!

Завереници поражени. Они удаљенији вичу: Издаја! и покушају да побегну, али војници задрже и њих.

ЧЕТНИК

Ни један неће умаћи. Сви ће у тавницу.

Марко и Лазар испадну из заседе.

МАРКО

Ко си ти, да се јуначиш тако? Мислиш ти, да нико не зна за подвалу, коју сте овде приредили?

Вукашин, Угљеша, Ћесар и Гојко такође дођу. Угљеша у другом оделу.

ВУКАШИН

Шта је то, каква се то вика подигла, да се већ цео град узнемирио?

ЧЕТНИК

Издајници и бунтовници.

ВОЈИХНА

Ко за бога?

МАРКО

Гле чуда! Ко?! – Ви сте, ви, колико год вас је овде.

ВОЛИХНА

Ја тек сад не разумем ништа. Тамо војници оборили оружје против људи, који се чине да су накићени вином пре и више него ма чим другим. Овде опет ови млади људи устали против војника, па издајницима називају њих. Ово је права Вавилонска кула.

ЧЕТНИК

Ја сам овде ухватио на делу бунтовнике.

МАРКО

Ја такође, али не лажне него праве.

ВУКАШИН

(Четнику)

Склони те људе на сигурно место. Сутра ћемо извидити целу ствар и сваком судити по заслуги. Тако исто одвој неколико најбољих људи, да припазе на ред сву ноћ овде и у околини.

ЧЕТНИК

Напред!

(Полако потисне гомилу са позорнице и с војницима оде).

ВОЛИХНА

(Марку).

Младићу, ти се овде много истичеш. Не био ти син Вукашинов, а ја бих другојаче беседио с тобом.

МАРКО

То мени говори ћесар, кога сам мало час слушао, како се овде дошаптава, да овај подсмех начине?

ВОЛИХНА

(Тргне се изненађен)

ВУКАШИН

Ти! ти!

МАРКО

Ја! ја!

ВУКАШИН

Ти вечита срамото моја.

МАРКО

Твоја судбина.

ВУКАШИН

Ти ћеш ми то платити.

МАРКО

Кад одем цару на исповест.

ВУКАШИН

(Тргне мач)

За тај пут, поткратићу ти ја ноге.

МАРКО

(Измакне се)

Шта! Мој отац удара мачем на мене?

ВУКАШИН

Јер другога начина нема, да те опамети једанпут. Али да не речеш, да је било и ту насиља, трзај и сам па прими награду.

МАРКО

Ја да потргнем на родитеља мач!? То не! Ја ћу се савладати, макар, да је родитељ сто пута већ заслужио да...

ВУКАШИН

Умукни једном и трзај.

МАРКО

Морам ли?

ВУКАШИН

Мораш.

МАРКО

(Тргне мач)

Ево га, али не да га упрем против груди мога родитеља, већ да га бацим теби пред ноге.

(Баци мач)

На! ето, без оружја, без одбране стојим пред тобом. Кољи! не оклевај. Ипак је мањи грех ако падне син па макар и невин од руке очеве, него што би био, кад би се син усудио подићи руку на оца. Удри! шта чекаш? Ево ти прсију. Ту куца оно срце, које теби задаје толике јаде, које те чине несрећним. Удри, спасавај се, свети се.

ВУКАШИН

(Обори мач)

Ха, где ми се деде снага!

МАРКО

Хоћеш ли да ти је ја дам? Хоћеш ли да ти поновим све, што мало час рекох?

Долази натраг четник с неколико војника.

ВУКАШИН

Мучи!

МАРКО

Да си свему томе, што се овде збило само ти крив, ти и твоја пратња. Хоћеш ли ме пустити, да одем да то потврдим и пред самим царем?

ВУКАШИН

(Четнику)

Часниче! ти си спровео у тавницу целу чету завереника, али главнога и најопаснијега ниси још нашао.—

ЧЕТНИК

Заповеди, где треба да га тражим.

ВУКАШИН

(Показује Марка)

Ево га! У најдубљу тавницу спроведи га овога часа и добро припази да остане тамо, докле год пресуду не чује.

Вукашин, Војихна, Гојко и Угљеша оду.

ЧЕТНИК

Војници напред!

МАРКО

(Запрепашћен)

Завереник! Ја завереник! Ја завереник!

(Маша се за бедро)

Ха! Где ми је мач! Лазаре! Друзе! Зар ћеш ме оставити на невољи? Зар нећеш поитати цару, да му све разјасниш. Трчи! Нека ја овде и паднем од крвничкога ножа, нека ја платим и животом, само не дај да зликовци ликују нада мнош. Спаси бар поштено име Марково, ако живот не можеш. Сети се шта чека и Момира па двогубо похитај.

ЛАЗАР

Похитаћу и погинућу, али не молећи и клечећи, већ јуначки, ту заједно с тобом.

(Тргне мач)

На страну сметењаци!

(Обори једнога, остали убезекнути не мичу се)

Коме је живот мио, да се није макнуо с места. Марко! Ено ти мача, спасавај се!

МАРКО

Мој мач!
(Узме га)
Моја снага! моја десна рука!

ЧЕТНИК

Војници, шта се то збива с вама?!

МАРКО

Још ће се нешто збити; још нисмо готови.

ЧЕТНИК

Војници! Копље на бод!

МАРКО

Реци на под!
(Избије му мачем мач из руке)
Ето ти!

ЛАЗАР

Чистите се сви одавде.
(Гони с Марком војнике)

МАРКО

(Гонећи војнике)
И ти! И ти! Сви!

Четник и војници оду у нереду.

ЛАЗАР

(После почивке)
Шта се то све зби!

МАРКО

Све тако сатански намештено, да се човек мора запрепа-
стити. Идем одмах цару.

ЛАЗАР

Нипошто. Та они су те већ опањкали као бунтовника. Најбоље је да се склониш код мене. Нема сумње, да ћете ловити на све стране и да те неће нипошто пустити да изађеш пред цара. Ти се мораш за неко време склонити. Буди уверен, док тебе не затворе неће смети ништа започети, а дотле ће доћи и Момир.

МАРКО

Мислиш да ће они чекати чак на Момира.

ЛАЗАР

Не знам, али ми морамо чекати, па да се бранимо са њим заједно.

МАРКО

Сваки је час скуп.

ЛАЗАР

Момир ће већ сутра бити у Призрену.

МАРКО

Како га жељно и са стрепњом очекујем.

ЛАЗАР

Ми морамо победити или заједно с њиме пасти.

МАРКО

Хвала ти Лазаре на срдачној помоћи.

ЛАЗАР

(Загрли га)

И теби на твојој.

III

Отворено место у Призрену, пред једним велељепним двором, где се држи сабор. Оливер и Југ долазе из тога дворца у свечаном оделу.

ОЛИВЕР

И тако решисмо то.

ЈУГ

Ово једно дело биће круна свима осталима. Сличних томе познаје повесница само у славним делима великога Рима.

ОЛИВЕР

Цариград је мета наша. Само отуд можемо стражарити будним оком над Азијом.

ЈУГ

То сваки увиђа, за то и поздравља цео сабор онако одушевљено цареву беседу.

ОЛИВЕР

Увиђа сваки, али нико не умеде и образложити као Душан то велико подузеће, он је мудар, али не онако, како замишља обична памет. Није за мудрост доста, да се уме помоћи у нужди и невољи, или да нађе начина да се извесна опасност отклони, да се појављено зло сатре. Не, така ми је мудрост и сувише обична, да је код Душана ценим. Друго је, чему морамо да се дивимо, а то је: бистар и увиђаван поглед у далеку, пред обичним оком сакривену, тавну и непојамљиву будућност. Прозрети њу и предвидети далеке опасности, које нам прете више него ма које ситне садање, па онда настати да све у клици још буде угушене: ето, то зовем ја и само то је за мене права државничка и непоречна мудрост. Само така мудрост је достојна Душана и то је оно чему се код њега дивим и клањам.

ЈУГ

У томе се састоји и величина његова. Поред победа и сјајних ратних похода, којима начини силнима и нас и Србију, којима давно већ превазиђе подвиге свих својих славних предака, он се над њима узвиси још и тиме, што даде земљи уредбе и мудре законе, што створи ред и правду за свакога од првога до последњега. У њему се с успехом надмеће државничка мудрост са војничком славом. И мисао на то дело, које хоће да изведе сад на врхунцу славе и моћи није јучерања. Не, одавна је она зазрела у његовој глави. Он је, учен другим искуством, оценио све последице, које могу наступити, ако останемо скрштених руку и све користи, које ћемо имати, ако таким ударцем пресечемо једном за свагда опасна шуровања Византије с Османлијама.

ОЛИВЕР

Беше озбиљан као никада дотле, кад поче са висине престола да разлаже садање стање ствари и да баца поглед на скору и неизбежну будућност. Спомену са захвалом заслуге свих великих мужава, назва их помоћницима својим у раду на општем добру. Једино прећута Момира. То ми се једино не допада, јер он је заиста раван многима од оних, које обасу нарочитом хвалом.

ЈУГ

А нарочито што и сад долази као добитник. Призрен се већ спрема, да га дочека онако како је само Рим дочекивао своје славне војсковође.

ОЛИВЕР

Боље реци спремао се или хтео се спремити. Зар не знаш, да је цар заповедио да изостану све свечаности?

ЈУГ

Под земљом рије без одмора нека црна кртица. Од куд на један пут та промена код цара?

ОЛИВЕР

Припазићемо, да се избаци на светлост дана та кћи мрака, пре него подгризе својим зубима нежне жилице нашега најлепшега цвета.

ЈУГ

Наћем ли је слепицу, неће се више вратити мраку од кога живи.

ОЛИВЕР

На дану нема јој опстанка, јер ће окапати спржена сјајем Момирова сунца.

Чују се усклици у двору.

ЈУГ

Опет поздравља сабор цара. Ајдемо натраг да чујемо све, јер се и нас тиче сваки закључак.

ОЛИВЕР

Тим радије, јер ено отуд Војихне с Мрњавчевићима Угљешом и Гојком. Њима не гову ти громки усклици, којима поздравља властела цара, а мени њихово друштво још мање.

(Оде с Југом)

Војихна, Угљеша и Гојко дођу.

ВОЈИХНА

Видесте ли како сабор отпоздрави цара за нова достојанства, којима обдари најдостојније своје? Данас је први пут извео пред сабор свога млађег сина. Поред Уроша беше на првом месту Вукашин. На Цариград ће поћи сам цар лично а Вукашин ће бити главни војвода и архистратиг царевине. Код куће пак остаје царевић Урош са мном као првим саветником. Свога посинка, тога дојучерањег свога идола не спомену ни једном речи. Шта велите ви на то?

УГЉЕША

Да наша ствар врло добро стоји.

ВОЛИХНА

Велика је у томе и твоја заслуга. Ја сам ти од срца захвалан на ноћашњем труду. Постигли смо више него што смо се надали.

УГЉЕША

Цар је веома срдит.—

ВОЛИХНА

Сад већ ни мало не сумња у зле намере Момирове. И ако му само још један такав доказ дамо, онда ће се сасвим одрећи њега и он ће бити наш. За то сам вас и изазвао овамо из сабора. Сад је ред на тебе Гојко. Надам се да се могу ослонити и на тебе као на Угљешу.

ГОЈКО

За своје и твоје благо неће Мрњавчевићи зажалити никаквога труда.

ВОЛИХНА

Прве успехе већ видесте. Вукашин поста сиљан и свемоћан, али је вртоглава и сумњива стална висина на коју се испео. Сад је много опасније за њега, да буде сурван, јер би тад био и сами пад вратоломнији. Положај његов диван је, али му га ми тек морамо учврстити.

ГОЈКО

Мудрост је твоја сваком позната. Саветуј, казуј начина, а наша ће брига бити, да се све изведе.

ВОЛИХНА

Једини вихар, који све и сад, па макар и издалека, прети, да нам зграду нашега рада сруши, да Вукашина, мене па и вас упропасти, то је само Момир.

ГОЈКО

Наравно само Момир. На сваки начин само Момир.

УГЉЕША

Од њега се ваља чувати.

ВОЛИХНА

За сад се нашао цар побуђен, да га не спомиње пред сабором, да га тако рећи заборави.

УГЉЕША

Диван успех.

ГОЈКО

Само нек иде и даље тако.

ВОЛИХНА

Али то је још врло мало...-

УГЉЕША

На сваки начин.

ГОЈКО

Мало, да како мало.

ВОЛИХНА

Јер цар је ипак доброга, мекога срца, велике душе.-

УГЉЕША

А то је опасно.

ГОЈКО

То је опасно, врло опасно.

ВОЛИХНА

Он га је тако рећи на крилу однеговао.-

УГЉЕША

Јесте, јесте. Не одваја га никад од Уроша.

ГОЈКО

Пази га као сина.

ВОЛИХНА

А тај се опет враћа као победилац; њега прати сјај, слава,
богат плен.—

УГЉЕША

До врага! Дакле то је ипак истина.

ВОЛИХНА

Горка истина, и звезда наше среће може за час да побле-
ди пред оним сјајем.—

УГЉЕША

Зар нема помоћи, мудри ћесаре?

ВОЛИХНА

Има, да како да има, али то зависи од вас.—

ГОЈКО

Како?

ВОЛИХНА

Тако: морате и ви запети.—

УГЉЕША

Ми смо готови на све.

ГОЈКО

Само изнађи ти пута и начина.

ВОЛИХНА

Хвала вам на готовости; иначе би зло било. Дакле овај
немар, ово туђење царско од Момира, морамо да окренемо у
своју корист и пре него се Душан прене, пре него види, да је
Момир невин — ми морамо бити готови.

ГОЈКО

Само како? Само како?

ВОЛИХНА

Доста лако. Вечерас ће бити гозба у двору. Цар хоће да угости сјајно све велемуже и војводе. На гозби ће бити сва госпоштина и сав двор па дакле и Момир. Међу тим, цару је већ пуна глава о пороцима његовим. Од ових је један: страст за вином; то је порок, који за собом и све друге вуче. Вина пак биће вечерас у изобилју. Замислите сад ону гадну слику, која вам представља пијана, прљавица у блату, понижена испод скота човека: с унакаженим лицем, с устима отвореним као у животиње, с тавним пуним глупости очима, са бенастим церекањем, па онда додајте томе последице такога живота: неумереност од сваке руке, коцкање, свађање, непослушност, разврат ... Све то зна и све то већ очекује од њега његов поочим. Не остаје дакле ништа више, него да и види то, чему се већ нада од њега; а то морате ви удесити. Не презајте од задатка: неће бити тежак, јер сам све већ спремио. Вас двоје морате узети њега међу себе. Сваки ће имати своју купу, али ће његова бити бенђеликом зачињена. Ви ћете, као млади људи, лако започети говор и са њим и он ће пристати с вама и почеће да вам прича о по неком јунаштву, у кога славу ћете напити. Он неће моћи да одрекне љубав и како је неук на вино тако ће се врло брзо опити и занети. Буде ли то, онда ћу све остало ја на себе узети.

ГОЈКО

Дивно је смишљено све и ја ћу животом јамчити, да ће све тако бити извршено.

ВОЛИХНА

Дакле може се сматрати, да смо углавили?

ГОЈКО

На заједнички спас свију нас.

ВОЛИХНА

Потражићу вас вечерас, јер само вама смем да предам отровну смесу, коју сам чак из Индије преко Цариграда набавио. А сад ајдемо на сусрет цару.

ГОЈКО

Сабор је већ закључен; но ево с друге стране некога са гласовима.

ВОЈИХНА

Извесно последњи гласник Момиров.

Гласоноша долази.

ГЛАСОНОША

Господо светла, где ћу наћи цара?

ГОЈКО

Ту на месту. Ено се враћа са сабора.

Душан и сви учесници сабора излазе из Саборског двора. Између осталих ту су: Вукашин, Југ, Оливер, Царевих Урош и Синиша. Оливер и Југ остану међу последњима.

ДУШАН

Како је било могуће, да се завереници разбегну? То ми је врло чудновато. Могли сте бити обазривији.

ВУКАШИН

Непоуздани били и војници. До зоре се разбегли сви у планине.

ДУШАН

Твоја гвоздена рука зар их неће тамо стићи?

ВУКАШИН

Наређена је у тишини потера.

ДУШАН

Ја сам веома радознао, да видим својим очима једнога од тих бунтовника. А за сад је велиш све тајна?

ВУКАШИН

На срећу царства ти. Чини се да од грађана призренских нико не зна за то. Изгледа да су то били само дошљаци и бескућници.

ДУШАН

Тим горе, кад му је међу њима друштво.

ВУКАШИН

Он ће кроз који час бити овде. Ено још једнога гласоноше од њега.

Душан да знак гласоноши да приступи.

ГЛАСОНОША

Велики царе. Ситних гласова не доноси теби ни један гласник, али онај, који ти ја доносим, биће твоме срцу милији него сви други безбројних мојих претеча. Твој племенити поси-нак, наш Момир, твој војвода, наша душа, твој понос, наша дика а слава свију: одржао је над Турцима славну победу и сломио силу њихову. Окружен славом и праћен дугачким низом заробљеника, враћа се теби; товари пљена, непријатељу преотетого мичу се за војском младога дичнога војводе.

ДУШАН

Хвала на добру гласу, јуначе.

Да му знак те се удаљи, напољу фанфари.

ДУШАН

(Пола за себе)

О Боже! прво, што ћу да разумем,

И су чим он пред мене излази:

То звони само славом његовом.

Шта би од мене, куд се занех ја?

Неблагодаран постах према њему?

Прећутах њега и његова дела,

Као да ни једног на свету и нема.

Где како већ на првом кораку

Осећам да сам згрешио према њему.
О Момире, о ја те ипак љубим,
У пркос свему јаду, који патим
И свему злу што мени спремаш ти.
Из груди ових, које тобом дишу
Не могу да те изгнам тако лако,
Ма да ти нема више места ту.
Не смем на злочин ни да мислим твој,
Јер потврде ми одма треба за њ'
Од ове пак ми срце тако стрепи.
Паклена једна мисао доста је,
Да планем бесан према теби сав;
А шта би било да и видим све!—
И опет мора бити, мора то.—
О Боже за шта казниш мене ти
На врху славе моје данас баш?
Велики твој је гњев, кад бираш за њ'
Баш ове часе, кад ће најгорче
Да падне срцу твоја осуда—
О Момире, о моја радости
Већ изгубљена али никада
Не прежаљена нит' заборављена—
(Гледа низ улицу)
Шта видим? Она, моје грешно чедо,
Излази њему с венцима на сусрет,
Весела, рада.— Јел' могуће икад
Да оно лице, с кога тако лепо
Одсева среће зрак, — о је л' могуће,
Да споља тако безазлено, крије
Грехова пуно у грудима срце
И црном врагу намењену душу?!
Ах, очи моје неуке су ту
Да виде праву слику, срце тек
Доказа мора имати за све,
Да буде отац или судија.—
Ево је, — право мени долази.

*Дође Гроздана с Филомелом и другарицама Све носе цвећа
Чују се у близини фанфари Народ почне да се скупља до-
лазећи с разних страна*

ГРОЗДАНА

Ах, већ је ту! О добри оче мој,
Та он је тако с победама брз!
Најпосле све ћу цвеће побрати,
И зелен ће ми врт опустети:
Јер њему ваља плести венаца
Из дана у дан тако непрестано.
У напред, ја сам знала, да ће нам
Са таком славом натраг кући доћи.
У напред сам му бршљан најлепши
За венац била већ припремила—
А што си, оче, тако сетан ти?
На чело ти је мрки облак пао.
Зар сада, када ваља хитати,
На сусрет њему дичном, зар си сад
Забринут, срдит? Оче, зар се ти
Његовој срећи не радујеш? гле
А ја сам тако срећна, весела
И похитала као срна лака
Пред њега, да га загрлим, пољубим,
У јуначко у чело поносно.

ВОЛИХНА

(Душану иза леђа)

Те речи, величанство, могле би са свим да изостану.

ДУШАН

(Јекне и окрене лице)

ГРОЗДАНА

О боже мили! Оче, ти се срдиш.
Очи су твоје гњева препуне,

Који прети као гром да згоди мене.
 Ја не смем више да ти говорим
 О добри оче, развесели се
 За љубав нашег милог Момира.

ДУШАН

(За себе)

И опет, име проклето спомиње.

Долази низ улицу сила народа вичући: Живио Момир! Живио!

ГРОЗДАНА

Оче мили!
 Ах ено њега; ја га видим већ
 Пред војском први јаше овамо,
 Најдичнији, од свију најлепши.
 Сад сјаха, ено јавља ми се сад.
 Ах оче пусти, да у загрљај
 Полетим њему.

ДУШАН

Доста! Доста већ!
 Овога часа да си пошла кући,
 Јер дочекаш ли њега овде с нама
 Онда се можда више вратит' нећеш.—
 Ни речи, него кући! —

ГРОЗДАНА

Шта је то?
 О боже мој, да л' отац збори то?
 Јесам ли будна или сањам све?

ДУШАН

Ни часа више, да не буде нужно,
 Сурове руке неотесаних
 Војника да те однесу одавде.

ГРОЗДАНА

Ја једва стојим испред гњева твога,
Који је за ме изненадни гром.
Занемила од страха нема снаге
За узрок да те пита јадна кћи.
Послушно кано јагње које водиш
Пред нож и она одлази од тебе.
О несрећна је, бедна је твоја кћи.
(Оде)

УРОШ

Гроздано! Чекај мене. Не могу да те пустим да одеш
сама тако тужна.
(Цару)
Дозволи оче, да је отпратим ја кући.
(Оде)

ОЛИВЕР

(Југу)
Примети ли шта би са Грозданом?

ЈУГ

Ништа мање него је отпрати кући.

ОЛИВЕР

Занимљиво, сатански занимљиво.

ЈУГ

Останимо ту, где смо. Овако из далека боље ћемо све
посматрати.

ОЛИВЕР

Цар је веома нерасположен.

ЈУГ

Ево Момира!

Долази још народа За народом фанфаристе. За овима заробљеници и најбоља пљачка. Затим војводе а пред њима Момир. За њима војска; многи од војника превијени. Народ их поздравља усклицима и цвећем. Момир се захваљује, али не застаје него иде право пред цара

МОМИР

Ах, бабо, бабо! прими у загрљај сина, који погибе од жудње да те види!

ДУШАН

(Спречи га руком и окрене лице)

МОМИР

(Застане)

Шта видим! Какав је ово необичан дочек! Какав је ово сумор око мене? Шта значи то? За мене нема добродошлице. Отац ми се види срдит и суморан. Овде се збило нешто врло страшно за време мога краткога одсуства. Где је моја мила мајка? Где је Урош? Где је мила сеја моја? Да се није коме од њих штогод случило? – Али онда ме не би поздрављао овако овај народ. У таком би случају сав Призрен био испуњен тугом. – Ах оче мили, погледај бар на то, са чиме ти се враћам кући. Побеђен, расут, сатрвен Турчин, очистио ти је границе царевине и неће тако скоро покушати, да нас опет походи. Богат пљен, који они пограбише по градовима својих савезника у нашим је рукама; осим тога безброј заробљеника прати нашу војску. Нису малени наши трофеји, оче, па ипак им се ти не радујеш.

ДУШАН

Трофеји су твоји доста велики и ради њих нам добро дошао.

МОМИР

Хвала, од срца ти хвала оче, на милости. Али зар више никога нема, да ме тако поздрави? Где је мати? Где мила сеја? Она ми је свакад хитала на сусрет, кад год сам се враћао с пута

ил' из лова, а сад је нема, макар да је малочас овде спазих. Где је Гроздана. Ах, оче, пусти ме, да је потражим, ја знам да ме жељно чека, и да је пролила много суза и бриге за мнош. Допусти ми оче, да јој убришем сузе с лица, те да засија на њему радост и срећа, допусти, да јој у загрљај измамим сузе радости на очима, па да их одма својим пољупцем разнесем.

ДУШАН

(С муком се савлађује).

Доста, доста, Момире!

(За себе)

А зар ми треба више доказа?—

(Момиру)

Добро, добро, видећеш и њу.— Само иди кући. — Или не; пре свега сврши све што имаш код војске, издај све нужне наредбе, па нам онда дођи на гозбу, коју дајемо вечерас.

МОМИР

А дотле.

ДУШАН

То што рекох. Збогом.

МОМИР

(Тешко уздане)

Збогом оче!

(Оде лагано)

Народ се разилази.

ДУШАН

(У пола за се, а према Војихни)

И она само за њега и он само за њу и за никог више да запита. У кући мојој улегао се прави пакао. Ћесаре, чу ли, како издадоше једно друго. Још данас морамо све рашчистити. Имам доста разлога да сумњам али не могу да останем на томе. Ја морам да видим све својим очима, да га ухватим на *самом злочину*. Ти рече, да имаш начина да ми и то покажеш. Нека

буде; прими моје овлашћење. Не могу да гасим ужасни пакао, који ми обузе срце и душу; нека гори, нека букти дакле, докле и мене не прождере. Довече, је ли?—

ВОЛИХНА

Биће све свршено и част твога царскога дома биће спасена на време и без труса.

ДУШАН

Надам се томе од мудрости твоје.

Оде с Војихном, за њима остала господа Народ се такође разишао. Остали само Југ и Оливер и сад ступе напред.

ОЛИВЕР

Овакав дочек није нико видео. Не хтеде га ни саслушати, већ га, тако рећи одагна од себе. Ја морам цару, да видим шта је узрок томе. То не сме бити тајна за мене.

Оде с Југом

IV ЧИН

I

Дворана у цареву двору. Лево улаз у велику трпезарију. Долазе гости, по неколицини заједно; који су са плаштемима, скидају их и слугама предају. Војихна их дочекује са слугама. Властела и војводе из реда у свечану руху.

Долази Оливер и Југ са синовима и неколицином властеле.

ОЛИВЕР

Још је све мирно. Зар баш ми први?

ВОЈИХНА

Тако се и ваља, јер ти си у неку руку и домаћин. Цела кућа и сав светли збор узеће пријатељскији изглед, кад га дичи царев рођак. Добро ми дошао!

(Југу)

А славни Југ са господом синовима биће најлепша кита трпези царевој. Добро нам дошли! Добро дошли!

ЈУГ

(Скине свој раскошни плашт)

Поранили смо, али тако се и пристоји, да ми чекамо на цара, а не он на нас. Куд нам се ваља скупити? Ћесаре, учини услугу, па нам покажи места.

ВОЛИХНА

(Узме их обојицу под руке)

Одите! Тако пријатну услугу нисам скоро указивао.

Оду са њима и Југовићи и остали гости.

Дође неколико војвода Један међу њима, Срђа Злопоглеђа, необично висок и снажан.

ЈЕДАН ВОЈВОДА

Ево нас на мети. Велики је ово дан за све нас. Вечерас гостујемо у нашега славнога цара, безбрига и весеље обузеће наша срца, да их сутра одморна и чила ставимо у челичне панцире убојности и јунаштва, полазећи на велики поход.

ДРУГИ ВОЈВОДА

(Онај високи)

Ја само на то мислим и на ову вечеру, право да ти кажем, дошао сам као од беде. Ја не могу да сачекам зоре сутрашњице. Да ми је да одмах полазимо.

ПРВИ ВОЈВОДА

Биће и то весели Срђа.

ДРУГИ ВОЈВОДА

За мене је све дангубица, и тек онда, кад почнем гонити непријатеља мојим бојним копљем, онда рачунам да имам нешто мало забаве, од које не одустајем тако лако.

ПРВИ ВОЈВОДА

А одавно си навикао, да их само гониш.

ДРУГИ ВОЈВОДА

А ко им је крив, кад они не могу мене!

ТРЕЋИ ВОЈВОДА

Ко би се усудио и погледати у тебе, кад закрвавиш очима, кад загрмиш гласином а завитлаш копљином. Бога ми нису те прозвали узалуд Срђом Злопоглеђом.

Војихна дође натраг.

ВОЈИХНА

А! добро нам дошли витези! Здраво Врхоје, здраво Станиша! Петриславе! Здраво ми Срђа! Заповедајте!

(Оде с њима. Слуге их прате)

Дође неколицина властеле у веома сјајну оделу, с плаштевима; на калпацима носе скупоцене челенке, на рукама високе рукавице. Одело им је средњевековно српско, али зачињено млетачким. Док се они скупе, врати се Војихна

ВОЈИХНА

(Журећи им се на сусрет)

А, ево поноса царевине!

(Клања се свима редом и они њему)

Балшић, Бранко, Плахид, Алтоман, Жарко – Нека је част и слава господству вашем. Цару ће бити особито мило, што ће му таки сјај окитити трпезу. Он ће срећан у души почивати погледом на вама, на поносу целе своје царевине.

ЈЕДАН ОД ВЛАСТЕЛЕ

Хвала ћесаре, хвала на толикој пажњи.

ВОЈИХНА

На дужној од мене.

ИСТИ ВЛАСТЕЛИН

Је ли већ време.

ВОЈИХНА

Сад ће и цар доћи. Заповедајте.

(Оде с њима; за њима слуге)

Фанфари зајече. Из побочне собе изиђе Вукашин са братом. Из прве одма за тим ћесар.

ВУКАШИН

Цар се кренуо; је ли све у реду?

ГОЈКО

Ево ћесара.

ВОЈИХНА

Вукашине, је ли све спремно?

ВУКАШИН

Од нас све. Само стоји још до Момира. Шта је с њим?

ВОЈИХНА

Он ће вечерати у споредној соби с Угљешом, Гојком и дворанима. Тако ће дакле бити у вашој власти.

Опет фанфари. Отворе се врата и шесторо дворских слугу ступе у дворану. За њима фанфаристе изводећи величанствену мелодију. За фанфаристима дворани носећи царска знамења и грбове. За дворанима Цар, царица и Урош с Јелисаветом. За њима Синиша и придворна властела. Сви мину лаганим корацима кроз одају. Ћесар и Вукашин с браћом дубоко се клањају, на чему се цар и царица захваљују. Један део од пратње оде за царем а други део с Вукашином, Угљешом и Гојком оду у споредну дворану.

Долази Момир.

МОМИР

Још никад није седао за сто без мене. Данас морам први пут осетити, да ми није место крај њега, и да је то била само милост, која се може свакад закратити. Одвојен за другом трпезом, чак и у другој соби седи он и на мене и не помишља. Је ли могуће, да тако на један пут нестане све његове неизмерне родитељске милоште? И због чега све то? Због чега, кад бих само могао знати. Шта сам му скривио, да ме отисне од себе?

Какав сам то нечувени злочин учинио? Због Војихнина сина није могуће да ме овим казни. Ах Марко, Марко! Како си ти право имао, кад си ме опомињао. Али где си сад, да ми се нађеш у јаду, да ми објасниш шта то не може да трпи на мени мој отац? – И ово весеље! Теже ми је бити ту него лежати у најдубљој тавници. Чаша отрова била би ми слађа него чаша вина.

Дође Гроздана прикрадајући се.

МОМИР

О Боже мој, шта видим! Је ли то моја мила сестрица? Не, није, то је само сенка њена. То бледо, тако увело лице, те упале исплакране очи. Је ли могуће, да се тако брзо промени оно здравља и свежине пуно лице? – Овамо иде. – Мени клецају колена.

ГРОЗДАНА

Ја га морам наћи, па макар ме то и живота стало. Нека ме пазе и стражаре како им воља, ја ћу га ипак наћи и обавестити о свему. О Момире! Момире, кад бих само теби могла казати како ми је.

МОМИР

(Јави јој се)

Гроздице, сејо мила!

ГРОЗДАНА

Ко ме то зове? Тај глас, тако мио, тако срдачан!

МОМИР

Момир те зове.

ГРОЗДАНА

(Полети му у загрљај)

Момо! ти си ти! О ја сам весела, ја сам срећна, кад сам тебе нашла.

МОМИР

Ја тако жудно тражим весела и предусретна лица.

ГРОЗДАНА

Боже мој! Зар је отац и према теби био туђ и ладан?

МОМИР

И суморан и мргодан.

ГРОЗДАНА

Ја не знам на шта стајем, ни шта видим, ни шта руком узмем, ни с ким говорим.

МОМИР

Ја не видим већ ништа осим свуда строго лице његово.

ГРОЗДАНА

Мени се чини да једнако слушам како грми његов прекоран и претње пун глас.

МОМИР

На мене пазе као на некога кривца.

ГРОЗДАНА

Мене чува хиљаду очију. Једва сам могла уграбити прилику, да се за један час измакнем стражарима својим.

МОМИР

Нису ми дали ни матерна лица милога да видим.

ГРОЗДАНА

Мене отргоше грубо са недара њених. Она не сме чути више мога плача, не сме више видети мојих суза, за мене нема више њеног загрљаја.— Иванка! о Иванка! где си, да видиш какве патим јаде.

МОМИР

Иванка? Где је она? Шта је било? Овде је неки демон снивао царство своје, док сам ја био на војни. Војихна ми је спремио страшну освету за смрт свога сина. Боље прилике није могло бити. И мало му је тога било, него је добио за помоћника и кћер? – О говори сејо, исповеди све! – Дакле ми је и она постала неумитни гонилац? Она се грози из дубине душе на својега крвавога витеза. Мржња је ипак победила љубав и сад ме гони већма него икад? Она ме мрзи? – О искажи сејо. Доста сам већ јада и видео и чуо а и поднео, па ћу моћи поднети и тај. Она ме мрзи?–

ГРОЗДАНА

Мрзи.

МОМИР

Она је изгубљена за мене?

ГРОЗДАНА

(Збуњено)

Не знам, не знам.

МОМИР

Какве су онда то загонетке?

ГРОЗДАНА

Она је преварена, јер мисли, да си јој неверан, да љубиш другу, а њу вараш.

МОМИР

Дакле ипак!

ГРОЗДАНА

(Бојажљиво)

Шта? Шта?

МОМИР

(Као за себе)

Поверовала Љубиши.

ГРОЗДАНА

Коме? Шта рече?

МОМИР

То је моја тајна, која ме стаје њене љубави.

ГРОЗДАНА

(Бојажљиво)

Али, коју мораш мени открити.

МОМИР

Зар пусту лаж? Зар гадну клевету?

ГРОЗДАНА

Макар. Несрећа је начинила снажном и мене казуј, све могу и ја да чујем и поднесем.

МОМИР

Никада!

ГРОЗДАНА

Ни онда, ако од тога зависи наше спасење?

МОМИР

Ни тада. Моја је уста никад неће изустити пред тобом.
Никад!

ГРОЗДАНА

(У себи)

Ах осећам и видим шта је. О Боже, како неизмерно виши, чистија срца и племенитији стоји он нада мном.

МОМИР

А зна ли њен отац, какве су је везе некада везале за мене?

ГРОЗДАНА

То не, и то је узрок свему злу; јер нема сумње, да би се обуздао у мржњи и освети, кад би дознао, да може имати тебе за зета, да може тако дивно накнадити изгубљена сина.

МОМИР

Мила сејо! Па то није никако извор злу; не, то ће бити извор свему добром. О хвала Богу, кад у овом мраку открисмо бар једну светлу тачку. То ће нам сад бити звезда, која ће нас извести из тмине. То ће нас спасти. Има још наде. Још није све изгубљено. Још можемо радити на спасу. Ја идем овог часа ћесару, да признам кривицу, да га молим да ми одреди за то казну како хоће горку и тешку, али да после издржане казне опрости. Исповедићу му шта тајим на срцу; иако хоће доказа за то: поднећу сваку пробу, сваки подвиг. Ах, мила сејо! развесели лице, убриши сузе, које ми тако љуто пеку срце у грудима. Још има наде, још може све добро бити.

ГРОЗДАНА

Учини тако, покушај, почни како год знаш, а ја ћу тако исто да идем Иванки, да је задобијем за тебе. А она ипак тебе обожава, ма да те жалосна и гњевна гони. Она ће бити твоја чим дозна да је просиш у оца.

МОМИР

Ради тако и нека ти Бог помогне.

ГРОЗДАНА

Одмах ћу њој.
(Оде)

МОМИР

Добра сејо.

Долазе Угљеша и Гојко.

УГЉЕША

А гле нашега дичног Момира! Где си? Што се задржа толико? Оди, ми те одавна чекамо. Код нас је ваома весело.

МОМИР

Хвала, хвала! Ја бих имао.–

ГОЈКО

Шта ти може сад прече бити од весела друштва. Оди, ти си заслужио више него ико да се провеселиш. Без твојих победа, не би тога било ни за нас.

МОМИР

Да ли би било прилике, да се састанем с Војихном.

ГОЈКО

Наравно! Дакако! Он је сваки час код нас, јер он води бригу о свима гостима. Дуга је ноћ.

УГЉЕША

Још нисмо ништа чули о томе, како је текао рат. Оди, цело те друштво моли, да дођеш и да испричаш што год.

МОМИР

О, за то би требало вичнијег приповедача, те да окити занимљивошћу оно мало случајности.

ГОЈКО

(Смеје се)

Нема изговора! нема.

МОМИР

Ако мора бити – али.–

УГЉЕША

(Тако исто пријатељски)

Нема ту али, како али!...

Уведу га у споредну трпезарију.

Долази Иванка

ИВАНКА

Не могу више да обуздам себе.
Не могу да не трчим несвесно
И слепо, куд ме вуче идол мој!—
Нек праска, нек се срди како зна
Мој отац, што сам дошла овамо.
Нека ме казни: ја ћу све поднети.
Ах онај један уживања час
Кад њега видим: платиће ми све.
Где је он?
То сунце моје, што ме спржи зраком,
Мој идол, што ми душу испуни
Безбожношћу, ах, где је он,
Ког хоће туђа рука да ми отме,
Ма да је тако опасно и грешно
Отимати га! — Где је? где је он?
О Гроздано!
Као сестру своју волела сам тебе
А сад! а сад!
Колико пређе милија
Толико сад одвратнија.
Па ипак, само један поглед његов
Претвориће у сами слатки мед
Све море моје јетке горчине.
Ја морам да га нађем вечерас:
Да видим још један пут благо моје,
Које сам тако брзо изгубила.
(Гроздана враћа се)
О Боже, место њега, ено ње.
Ха! зар ми не да ни да видим њега!
Та нема сумње: она мене тражи
У намери да супарницу спречи,
Још једном да га мени отргне.
Како је бледа, жалосна и слаба.

Је л' тако један изглед њене среће?—
 Је л' оно плод од преотетог блага?—
 О мени клеча слабо колено.—
 Ја не смем да јој изађем на сусрет.
(Заклони се за један стуб)

ГРОЗДАНА

Шта значи то што није код куће. Или можда неће да прими, неће да ме види. "Отишла овог часа некуд" тако ми казаше. Ако је тако, онда се нећу ни мало преварити, ако је овде потражим. На сваки начин дошла је овамо да види њега.
(Ступи напред и спази Иванку)

И не варам се. — Иванка! ти си овде?

ИВАНКА

Ту сам.

ГРОЗДАНА

Ја тражим тебе.

ИВАНКА

А ја побегох од куће, где ми без престанка излажаше пред очи твоја мрска слика.

ГРОЗДАНА

О Иванка! Ти се једнако срдиш на мене, а не знаш како неправедно.

ИВАНКА

О знам, да не смем пустити гласа од себе, ма како да ми раздиреш срце. Као мравак, кад га прегациш ногом, онако морам и ја да ћутим.

ГРОЗДАНА

О доста!

ИВАНКА

Ја тек и започех.

ГРОЗДАНА

Доста! Остави такe речи, па ми кажи: је си ли видела?

ИВАНКА

Кога? Брата твога?

ГРОЗДАНА

Јест њега.

ИВАНКА

А како бих смела ја подићи очију за оним што је твоје?

ГРОЗДАНА

О ћути! ако душе имаш још.
За непажљиву наглу једну реч.
И сувише сам до сад кажњена,
И сувише смо обе патиле.
Ал обадве смо криве овоме:
Ја начина не нађох да завршим,
Што започех да причам онда теби,
А ти пак снаге немаде ни мира,
Да дочекаш свршетка мојега.
Запрепашћена, гњевна оде ти,
Занемела од чуда остах ја.
О да знаш, кол'ко суза пролих с тога,
И како сад од саме сенке своје
Презам и стрепим ужаснућа пуна!—
Не може даље тако остати,
Ти јади, а и твоја срдитост
Морају проћи. Ја ти дакле пођох,
Да искрено све признам, да ти своје
Срце отворим, срце које пуно
Сестринске чисте, праве љубави
Истински жели, да те скоро види
Као невестицу брата милога.

Ја поћох, да ти путовођа будем,
Да срца ваша сједињена видим.
Ја љубим кано ти Момира,
Ал друкчија је ова моја љубав.
На пробу ја сам себе стављала,
Своје сам срце искушала с пажњом,
Односе наше узела у обзир,
За савет шта да радим питала
Не врело срце, него ладни разум;
Очима туђим прегледала све
И увидела јасно кано дан:
Да ничим није исто ни све једно,
Љубити кано сестра или драга—
Моја и твоја љубав нису сродне,
Мада су обе тако неизмерне.—
Дошав до тога, једина ми брига
Бејаше, да и теби то разјасним,
И брата свога да ти својом руком
У загрљај на недра доведем.
Једино то је пут, да поправим
Што са непажње поделих у тебе,
Једини начин, да повратим мари
И спокој души: гледајући вас
Заручење пред светињом олтара.

ИВАНКА

Гроздано! Шта ти то збориш вечерас?! Могу ли једна да ти верујем? Ах моје је срце пуно отрова; ја те тако неумитно мрзим. — И ако сад заиста тако мислиш, онда знам; да ми га зато дајеш, што га не можеш сама задржати за себе.

ГРОЗДАНА

Ти си гњевна на мене и ја ти праштам, јер сам те заиста била увредила; али сад се мора стишати и твоја срцба. Иначе може бити наопако и по нас, а још више по њега. О, ја се бојим грома и из ведрога а то ли из тако натуштенога неба. Ја стрепим

за њега и зато тражим тебе, да га заједнички спасавамо. Цар не мари више за Момира, одрекао га се, шта више и гони га. Неко га је снажно облагао код оца, јер јутрос не хтеде скоро ни да прими поздрав од њега кад дође у Призрен.

ИВАНКА

Шта! Шта! О Боже мој! О несретница, што сам је учинила!— Мој отац, вазда тако суморан замишљен.—

ГРОЗДАНА

И ја се бојим највише њега, и пре свега ваља нам њега придобити за се.

ИВАНКА

Сад разумем све! Он ми ипак није одржао задату реч.

ГРОЗДАНА

Он га гони. Нема сумње. Он хоће да освети сина.

ИВАНКА

Мени се нешто тако грозно слути.

ГРОЗДАНА

Ја морам да спасавам брата, ти драгана а сви троје част.

ИВАНКА

Кад бих само могла доћи до оца. И ова гозба, баш се сад десила, те не могу да доспем до њега.

ГРОЗДАНА

Моћи ћеш, јер га већ и Момир тражи, да му исповеди своје срце, да моли за опроштај и да испроси у њега твоју руку.

ИВАНКА

Момир? То ће да учини вечерас?

ГРОЗДАНА

Што пре, то боље, јер то није тајна, да Војихна може све код цара, као и то да су ови наши јади тесно скопчани са смрћу твога брата. Ми смо се тако договорили, да он нађе твога оца а ја тебе да потражимо, те да настанемо заједнички, да смрт надокнадимо свадбом, да дамо старом Војихни Момира за Љубишу, као васкрслога сина.

ИВАНКА

О Гроздано! ја се стидим тебе!

ГРОЗДАНА

Шта сад опет?

ИВАНКА

О ти си тако добра!

ГРОЗДАНА

Зар ти ниси? – Само је твоја љубав тако силна, да све друго пада пред њоме.

ИВАНКА

Ти си анђео и ја се свим срцем и с поверењем бацам у закриље теби.

ГРОЗДАНА

Ајде! Мене ће већ да траже. Осим тога ја морам да смислим, како ћу и цару, нашем оцу, све то објаснити. Кад буде и он уверен о томе, како је Момир теби одан, онда ће и он настати код твога оца, да попусти и да вас усређи. Он ће дати благослов, а после његова неће изостати ни Војихнин.

ИВАНКА

Ах, допусти, да ти на коленима искажем своју захвалност.

(Хоће да клекне)

ГРОЗДАНА

(Задржи је)

Не, већ оди у загрљај. Само тако треба да се обнови наше сестринство.

(Загрле се)

Ту, мила моја, ту је твоје место, ту на срцу сестрином.—
А сада ајдемо.

ИВАНКА

Казуј ми пута, ја ћу послушно поћи за твојим стопама.

ГРОЗДАНА

Чим видиш оца сутра дан, чини своје. Ја једва чекам дан да потражим цара.

ИВАНКА

Хвала ти, хвала! моја добра Гроздано!

(Оду)

Дође Филомела гледајући за њима

ФИЛОМЕЛА

Нема их; одоше. О боже, хвала ти, кад их видех заједно. То је први добар знак. Само кад бих могла и толике друге зле окренути на добро. Оне су се помириле. Гроздана постиже сама оно, у чему требаше да јој помогнем ја. Залудан ми беше сваки труд. Толико пути покушавах да дођем до ње, па ми свакад рекоше: да није код куће, да је спречена или тако што. Никуд није излазила за све време, док Момир беше на војни. Нема сумње да јој је отац забранио да излази у свет.— Ах, све је тако тајанствено и суморно. Тај Војихна, па Вукашин, како их се бојим.— Па где је Марко? Нигде гласа од њега, а он би могао бити на услузи Момиру. Бојим се да се је и њему што десило. Да ли ћу га где погледати? Да ли је овде на гозби?

(Слуша и освће се)

Овде нема никога, а тамо не смем ни да завршим. Нека ме језа обузима овде саму. Ако нешто наиђе баш он, тај, тај ...

ах, ено га. О Боже! Где ћу да се сакријем. Ја га се тако страшно бојим.

(Сакрије се иза остављених плаштева)

Боже, спаси ме.

Дође Војихна са слугама

ВОЛИХНА

Десила се једна мала несрећа, али то не чини ништа. Само се ви узмите на ум, да вас нико не спаси, да се не поквари весеље. Нашега младога Момира на пакост освојило вино. Зна-те, млад човек, није лако ни старијем умерити се. Изнећете га из трпезарије на последња врата и однећете га у одаје његове, разумете, али тако, да то нико не примети осим оних што су већ код њега.

ЈЕДАН ОД СЛУГУ

Разумемо и све ће тако бити.

ВОЛИХНА

У длаку! На посао!

Оду слуге а из дворане изађе Гојко.

ГОЈКО

Код нас је све свршено.

ВОЛИХНА

Још не. Сад мораш поитати Гроздани.—

ГОЈКО

Зар ја?

ВОЛИХНА

А коме могу иначе то повратити. Ни речи више. Где се находи, то добро знаш, а тако исто знаш и где је Момир однет. Поитај дакле њој и кажи јој, да је Момиру веома зло и да се није нико нашао код њега. Реци јој да може сваког часа умрети, ако му се не нађе она у помоћи. Разумеш?—

ГОЈКО

Та оно...

ВОЛИХНА

Шта! Ти оклеваш! Ти се премишљаш!

ГОЈКО

Велики је грех—

ВОЛИХНА

Какав грех? Какав изговор! Напред или ће се сва кола на тебе сломити.

ГОЈКО

Ти претиш, а тако си грозно огрезао у грех—

ВОЛИХНА

Ко пре до воде стигне, тај ће се пре и опрати. Ти знаш, шта си учинио вечерас с Момиром; ако јавим цару, онда си пропао.

ГОЈКО

Ха!

ВОЛИХНА

Хоћеш дакле слушати?

ГОЈКО

Нека ти буде, добро; али ја перем руке унапред од несрећнога свршетка.

ВОЛИХНА

Ја одговарам за свршетак.

ГОЈКО

(Одлазећи за себе)

Јадниче!

Дође Угљеша

ВОЛИХНА

Тамо је све у реду?

УГЉЕША

Однесе га као кладу. Ништа не зна за себе. Код нас је све добро, али како је тамо?

ВОЛИХНА

Све у реду.

УГЉЕША

Вукашин?

ВОЛИХНА

Непрестано је код цара и чека на нас. Али сад му ваља дати знак, да је овде све готово.

УГЉЕША

Ја одох.

ВОЛИХНА

Врло добро. Помози му, да удеси све тако, те да се цар као случајно сети Момира. Иди и пази на све. Глава је у торби сваком од нас.

УГЉЕША

Моја на раменима, ћесаре, на раменима и наоружана стотином будних аргусових очију.

(Оде)

ВОЛИХНА

(Гледа за њим)

Како је овај са свим други човек. Иди! А ја ћу остати овде на заседи и даље; одавде ми неће ништа умаћи.

Филомела искочи пред њега

ФИЛОМЕЛА

Нећеш несрећниче! нећеш уловити плена. Све знам, све сам открила и хвала судбини што мене одреди, да спасем невине жртве. Сплеткама, које си заплео грђе него најцрњи сатана, занео си цару умље, да не зна шта ради, заслепио си га да не види, шта цео свет види. Окомио си се на најбољег јунака,

најплеменитијег Србина, на узданицу цара и царевине и то само за то, што ти очи засењује сјај са лица његова. Али нећеш учинити да потавни то сунце. Још има правде и истине на свету; још седи Душан на престолу, да те скруши громом своје деснице, тебе и све твоје помоћнике. Ја ћу ти скинути образину, ја ћу цару!

(Пође напред)

ВОЛИХНА

(Дрхтавим гласом)

Девојко суманута! Куд си нагла?

(Зграби је за руку)

ФИЛОМЕЛА

(Отима се)

На истину! на правду! Пуштај ме!

ВОЛИХНА

Е да! Нећеш се маћи с овог места, све докле не дођу моје слуге, да те одведу у тавницу. Тамо цвета правда за једну – робињу.

ФИЛОМЕЛА

Само мртву однеће ме одавде. А да тога не буде, ја ћу се помоћи како знам и како могу.

(Виче)

Помоћ! Помагајте!

ВОЛИХНА

(Дочепа је за грло)

Умукни!

ФИЛОМЕЛА

(Загушљиво)

Душане! вели-ки-ца-ре!-

ВОЛИХНА

(Удари је ножем у прса)

Ево ти цара.

Филомела врисне и падне.

ВОЛИХНА

Сад иди на истину и правду.–

(Погледа на врата до крајности заплашено)

Шта видим! Тешко мени! Пропаде све! Онај несретник није хтео отићи царевни, да је пошље Момиру. Ено је, иде, овамо, да тражи оца, да тражи мене, а ја сам Душана већ узбунио. Он већ мисли да је она код Момира. Проклети мекушац! Како сам се могао поверити њему. – И ова девојка овде! Шта да чиним? Још би можда било помоћи, али ако спази ову овде, онда смо извесно пропали. – Како да је сакријем? Да је покријем чиме? Ха врло добро! Ево нечијег плашта.

(Узме плашт са столице и баци на њу)

Дође Гроздана бледа и узнемирена.

ГРОЗДАНА

Шта се то збило ћесаре! Дознадох да је Момиру зло.

(Војихна међутим: но хвала Богу, кад јој је ипак казао)

Где је он? Је ли веома зло? – Где је отац? Је ли све једнако срдит? О добри ћесаре, где је?

ВОЛИХНА

Говори тише светлости. Може те чути. Ту је.

ГРОЗДАНА

О та страшна опомена!

ВОЛИХНА

Веома је суморан.

ГРОЗДАНА

А Момир болан.

ВОЛИХНА

Јако, веома.

ГРОЗДАНА

И никога нема код њега?

ВОЛИХНА

Зато и треба обазривости. Он је сам и нега му је врло потребна. Ја знам, да ће сестра поитати, да се нађе брату у невољи. Тако и треба светлости. Зато сам и поручио да дођеш. Само нико не сме за то знати, нико чути, нико видети.

ГРОЗДАНА

Говори само где је. Кад њему помогнем нека и главом платим. Ја не смем оклевати. Где је?

ВОЛИХНА

Оди светлости; ја ћу ти показати. Али брзо, јер нас може овде спазити цар, а то би нам могло покварити нашу добру намеру.

(Оду)

Душан, Вукашин, Угљеша, мало затим Војихна

ДУШАН

Не! Не задржавајте ме. Овога часа хоћу све да видим. Хоћу да га сам ухватим на злочину, да га сам казним и поразим. Ви ћете са мном, да будете сведоци свему. Вукашине, Угљеша, пратите ме тамо. Где је Гојко, да поручи по војнике? Где је несаре?

ВОЛИХНА

(Долази брзо)

Величанство! Шта се то десило – је ли потребна моја помоћ?

ДУШАН

Твоја помоћ за твоје дело! Свршено је! Куцну и тај час, да се и твоја слутња обистини. Ти си добио. Ха како бих желео да се преварим, како бих радо заменио главу мога несретнога Момира све и сад

(Гледа оштро Војихну)

каквом другом. – О злохуда кућо моја! Какав се порок улеже у тебе. Ћесару, ајдемо, победа је твоја; ајде, да те видим, како ћеш ситити очи призором, који сарањује мир душе твога цара. Пођи, шта се снебиваш?

ВОЛИХНА

Величанство, у дубини душе осећам бол, који цепа срце мога цара. Али мене мори ипак још једна брига, па само на то мислим. Ја се бојим да не буде горе, што смо се тако затрчали. Пренаглићемо, па ћемо се доцне кајати. Требали смо ипак поштедети светлу царевну. Није женско срце тврдо и јако као мушко; ја се веома бојим, да наша проба са њим не буде врло сурова. А нарочито ме страх обузима, што сад баш овог часа видех запрепашћене њене чуваре, где по двору трче тражећи је на све стране, сметени и збуњени. – Она их је заварала, и како је у очајању, бојим се да не дигне руку, на себе. – Страшно је и помислити, али је лако могуће, да се варамо, да ћемо је наћи тамо, куд смо се дигли, да је тражимо.

ДУШАН

Шта ћесаре! Каква то милост на један пут говори из тебе? Или ја треба да отворим на ново књигу тебе познања, кад мислиш да сам јој већ на последњем листу? Какве су то речи?

ВОЛИХНА

Речи бриге и бојазни.

ДУШАН

Не! него је то само још једна потврда. О не говори више. Побегла од чувара? Побегла на разблуде. Брже, брже ”јер како је расположена” може ме за час начинити и свекром.

(Оде с Угљешом)

Вукашин и Војихна одмах за њима

ВУКАШИН

(Кришом ћесару)

Ти си тако проклетнички загонетан. Где је царевна?
Пропали смо ако сам напрасно узбунио цара.

ВОЈИХНА

(Окрене се па цинички за себе)

Чак сам и овога забунио. Та ја их држим све до једнога
на длану, те ми играју како им ја намигнем.

ВУКАШИН

(Уплашен)

Говори!

ВОЈИХНА

Све је у реду.

(Оде)

ВУКАШИН

Лисице, долијаћеш ако мислиш и Вукашина вући за нос.

(Оде)

*Долазе Оливер, Југ и остали гости. Сви су изненађени, узимају
плаштите и одлазе. За то време говоре ово:*

ЈЕДАН ВОЈВОДА

Шта би то са царем?

ДРУГИ ВОЈВОДА

Морало се нешто необично десити.

ТРЕЋИ ВОЈВОДА

Чини ми се да се ствар тиче Момира.

ЈЕДАН ВЛАСТЕЛИН

Не, него се нешто десило Гроздани.

ДРУГИ ВЛАСТЕЛИН

Да није оболела?

ПРВИ ВЛАСТЕЛИН

Могуће је; цар је скочио тако пренеражен.

ЈЕДАН ВОЈВОДА

Сачувај нас боже наке сметње, те да нам пропадне поход.

ЈЕДАН ВЛАСТЕЛИН

Сачувај нас боже како жалости у цареву дому, а поход се може и други пут предузети.

ДРУГИ ВЛАСТЕЛИН

Нема сумње; велика је невоља, која му поквари весеље. Ајдемо одавде, да не бунимо тишину, која ће бити можда потребнија него ма шта друго.

МНОЖИНА

Тако је! поитајмо!

Оду сви осим Оливера и Југа

ОЛИВЕР

Ово ми се не допада. Како се сневесели на један пут чело му се натушти, а очи му севнуше, кад му споменух Момира. Беше привидно весео пре тога и ја хтедох да се користим тиме, те да проговорим коју за њега. Али се на један пут промени и тако ме погледа, да ме сва воља прође. И докле ја гледах да окренем говор на други предмет, дотле он макну очима на Вукашина, ђипи и оде.

ЈУГ

Ни ја га не могадох задржати. За мене је то загонетка. Гости осташе поражени иза њега и ето сад се разиђоше, не знајући шта да чине, шта да мисле. Али на томе се не сме остати. Лазар ми је наговестио, да би имао, да ми открије вечерас врло важних тајана. Код њега је и Марко. Они стоје обоје у блиском додиру с Момиром. Морам их потражити да чујем шта то може бити, кад их нема овамо да дођу. Лако је могуће да ће ми они све објаснити.

ОЛИВЕР

Не мораш се журити. Ево њих самих.

Долазе Марко и Лазар.

МАРКО

(Долазећи)

Ја ти кажем, да ниси имао право, што си ме тако дуго држао прикривена код тебе. Веруј; да се бојим, да можемо задоцнити.

ЛАЗАР

Сад је најпогоднији тренутак.

ЈУГ

За шта Лазаре?

ЛАЗАР

Ко нам то излази на сусрет? Племенити Југ и царства ујак, Оливер. О хвала Богу, те вас нађосмо. Ви ћете нам најбоље помоћи, да дођемо до цара.

МАРКО

И то одма, овога часа, јер је врло хитно.

ЛАЗАР

Ствар се тиче Момира.

МАРКО

Његов живот виси о концу.

ОЛИВЕР

Шта велите? А цар оде гњеван као рањен лав са гозбе. Отишао је дакле наоружан громовима, да порази њима Момира?

МАРКО

Тако је. Кажите нам где је. Ми ћемо му казати, шта је у ствари и Момир ће бити спасен.

ОЛИВЕР

О хвала богу! Одмах! одмах ћемо. Али где ми је плашт?
(*Осврће се по соби*)

Ко га баци чак тамо на под?

(*Оде и дигне га*)

Боже! шта је то? Женско чељаде!

Марко, Лазар и Југ притрче,

МАРКО

(*Јекне боно*)

Ах!

ЛАЗАР

Филомела! Мртва! убијена!

ОЛИВЕР

(*Опипа лице руком*)

Ладна као лед.

МАРКО

Натраг! натраг! Ако има трага од живота, да га вапајем пробудим; ако душа још није одлетела Богу на истину, да је задржим својим преклињањем. О Боже! Зар не хте да поштедиш ни анђела у овој борби демона противу људи? Зар он мораде први да падне? – Филомело! радости моја! Зар тако брзо премину а не дочека, да те Марко избави вечите понижености. А како је грешна, како гнусно мора да је она рука, којој ти стајаше на путу. Отвори очи и дахни само још један пут, те искажи проклето име. Искажи га, да те Марко освети, кад није могао доћи раније, да те спасе.

ОЛИВЕР

Није мртва. Зар не опажаш да јој се још миче грло од једва приметног дисања.

МАРКО

Није?! О реци, још једном! Ја ћу ти свом душом веровати. Изреци, е да твоја реч постане животворном силом, ал смрт коју гледам, да буде само опсена.

ЛАЗАР

Заиста Марко, тако ће бити. Утишај се. Ено хоће да отвори очи.

МАРКО

Две најлепше звезде моје Филомеле, Фило...

ФИЛОМЕЛА

(Дође себи и лагано диже главу)

МАРКО

Филомело, теби је зло? Познајеш ли нас.

ФИЛОМЕЛА

Ах!

МАРКО

Можеш ли преболети тешку рану или можеш ли примити живот моју замену?—

ФИЛОМЕЛА

(Мучно)

Не говори тако; остави мене, јер мени нема спаса. Спавај себе, спасавај Момира – његов живот виси о концу. Ја знам све и хтела сам да идем цару, да му кажем све, – али – онај проклетник ме заустави – Он ме уби.

ОЛИВЕР

Војихна?

ФИЛОМЕЛА

О тако ми је тешко. Али сам је Бог хтео, да вас видим, док још тече живота у мени. Трчите, спасавајте Момира и

Гроздану. Оставите мене; мени нема спаса; али њих још можете спасти, ако не оклевате. Ја сам својим очима гледала, како су све удесили. Војихна је крив свему. Он је све сковао и проклетнички наместио. Цар је обманут! Трчите! Спасевај – те –
(Издане)

МАРКО

Говори, још, говори! Свака је реч година среће за мене.

ЛАЗАР

Издану.

МАРКО

Ха!

ОЛИВЕР

Ту нема оклевања. Сваки је час скуп. Марко, сине, савладај се! Сети се, да имамо да спасавамо два невина живота. Ајдемо сви четворо право за царем. Још има времена, још ћемо стићи.

ЈУГ

Пропали смо сви, ако не обавестимо цара. Са светлим именом Душановим али и све чиме се Србија још поноси.–

МАРКО

И она је погинула њих спасавајући. И она нам је дала пример шта треба да радимо. О ти, сенко онога племенитог анђела, ти се нећеш срдити, што те ради тога остављам. Збогом.
(Пољуби је и лагано оде)

ЈУГ

Ти Лазаре поитај и царици, те јави и њој у каквој су јој опасности деца. Она ће нас моћи извести пред Душана ако буде сметње.

ОЛИВЕР

Врло добро! врло срећна мисао.
(Оду сви с Марком)

II

Соба у цареву двору. Момир спава на дивану. Ноћ је. Крај дивана једва тиња жижак.

Гроздана долази лагано са жишком који не гори.

ГРОЗДАНА

Покупи ноћи тавна тихана
 Звездице својих меке зрачице,
 Па с неба пуна свете тишине
 Разаспи њих у овај кобни мрак
 Те корак мој осветли колебан.
 Болан је он; – о васиона сва
 Божанствена и чара препуна
 Бољује с њим и пати сва са њим.
 Земља и небо, деле с њиме бол,
 Кој сестра цели неподељен сноси.
 О, кад би барем на тај начин могла
 Ублажити му патње велике.
 Од детињства сам сваку радост с њиме
 Делила; зашто не би сад и прву
 Неволју, што га данас задеси?
(Запали свој жижак на онај код Момира)
 Спава!–
 Хранитељ анђео раширио је крила
 Над њиме, да у сенци светиње
 Запојен миомиром заборави
 На opak свет, на кој се згрози данас
 У млађаноме веку први пут.
 Спава!–
 Па ипак лице оно, што је вазда
 Ведрине пуно, вазда опточено
 Неодољивом љупкошћу и пуно
 Живота и јуначког поноса:
 Како је други облик узело.

Образи бледи и развучени,
А уста тако ружно отворена,
И опточена модрим оквиром.
Обрве ближе једна другој дошле
Да боље скрију потавнеле очи.–
Природа сама буни се на ужас
Који га данас овде задеси.
Спава!– И сан је његов ужасан.
Он гледа гњевна оца и на сану,
Како га гони из близине своје,
Како га своје нежности лишава,
Њега, спрам кога све до данас беше
Као отац благ и нежан без границе.–
До јуче богат благом најскупљим
Данас си бедан и без игде икога:
Без матере, без оца, без – о боже! –
Без миле сестре! Не! То неће бити.
Не мршти ми се тужни Момире;
Од тебе сестра твоја се не туђи
Ти ниси сам, јер ево Гроздане,
Да дели с тобом твоје тегобе.
Подигни своје мило, светло лице,
И гледни на ме благим очима.
Ти ниси сам; уз тебе сестра стоји.
Да загрљајем утехе ти да
А сузом да ти јаде олакша!–
Не чује гласа мога, занет зар?
Онда ћу бољем средству прибећи:
Тај мрачни вео са душе твоје ћу
Разгнати дахом душе сестрине,
Пољупцем овим!
(Љуби га)
Момо, пољупцем!
О дођи себи! – Што си једнако
Туробан? Момо! Зар не чујеш сеје?
Дах њене душе не осећаш више?

Ах њена душа, тако живо жуди
 Са твојим да се здружи и упозна,
 Те здружене да обе забораве
 На јаде и на изопачен свет.
 Гле како иде твојој на сусрет
 (*Љуби га*)

О Момо, твојој души на сусрет!
 (*Љуби га*)

Сејина то је душа, њезин дах,
 Кој лети к теби кано капљица
 Росице бистре, што се чезнући
 За сјајем сунца животворнога
 Уздише тихо небу у висине.
 (*Падне лицем на њега*)

На пољу жагор и лула на вратима

ГЛАС ВУКАШИНОВ

Царе! Величанство!

ГЛАС ДУШАНОВ

Доста, доста је! Напред! Отварај!

ГРОЗДАНА

Шта чујем?

ГЛАС ВОЈИХНИИ

Немамо кључа.

ГЛАС ДУШАНОВ

А имате ли руку? Брже не оклевајте!

ГРОЗДАНА

О Боже, то је мој отац! Већ ме тражи гњеван. Он хоће да ме казни, што сам побегла овамо, да се нађем брату у невољи. Како му грми свака реч! – О Боже, шта сам ја згрешила?

ГЛАС ДУШАНОВ

Брже! Брже!

ГРОЗДАНА

Благи боже! Куда да бегам. О ја сам пропала.

Извале се врата

Душан улети с голим мачем у собу. За њим Војихна, Вукашин, Угљеша, Гојко и неколицина оружаних људи с буктињама.

ДУШАН

Видео сам све и тресући се сав
 Од изумљења разумео сам све!
 Ти слепо чедо, несрећнога оца! –
 Сатана, који гледа завидно
 На дела моја велика и славна
 На крунисани сјајем престо мој
 На радости и среће пун ми дом,
 Осветом гадном давно запојен
 На овај начин свети ми се сад.
 Ти безбожнице, развратнице, грозо!

ГРОЗДАНА

(Врисне и покрије лице рукама)

ДУШАН

У друштво ти са њиме пристаде,
 Да оцу своме једним ударцем
 Сараниш душе мир и дома част.
 Толики свет са безброј предмета
 За девојачке очи створених,
 Намењених за ниске пожуде,
 Толики свет лепоте мушке пун:
 Немаде за те другог избора
 До тога, с којим душу сатани
 Даде а сраму образ оца свог,
 Који пред целим светом црвени.

Грешничке твоје очи нађоше
 На брата лицу да се питају,
 Ти проклетничко чедо Евино!

ГРОЗДАНА

Ужас је то, што слушам; ужас је
 Што видим; сам је ужас око мене.
 Те речи, које изговори отац,
 О то је гром на који поражена, нема,
 Без једне речи главу прегибам
 И чекам да ме згоди страховит.
 Одбране нема ту већ никакве,
 Јер неизмерна, недомашна је
 За ужаснућа узвик висина,
 Са које пада на теме моје.
 О бабо, бабо!

ДУШАН

Ћут! И не обесвећуј ту свету реч својим грешним усти-
 ма. Ти немаш оца више. Пред тобом стоји само твој судија.
(Војницима)
 У тавницу с њима!

ГРОЗДАНА

(Очајно)
 О бабо, мили бабо!

ДУШАН

Са разблудницима!

ГРОЗДАНА

(Врисне и клоне)

Доста је! Пуче гром и згади срце, а црна ноћ паде на
 мутне очи. Јест, јест, ја немам оца, јер га више не видим. Мрак,
 о мрак је црни свуд. Помозите ми да одем одавде. У тавници
 ће ми синуги сунце, јер ће она бити рај према овом паклу.

ДУШАН

(Окрене се Момиру)

То беше идол мога срца, та наказа од незахвалности, та авет, коју ми посла небо, да ме казни све и сад за онај грозни, неизгладни грех моје младости. То беше недостојни предмет моје свемилости, то беше жалосна узданица свију нас, та немам, што ми донесе разврат у грешно срце слепога чеда.

ГРОЗДАНА

(Писне)

ДУШАН

Доста! Доста је било позоришта! Доста претварања! Овог часа водите их у тавницу и зоре не сме ни једно од њих живо дочекати.

ВОЛИХНА

Царе!

ВУКАШИН

То је преко мере велика строгост.

ДУШАН

То је тако блага пресуда.—

ВОЛИХНА

Милост! Милост! Криви јесу, згрешили јесу, али милост царева треба да буде већа од свакога греха.

ВУКАШИН

(Клекне)

Милост!

ГОЈКО

(Иза свих остраг за себе)

Ха овај нитковлук је већ и мени сувишан! Сад клече, а сви су умрли од страха, да их цар не послуша. Гадно! И сувише гадно!

ДУШАН

(Гледа их презриво)

О ви суревњивци, који се тако журисте, да ми изнесете пред очи овај ужас. Какву целъ може имати то ваше сажаљење, ако не, да после ове срамоте свалите и другу на Душана: да је на такав разврат зажмурио, да му је шта више издао и царску повељу своју, да се сме упражњавати без стида и зазора, кад ето примера целом свету у самом његовом двору.

ВОЛИХНА

Ипак, величанство.

ДУШАН

Ипак имате сад сви да ћутите. Ја нисам дао земљи закон за то, да га ја први погазим. Напротив, дао сам га без разлике за све и свакога па и за себе. Нека дакле и мени буде по њему. Ћесаре! Нека се моја заповест одма изврши.

(Оде)

Гроздана врисне и падне.

Вукашин, Војихна и Угљеша устану.

Војници опколе Гроздану и Момира

У ЧИН

Тавница; у њој проста постеља, сто, и две столице. О зиду икона богородице.

Гроздана сама

ГРОЗДАНА

(На постељи и као после спавања)

Где сам? Шта се то збило око мене? Сањала сам? – То није била јава; то није могуће; таке страхоте могу се само снити. – Боже мој, шта је ово око мене?! Ја и сад сањам. Ствари које видим око себе, нисам још никад гледала. Све тако ладно, намрштено, прети, руга ми се. Ови зидови нису моји познаници; постеља ме чисто гони од себе. Како сам могла лежати на њој? – Тако сам ломна; тешко ми је дисати. – Шта је то са мном? Шта сам згрешила, да ме затворе? – Отац! Момир! Ха како је страشان отац! Он нас одагна од себе! Бабо! смилуј се! – Где је Момир! Ох, њега одведоше убице! Њега ће погубити! Милост! Милост!

(Падне на постељу)

Улази тавничар.

ТАВНИЧАР

Вриснула тако очајно, а сад ћути као да спава. Извесно је нешто страшно уснила. Како и не би после оноликог јада! Тако је жалим. Ако је згрешила, зашто су тако безобзирни према њој? Али како могу и да помислим да је крива? То није

могуће; она је чиста као божји анђео. Ено, преза се. Тако је немирно провела сву ноћ. Да јој само могу помоћи сиротици, одрекао би се свега на свету ради тога. – Буди се, отвара очи. – Како су потавнеле, а лице како је бледо. Хоћу, да је ословим. – Светлости! – Светлости.–

ГРОЗДАНА

Ко то говори?

ТАВНИЧАР

Ја светлости. Деда, Дејо, што ти је толико пути заливао цвеће у радици. Онда се бринуо за цвеће а сад за тебе.

ГРОЗДАНА

Хвала, мој добри Деја.

ТАВНИЧАР

Како ти је?

ГРОЗДАНА

Како ми је? Добро, мени је врло добро.
(Дубоко уздане)

ТАВНИЧАР

(За себе)

Такога добра имао онај, који те амо доведе – Боже, тако ми је тешко, да не знам шта да јој кажем, а тако добро би било, да је разговорим.

(На глас)

Добро, светлости, али си поред свега тога добра плакала сву драгу ноћ. Очи су ти тако мутне, исплакане, упале – морају те болети.

ГРОЗДАНА

И срце деда Дејане.

ТАВНИЧАР

Проћи ће то; само ти буди јака. Бог ће дати, па ће све добро бити, види бог, ако не виде људи, ко је прав и невин а ко неваљалац и кривац, па ће свакога по заслуги наградити. Само ти не плачи. Страшно је погледати.

ГРОЗДАНА

Страшно? Али не брени се. Ја знам лека, па ће све проћи.

(За себе)

За навек проћи. – Боже, мој, да ли ћу моћи да га наговорим, да ми буде у помоћи?!

ТАВНИЧАР

Знаш лека! Је ли, да превијеш, па да прође? – Кажу светлости, кажи деда Дејану, па ће одмах набавити све што треба – Очи те веома боле.

ГРОЗДАНА

Веома.

ТАВНИЧАР

Тако су отекле.

ГРОЗДАНА

Лако ћемо с тиме и ја ћу ти одмах казати, шта ћемо радити. Само ми реци најпре, шта је с царем? Је ли још онако љут?

ТАВНИЧАР

Непрестано, и никога не пушта преда се.

ГРОЗДАНА

Шта? Зар ни царицу?

ТАВНИЧАР

Никога, никога.

ГРОЗДАНА

О боже, онда сам пропала. Њега ће погубити, а ја, ја га нећу преживети.

(Плаче)

ТАВНИЧАР

Ти опет плачеш. Онда ће, боме, лек мало помоћи.

ГРОЗДАНА

Лек! О слатки лек! Јест, ако будем оклевала, онда ми нема помоћи. Трчи, донеси одма лека. Заједно ћемо га начинити. Само брзо. Ти познајеш добро сваку травку. Трчи, набери ми кукуте; од ње се прави најбољи мелем за оток. Трчи, набери ми доста. Очи ми веома горе и севају.

ТАВНИЧАР

Одмах, светлости одмах; за тај лек нећу далеко ићи.

ГРОЗДАНА

И гледај, да дознаш што о Момиру.

ТАВНИЧАР

Запитаћу код његових чувара.

(Пође)

ГРОЗДАНА

Побрини се и за суд у чему ћемо нацедити сока и за једну зделицу.

ТАВНИЧАР

Одма, одма!

(Оде)

ГРОЗДАНА

(Сама)

Сладак ће, меден ће то лек бити. Излечиће за навек срце од сваке патње и жалости. Како бих могла живети после ове срамоте? По целом свету се већ разнела гадна прича о мени; име Грозданино спомињу свака па и најнечеститија уста. Цели

свет се грози и гнуша од моје слике. Па зар може бити живота за мене на томе свету? – Отац не пушта никога преда се; таман да душмани све до краја сврше. За Момира нема више спаса; јер кад отац напушта њега онда нема те силе, која би га могла отети, демонима из ноката. Он је пропао, а ја – ја сам свршила своје. Или ћу зар да чекам, да прођем као и он? Убице кад смакну њега, доћи ће и по мене и ја ћу бити изложена свету на поругу, остављена сама себи, без очеве заштите, без материна загрљаја. Не, то неће бити. Смрт нека то спречи, нека ме избави срамоте и јавне поруге. Ја ћу јој изаћи јуначки на сусрет. Света је ствар ради које њој прибегавам. Ти ћеш ми боже, и ти богомајко, ипак опростити.

(Клекне пред иконом)

Тавничар долази задуван натраг и збуњен.

ГРОЗДАНА

Зашто се врати тако брзо?

ТАВНИЧАР

(За себе)

Шта да јој кажем! Јадни Момир нема му више спаса.

ГРОЗДАНА

Но, што си се збунио? Што ћутиш? Шта си видео на пољу?

ТАВНИЧАР

(Брзо)

Ништа, ништа! Него сам поитао, да ти донесем лека, журио сам се, да ме нико не смотри, па сам се задувао. Ево ти твога лека.

ГРОЗДАНА

Лепо, а сад оди, да га спремимо. Ево ја ћу накидати колико треба, а ти после доспи и мало воде.

ТАВНИЧАР

Очитај светлости у себи и један оче наш. Знаш, кажу, да сваки лек боље лечи, кад се очита молитва; тако је моја покојна радила и њени су лекови увек помагали.

ГРОЗДАНА

Хвала деда. Сад морамо из тога исцедити лековити сок. Учини то ти а ја ћу спремити дотле завој.

ТАВНИЧАР

(Покупи кукуту и полазећи)

Одма, одма светлости.

ГРОЗДАНА

(Сама)

Старац ми дошао тако збуњен и заплашен. Морало се што десити. Шта је то могло бити напољу? Заиста чује се као неки жагор. Покушаћу да видим с прозора.

(Попне се на постељу па гледа кроз прозор напоље)

– Како је лепо напољу; таман се лепо расвануло. Неки оружани људи напунили двориште, ужурбали се, договарају се о нечем али више знацима но речима. Тако су страшни! Нешто чекају, спремили су се за нешто врло необично. Ено, сад се ставише у два реда, и чекају на некога, да се појави на оним мрачним вратима. – Боже мој! Та то је тавница. Ено изводе сужња! – Шта! Шта!

(Врло слабим гласом)

О Боже, да ли добро видим? Окована у ланцима са замком на врату изводе га из тавнице. – Јадник, мора на губилиште! Сирота мајка његова, јадна му сеја! – То бледо лице, како се помаља као сен из оне помрчине. – Оборио очи и погнуо главу – О Боже! То је, – не, није.– О што га не изведу већ – Умрех од страха – Ено га сад.

(Загледа се живо и вриснувши падне на постељу)

Тавничар дотрчи са зделицом.

ТАВНИЧАР

Светлости! Светлости! Шта је то било?– Лежи као ван себе. Гроздано! Морала је видети, како су га одвели на губилиште. Светлости!

(Прска је водом)

Сунце ових мрачних сводова, отвори лепе очи, да сине њихова светлост кроз ову страшну таму, коју, чини ми се, теглим на својим плећима. Анђеле на искушењу! Не губи поуздање. Небо је ипак твоје, као што је и било увек твоје. Није тебе преблаги творац чисту и чедну отиснуо из својега царства вечите правде и истине. Гроздице, зар не чујеш гласе јединога, који ти се јавља у тешком искушењу.

(Гроздана долази себи)

Гроздано! Окрепи се! Светлости, отвори очице! Још није све изгубљено, још има наде за спасење.

ГРОЗДАНА

(Сасвим слабим гласом)

Наде за спасење? – Мислиш?–

ТАВНИЧАР

Верујем. – Али да не заборавимо на чему смо. Ево, спремио сам.–

ГРОЗДАНА

Лек! О дај га, дај га! Мени је тако тешко, пресвиснућу ако се не помогнем.

(Узме зделицу).

Ти рече, да још има наде за спасење! Добри деда, право си казао: има спаса, има утехе. Хвала ти, јер да тебе не беше, не би ни било ни тога. Праштај!

(Пије)

ТАВНИЧАР

(Престрављено)

Светлости! Светлости! За име света! Кукута! – Кукута се не сме пити!

ГРОЗДАНА

(Остави зделицу на сто)

Сад је све једно. Ја сам свршила. Момире! Сам се нећеш растати са светом; ево ти и сеје. Заједно ћемо на суд против клевете и лажи. То нам је још једина утеха. Ху! Како ми горе грло и језа ме обузима

(Тавничару, који стоји као скамењен)

Помози ми, да се спустим на постељу. Не могу, чини ми се, сама. И глава ми је тешка; нека магла почиње, да ми се спушта на очи. Заноси ми се свест и жмарци ме подилазе сву. Али, ти се ништа не бој. Све је то мелем, који ће залечити много веће јаде. И хвала ти. Твој је лек веома добар. Осећам, да ће ме избавити свих мука и тегоба. Добро Деја, остај збогом и не кај се због ове услуге. Знај, да ти је већ и небо опростило.

ТАВНИЧАР

О тешко мени, шта сам учинио!

ГРОЗДАНА

Ништа, ништа!

ТАВНИЧАР

(У очајању окреће се по соби)

Боже, куда ћу! Шта да чиним! светлости! Ти не смеш умрети! О зашто се дадох тако преварити. Матора будала! О што се не сруши ова проклета кућа да ме сарани!

(Полети напоље и виче)

Помоћ! Помоћ! Дајте лекара! Помоћ!

Долази нагло Иванка

ИВАНКА

(Весело)

Гроздано! Гроздано, где си?

ГРОЗДАНА

Ко се то сетио живе закопане, да је посети у њену гробу?

ИВАНКА

Сестро моја!

ГРОЗДАНА

Ти си Иванка! Хвала ти, што си дошла, да ти кажем с богом. Сад ми је лакше умрети.

ИВАНКА

Шта си учинила за бога? Царица је отишла цару а Момир ће овога часа бити...

ГРОЗДАНА

Погубљен.

ИВАНКА

То није могуће.

ГРОЗДАНА

Нема сумње више. Тебе су само преварили. Овога часа провели су га целати овод и ја сам својим очима видела, како су му замку намакли на врат.—

ИВАНКА

О боже мој! То не може бити! Ти ниси добро видела!

ГРОЗДАНА

О камо среће!

ИВАНКА

И ти си на то...— О ја те не смем погледати; ти тако страшно изгледаш, то бледо зелено лице, те упале очи;

(Загледа јој се у очи)

зенице раширене као у мученика на пакленим мукама. Шта си то учинила за себе? О, страх ме је и помислити! Зар хоћеш заиста да ме поколебаш у нади? — Ајде, ја сам дошла, да и нас две трчимо одма цару.

ГРОЗДАНА

Доцкан; ја не могу; мени су се ноге давно узеле а сад једва могу и руку подићи.

(Чује се труба, Гроздана врисне)

ИВАНКА

Шта је то?

ГРОЗДАНА

Свршено је? Зар не познајеш, да је то знак за погубљење?

ИВАНКА

(Очајно)

О тешко мени! Шта да чиним! Да трчим, да га отргнем из чељусти смрти. О тешко мени крвници, убици!

ГРОЗДАНА

(Последњим силама)

Свршено је. Доцкан је. Ја сам поитала, да не изостанем иза њега. Иванка, сестро, узми ону књигу за спомен од мене. Из ње смо много шта научиле; из ње научих и како се часно умире. Ја сам се угледала на онога великога учитеља.—

ИВАНКА

Ти си, ти си попила.—

ГРОЗДАНА

Јест, онај велики мученик ме је томе научио. Сећај ме се и опрости, као што и ја теби све опраштам.

ИВАНКА

Не, грех је мој тако велики, да га ти никад не можеш опростити. Тако је страشان, тако грозан, да га само животом могу искупити. Ја сам заслужила, да осетим исте муке, које и ти, јер сам ја свему крива. Сама судбина је тако хтела, јер ево остало је довољно напитка и за мене.

(Попије)

Гроздано! Погледај ме још један пут, јер твоје очи не могу ме погледати да ми не искажу опроштај твога срца. Ах зашто си поитала пре мене? Што ниси чекала, да само ја умрем, јер сам само ја то заслужила.

ГРОЗДАНА

Иванка!

ИВАНКА

Ти ме зовеш себи.

ГРОЗДАНА

Оди. Загрли ме.

ИВАНКА

Ти ми прашташ?

ГРОЗДАНА

Праштам – али доста више. – Мени је веома зло. Не видим ништа. Не чујем већ твога гласа. – Не могу више ни да говорим. Нешто ме загушује – и груди стеже – ваздуха! – Ваздуха! – Момире – Иванка – збогом.

(Издане)

ИВАНКА

(Падне на њу јецајући)

Душан, Царица, Оливер, Лазар, Марко.

Дворани, војници.

ДУШАН

Гледајте, да ми се послати гласник што пре врати. Труба је јекнула отуда, али шта је огласила? Опроштај или свршетак? О мене свега обузима језа, да није и сувише дуго царствовао занос и неразум нада мноме, да нисам доцне дошао себи. Слуге моје верне! Марко! Лазаре! Спасевајте часно име Душаново и дома његова. Потеците и носите милост моју драгом сину моме. Вратите ми га на очинска недра, која му се отварају

на сусрет. Најчеститији биће ми у целој царевини онај, ко ми дође с радосним гласом. Трчите, не оклевајте.

(Марко и Лазар оду)

А ја ћу поћи сам на сусрет моме невиноме чеду. Нека јој родитељски загрљај и срећа њенога оца буду плаћа за претрпљене муке. – Ах отац је тако неизмерно срећан, што му је чедо невино. Ради те среће, Гроздано, чедо мило – опрости оцу.

(Застане запрепашћен)

Гроздано! Шта је то? Мени Гроздана не ита на сусрет; кћи ми се не одазива. О страхоте! Не! То није могуће! Ко је то код ње? Ко сме да загрли њу пре оца? Ко је њој пречи од оца? – Њена другарица! Натраг! Бежи! Ту је само моје место! Те руке су се отвориле само мене да загрле.

(Отисне Иванку)

Чело чека само очев пољубац.

(Смотри је мртву и рекне)

Ах!

ЦАРИЦА

(Притрчи)

Душане! Гроздано!

ДУШАН

Нема више Душана! Нема више оца!

ОЛИВЕР

Иванка! Шта се овде збило? Шта је са царевном?

ИВАНКА

Преминула.

ЦАРИЦА

Моје дете! Моје јадно дете!

(Падне на Гроздану)

ИВАНКА

Отровала се, јер није могла преживети срамоту.

ЦАРИЦА

Отровала се! Отров! О где је слатки мелем, да залечим и ја њиме убијено срце. – Зар ни једне капи ниси оставила за матер? Та слатка уста, што су навикла, да примају само пољубац материн, зар су тако саможива била, те све за себе задржала. О што није бар једна кап на њима остала; једна једина би доста била за несрећну матер.

(Падне опет на њу и љуби је у уста)

ОЛИВЕР

Где су чувари? Где је тавничар? Како је могла добити отрова? Сви нека се похватају и затворе. Сви су криви.

ИВАНКА

Нико томе није крив. Она га је сама начинила.

ДУШАН

Нико није крив? О не варајте ме више! Отац је крив свему, само слепи занети отац.

ИВАНКА

О не! Доста је казивана теби неистина. Време је да чујеш истину и то од мене, која сам на путу већ за други свет. Ја сам крива свему. Сатана је прво мене уловио у своје мреже. Ја сам њему највише послужила. Мени отрова срце љубомора и ја поверовах сатанском гласу и гледах мирно, шта се дешава с твојим невиним дететом. Ја сам њену сестринску љубав протумачила као грешну. Ја сам тако слепа била, да сам поверовала у то; да ми она мисли отети Момира. И толико сам била отрована, да сам хтела на веки ћутати, само да није иста зла судба постигла и кумир мога срца. Мени се тада расветли пред очима; ја се раскајах гледајући ужас; али доцне. Жртва је ипак пала, али сама не. Ја сам подједнако поднела са њом судбину подједнако несрећна са њом. И ако ме гњеван и очајан у овом тренутку, кад се растајем са светом прегациш као црва у прашини, ја ћу задовољна умрети, јер сам то заслужила.–

ДУШАН

Јаднице, дакле отуд потиче Војихнино недело?

ИВАНКА

Ја сам испричала и њему тај мними грех; била сам толико слаба.– Шта је даље било не знам, али ми се чини, да је био много ревноснији и од мене саме.

Долазе Марко, Лазар, лагано и оборених глава

ДУШАН

Боже мој! Шта видим! Ви сте оборили очи, облак вам је пао на лице! Ви ми не доносите ништа друго до нову жалост! Нову срамоту – О! О!

МАРКО

Доцкан.

ЛАЗАР

Убице су исувише вредне биле!

ДУШАН

Доцкан! Доцкан све! О несрећни Душане! О несрећни дане, који ми јутрос освану! Па где је тај демон у човечијем лику? Где је тај оличени пакао? Тај недостојни доглавник мој? Где је, да га пошљем у пакао, где му је једино место!

ОЛИВЕР

Ево га. За њим је још цела поворка.

МАРКО

(За себе јетко)

Мој слепи отац!

Долазе Војихна, Вукашин, Угљеша, Гојко.

ВОЈИХНА

Где је, где је моја кћи? – Иванка! – Опростите њој! Она није крива! Ја сам у свему крив.

(Клекне пред цара)

Свесилни царе! Праведни царе! Мене казни за све. Нека ме у часу погоде сви твоји громови. Само њој поклони живот. Није она крива него ја, јер сам се користио њеном љубомором, да заситим своју жеђ за осветом. Реци ми само, да је она жива, па онда дај знак, да падне глава моја.

ДУШАН

Несрећниче! Доцкан си се добру досетио.

ВОЈИХНА

Моја кћи! Моје јадно дете! Иванка! где си?

ОЛИВЕР

Ено ти тамо обе жртве. Устај, поитај и сити очи уживањем. То си хтео, то си и постигао.

ВОЈИХНА

(Спази Иванку)

О благо мени! Ти си жива?

(Скочи)

Иванка, чедо моје! Ти си тако бледа, ти дрхтиш сва! Шта је теби?

ИВАНКА

Дрхтим од радости, што могу да умрем, кад сам на свету изгубила: брата, Момира а сад и...

ВОЈИХНА

Оца!

ИВАНКА

Али ти праштам. Кажњен си и без тога доста. Опрости и ти мени—

ВОЈИХНА

О, шта си то учинила?

ИВАНКА

Ах, не могу више да се држим на ногама. На очи ми се већ спустио мрак смрти. Помози ми да дођем до Гроздане. Тамо ми је место.

(Падне на Гроздану)

Погледај нас.

ВОЈИХНА

(Окрене лице)

Ах!

ИВАНКА

Ја сам крива твојој несрећи, силни царе и твојој добра царице, али сам и платила животом. Опростите, опростите.

(Умре)

МАРКО

Издану!

ВОЈИХНА

(Падне на њу)

Могу ли те спасти својом душом? Ево издишем је у твоја уста. Оживи ми само ти! О мило чедо моје!

ДУШАН

Доцне! доцне си се опаметио, сад, кад само гњевиш небо и онако, гњевно на тебе мрскога и до овога часа без срца и душе.

МАРКО

Све је доцне. Страшно је и помислити на толике јаде, а како тек и гледати их! О, Призрене! На тебе паде данас страховито проклетство. Сунце твоје славе је на заходу. Сав ти је сјај потавнео.

(Присутнима)

Бегајте одавде! Бегајте од страшне успомене, која ће вас гонити овде на сваком кораку.— Ја се више никад амо не враћам. Све силе своје увео сам, да спасем и цару и царевини најпле-

менитијег Србина и витеза и све би узалуд. Све се завери против мене и време и случај и...

(Погледа у Вукашина)

Ах, то боле, то боле –. И кад је све мој непријатељ, онда ћу и ја да будем непријатељ свему. Идем у Прилеп и нећу да знам, нећу да чујем за никога од вас силних и обесних. Не треба ми више ваше друштво. Али слаби и немоћни, који вапију за правдом нека ме потраже: наћиће ме; уцвељени нека запитају за мене; јавићу им се; оглобљени и напаствовани нека ми дођу, даћу им заштите од вас силних и обесних. Чујте шта рекох! То ћу и радити. Остајте збогом и тешко вама, ако вас икада потражи Марко! Тешко вама ако се намерите на њега! Тешко свакоме онеме, који пође стопама ћесара Војихне и – и – осталих.

(Веома раздражен и претећи оде)

ЈУГ

Нека ти је синко, бог у томе на помоћи.

ВОЈИХНА

Нећеш ме ти казнити, нити тражим да избегнем казну од онога, кога сам највише унесрећио –

(Опасује мач).

Величанство! У твоје га руке предајем, јер нисам достојан, да са њим о бедрима примим твоју казну. То је био знак твоје милости, коју сам стогубо проиграо. Као последњи роб нека умрем. Измисли муке, измисли страхоте, које свет још није видео, те ме умори. Све сам стогубо заслужио.

ДУШАН

Јадниче! Сад се знаш осуђивати, кад је све касно. А знаш ли шта казати, да се изгубљено поврати натраг? Ко ће дићи мртве главе из гробова? И зар је смрт казна за тебе? Она ће те само искупити од јада, које би морао подносити живећи и гледајући толике срећне родитеље. Небо те је казнило као и мене и кад оно није хтело правити разлике између мене и тебе; нећу ни ја.

(Војницима)

У тавницу са њим и нека му суди царски суд, који дели правду сваком без разлике од највишега до најнижега. У тавницу дотле да се свет не гнуша на таку наказу.

ВОЛИХНА

Величанство! Велики Душане! О ти си заиста заслужио бољих слугу.—

ДУШАН

Ни речи више.

Војихна оде праћен војницима

ВУКАШИН

Величанство! Царе! Зар мене нећеш казнити?

(Клекне)

Међу тим opakим слугама и то међу првима ипак сам био и ја.—

ДУШАН

Одлази, одлази! Знам то, знам сад све. И ти си се дао завести. Устај и узми се на ум од очију Душанових, које ће од сад другојаче гледати на све па и на тебе и твоју неблагодарну браћу.

ВУКАШИН

(Не устаје)

Ми нисмо достојни толике милости.

ДУШАН

Можда! Али безусловно нећу да тврдим. Пред нама стоји велики поход. Под Цариградом могу се и о противном уверити.

УГЉЕША

(Падне на кнеза)

Велики Душане!

ГОЈКО

(Клекне)

Силни царе, располагаји нашим животом.

ДУШАН

Хоћу, да отаџбина располаже вашим као и мојим и свачијим. Устајте и поштедите ме вашом благодарношћу. Ја хоћу да заслужите ову милост, а не да захваљујете на њој.

(Окрене се осталима)

О колико срећних дана, колико великих дела, колико славе и сјаја окити цели живот мој, и како се све то изгуби данас. Највеће дело, које треба да буде круна свих труда и подвига оста да се тек изврши. Данас ме први пут подузима стрепња од онога што ми предстоји. Све ово што се зби овде, не служи ми за добар знак. Ратна срећа, која ме још никад није изневерила, прети ми, да ме остави као недостојног. Дао би бог да се варам! – А сада напред! Војска је спремна! Нека трубе и фанфари огласе полазак на Цариград. Јека њихова и песма убојна нека заглуњу уши несрећноме оцу, опасности рата и брига за општим добром нека збуне за тренутак родитељско срце, те да заборави на ужасни бол. – На рад! На рад! У томе је спас свију и свакога појединца. Потомство ће тражити рачуна о нашим делима: а тај треба да буде чист и кратак. У тешким приликама изведена велика дела постају права велика дела. Ко хоће за то пример: нека пође за царем.

Сви присутни ћутећи тргну сабље и укрсте их.

У даљини зајечи убојна свирка

КРАЈ

ПОГОВОР

Историчар позоришта Боривоје Стојковић писао је о Николи Ђорићу као неоправдано заборављеном драмском писцу, наводећи да су позоришни критичари с краја XIX века имали више разумевања за његово дело. Они су најчешће истицали Ђорићеве драмске стихове као течне и лаке за глумце, вешто склопљене и често осећајно топле. Тако је Хаим Давичо 1881. године о трагедији *Видосава* написао да је пуна живе уобразиље, полета, узбуђења, субјективности. За трагедију *Момир* написао је Владан Ђорђевић (1890) у часопису "Отаџбина" да из ње избија јачи драмски израз и у песничкој дикцији и у драмској ситуацији. На крају је Боривоје Стојковић закључио да је Ђорићев драмски стил мешавина романтичарског и реалистичког; да се он трудио да романтичну материју одене у реалистичке оквире.

Веома рано Ђорић је почео писати драме. Као ђак Велике школе написао је трагедију у пет чинова, у стиховима *Сликар или вереник и драги*. Премијера је изведена 17. фебруара 1879. године. Музику је написао Даворин Јенко, а редитељ је био Тоша Јовановић. О њој нема много података, није репризирана, а њен

текст није сачуван. И као студент медицине у Бечу, на састанцима академског књижевног друштва "Зора" 1886. године читао је делове своје трагедије *Кринка*. Исту драму послао је на анонимни конкурс Матице српске. Референт др Милан Јовановић – Батут је по сазнању, да је драма јавно читана одбио да изнесе своје мишљење. Други референт, Јован Грчић, наводи да је главна јунакиња: "... од почетка до краја бледо слабо женско чељаде, без једног трунка воље, снаге и енергије; карактер баш са *анђеоске* своје добротe скроз и скроз несимпатичан. Крај недоследног карактерисања не може главе да дигне цела трагедија, те јој се поједине лепоте губе, бар не могу да дођу до праве вредности..." Драма је дотерана и исправљена, према примедбама рецензената и штампана у "Летопису Матице српске" 1890. године.

Поред наведених, Ђорић је написао и следеће драме: *Везир Абоговић* (Михаило Абоговић Анђелковић – 1881), *Видосава* (1881), *Владислав, краљ Угарски* (1885-1886), *Момир* (1889), *Слава Мишарска* (1906).

У трагедији *Везир Абоговић* описују се збивања у Новом Брду средином XV века. Писана је "хетерометричким белим стихом" са прозним фрагментима. Описујући тежак живот Срба у првим годинама ропства, Ђорић је комбиновао и сукобљавао родољубље и љубав. Драма је грађена на емоцијама и страстима које прате крупне речи, чије деловање на гледаоце је реторично, без јасног израза унутрашње драме. Овде је први пут додирнута тема драме јаничара.

Друга трагедија у пет чинова *Видосава* заснована је на мотиву из народне песме *Женидба краља Вукашина*. У драми се износи како је Вукашин после

смрти цара Уроша преузео власт, сукобивши се одмах са непослушним великашима и војводама. Један од непослушних је и војвода Момчило. Да би га потчинио Вукашин шаље свога изасланика Латинчића да упозори војводу Момчила. У исто време Латинчић је саопштио Момчиловој жени Вукосави симпатије које гаји према њој краљ Вукашин. У почетку Вукосава је одбијала сваку помисао да изневери свога мужа, али када јој је Латинчић описао сјај Вукашиновог двора она је пристала да изда војводу Момчила. Када је Вукашин напао и освојио Пирлитор, побио браћу војводе Момчила а њега самога смртно ранио, одбио је да ожени неверну Вукосаву. У завршним сценама Вукосава се убија а Вукашин жени сестром војводе Момчила Јевросимом. И ова драма припада корпусу историјске романтичарске драме која комбинује родољубље као општост и љубав као индивидуални чин главних јунака рађајући из њиховог сукоба трагедију. Критичари, савременици Николе Ђорића, сматрали су да лик Јевросиме није добро израђен због тога што се она удаје за убицу свога брата. Писац је ипак сматрао да је овај лик, који излази из традиционалног контекста, ближи реалности, истичући на тај начин трагедију нашег народа у предкосовском периоду. Чести сукоби великаша ослабљеног српског царства довели су до трагедије коју је песник покушао да измири заједничким животом жртве и убице. Драма није сачувана, осим неколико фрагмената. Опширан реферат о овој трагедији написао је Љубомир П. Ђирић.

И трагедија *Владислав краљ угарски* примљена је од стране критике доста благонаклоно. Она је поднета на конкурс Матице српске за драму и крајем 1885.

године на основу реферата Светозара Савковића примљена и штампана, прво у "Летопису матице српске" а из овог часописа и посебно. То је трагедија о краљу мекушцу, превртљивцу, који је играчка у рукама великаша, са доста занимљивих призора, одсликаних у стиховима.

Критичари Ђорићева времена бавили су се највише трагедијом *Момир*. Сама трагедија је израђена према "нежној песми" из Вукове збирке *Наход Момир*. У драми је приказано време цара Душана, на чијем двору се налази наход Момир, светла личност, знаменити јунак, кога нарочито поштује и воли народ. Главног јунака посебно пази царева кћи Гроздана, што изазива подозрење код завидљивих сплеткароша. Они (ћесар Војихна, Оливер, Вукашин са браћом) кују заверу. Завери је допринела једна епизода у којој Момир покушава да запроси Иванку, ћерку ћесара Војихне, али се томе супротстави ћесаров син Љубиша. У двобоју који је уследио Момир убије Љубишу, чиме изазове мржњу ћесара Војихне. Сплеткарећи код цара да се Момир припрема за његовог наследника и доводећи Гроздану у његову ложницу, оптуже га за "грешну љубав". Цар Душан осуђује Момира на смрт, а Гроздана се у тамници отрује. Када је цар сазнао за заверу било је већ касно: Војихну је казнио затвором, а остале великаше заверенике позвао да се покажу у бојевима под зидинама Цариграда. Позоришни критичари су нарочито замерали мешање историјских (цара Душана, Вукашина) и неисторијских (Момира) личности, сугеришући чак да је попут Шекспировог Јага главна личност требало да буде, негативан јунак, ћесар Војихна. Рукопис ове драме је сачуван и налази се у Руко-

писном одељењу Матице српске у Новом Саду под сигнатуром М 8969. Била је поднета на конкурс за драму и примљена је у Матици јула 1889, али је њена премијера одржана у Народном позоришту у Београду 30. јануара 1890. године. Под утицајем критике (Владана Ђорђевића, Душана Л. Ђокића и др.) Ђорић је покушао да је дотера, тако да се уз рукопис приказане верзије налази и прерађени пети чин. Нажалост, ова прерада је испала слабија јер је усмерена ка мелодрами. У петом чину игране драме главни јунак је погубљен по наређењу цара Душана и гласник са помиловањем није стигао на време. У преради је Момир спасен јер је гласник стигао на време, али је извршио самоубиство на сцени кад је видео мртву Гроздану.

О утицајима страних писаца на Николу Ђорића није много писано. Само је Душан Михаиловић навео утицаје Шекспирових комада на Ђорићеве драме. Том приликом је нашао утицаје Шекспировог *Кориолана* на Ђорићеву *Кринку*, *Хамлета* на *Везира Абоговића* и *Магбета* на *Видосаву*. У вези са Шекспиром овде дајемо и један архивски податак. Међу слушаоцима јавног предавања "О Шекспиру у његовом времену" одржаном 1880. године на Великој школи налазио се и Никола Ђорић.

Иако је Ђорић писац реалистичког периода у нашој књижевности, он није много уносио историјског и животног реализма у своје драме. Обрађујући теме из народне поезије и традиције, покушао је да неке спизоде реалистички прикаже, повезујући их са својим временом. Тако компоноване трагедије, код позоришних критичара с краја XIX века, изазивале су опречне судове. Оригиналане драме објављивао је по-

себно и у часописима "Отаџбина" (1881), "Србадија" (1881) и "Летопису Матице српске" (1886, 1890).

Поред тога што се огледао у писању оригиналних драма Никола Ђорић је запажен и као преводилац, показујући, у односу на своје савременике, да је имао критичког мерила у избору писаца и дела. Превео је са немачког језика драме: *Папа и краљ* Г. О. Марбаха (играна у Народном позоришту у Београду, 26. III 1878), *Орлеанка девојка* Ф. Шилера (приказана 29. IV 1878), *Дебора* С. Х. Мозентала (приказана 24. II 1879), *Димитрије (Лажни цар или Лажни цар Димитрије)*, по фрагментима Ф. Шилера написао Х. Лаубе (28. VIII 1879), *Клавиго* Ј. В. Гетеа (15. XII 1883) и са француског у стиховима *Федру* Ж. Расина (приказана 14. XI 1897). Остало је забележено, да је Ђорића посебно подстицао да преводи драме Јован Бошковић. Преводе драма објављивао је посебно и у часописима "Отаџбина" (1882) и "Летопису Матице српске" (1885).

* * *

Никола Ђорић је рођен у Смољинцу 1. маја 1859. године од мајке Јоване и оца Вићентија. Основну школу учио је у месту рођења, четири разреда гимназије у Пожаревцу (1870-1874), пети, шести и седми у Првој београдској гимназији (1874-1877), а на философском факултету Велике школе учио је природно-математички одсек (1877-1881).

После завршене Велике школе радио је једну годину као предавач гимназије у Нишу (24. IX 1881 – јули 1882), а када је добио државну стипендију отишао је августа 1882. године преко Новог Сада у Беч на студије медицине. За време студија члан је студент-

ског књижевног друштва "Зора". Студије медицине прекида због српско-бугарског рата 1885. године, у коме је учествовао као лекарски помоћник у Првој пољској болници дунавске дивизије и као помоћник резервне нишке и јагодинске болнице. После престанка рата враћа се у Беч ради завршетка студија у пратњи своје супруге Јулке, ћерке познатог научника Гаврила Витковића. За доктора медицине промовисан је у Бечу 8. марта 1891.

После повратка у Србију Ђорић је радио као срески лекар и окружни физикус у Нишу (1891-1896), Варварину (1897-1898), Ражњу (1899-1902), Неготину (1902-1903), Шапцу (1904-1909), Врању и Врањској бањи (1909-1913). У Балканском рату био је лекар Треће пољске болнице Моравске дивизије. После рата, по сопственој жељи, постављен је за физикуса Скопског округа, али је по доласку у Скопље, на дан када је требало да прими дужност, умро од срца 29. октобра 1913. Посмртни остаци су му 1931. године пренети у Београд и сахрањени на Новом гробљу. За заслуге на књижевном пољу, одликован је 11. септембра 1900. оредном Светог Саве петог реда. Као окружни лекар у Врању примљен је марта 1911. године за редовног члана Српског новинарског удружења, октобра исте године за члана Друштва српских књижевника.

Станиша ВОЈИНОВИЋ

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ПРВО КОЛО

Књига 1, Панта Срећковић: БОЈ НА ДУБЉУ

Књига 2, Милутин Ибровац: БОЖИЛИ СУД НА
МЕНДИНОМ БРДУ

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: БОГОМИЛИ

Књига 4, Илија Вукићевић: ЛЕПА БУЛА

Књига 5, Живко М. Романовић: ПРОКОП

ДРУГО КОЛО

Књига 1, Миодраг Поповић Шапчанин: ДУШАН СИЛНИ

Књига 2, Миодраг Поповић Шапчанин: ГОСПОБИЦА КАО
СЕЉАНКА

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: ТРНОВА КРУНА

Књига 4, Мита Поповић: КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5, Светислав Ђурђевић: ЛАЖНА ИСПРАВА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1, Мита Поповић: НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2, Жарко Лазаревић: САМРТНА КЈЕГВА

Књига 3, Жарко Лазаревић: УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4, Жарко Лазаревић: КРОЗ ШИБУ

Књига 5, Тодор Пинтеровић: ЈУРМУСА И ФАТИМА

ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1, Атанасије Николић: ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2, Јован Суботић: КРСТ И КРУНА

Књига 3, Доброслав Ружић, СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 4, Милош Цветић: БРАЋА

Књига 5, Светозар Ћоровић: У МРАКУ

ПЕТО КОЛО

Књига 1, Мита Димитријевић: ОЛИВЕРА

Књига 2, Мита Димитријевић: ПИРОВАЊЕ

Књига 3, Мита Димитријевић: ЉУБАВНИК СВОЈЕ ЖЕНЕ

Књига 4, Мита Димитријевић: СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА

Књига 5, Мита Димитријевић: КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ

ШЕСТО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2, Милош Перовић, РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3, Ђуро Димовић: КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4, Ђуро Димовић, ЂУРАЋ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5, Ђуро Димовић: БАШ ЧЕЛИК

СЕДМО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Књига 2, Љубинко: ДЕВОЈАЧКА КЛЕТВА

Књига 3, Љубинко: СУЂАЈЕ (СУЂЕНИЦЕ)

Књига 4, Манојло Ђорђевић Призренац: ЉУБАВ И СУЈЕТА
или ОТРОВНИЦА

Књига 5, Милутин Чекић: У СВОМЕ ДОМУ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-2

БОРИЋ, Никола

Момир : трагедија у пет чинова / Никола Ђорџић :
[приредио Станиша Војиновић]. - Београд : Музеј
позоришне уметности Србије, 2001 (Београд :
Србоштампа). - 204. стр. : слика аутора : 15 см. -
(Библиотека Драмска баштина : коло 8. књ. 1)

Тираж 300. - Стр. 195-201: Поговор / Станиша
Војиновић.

929:82 Ђорџић Н.

а) Ђорџић, Никола (1859-1913)

ИД=93859340

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ОСМО КОЛО

Књига 1

Никола Ђорић
МОМИР

Књига 2

Владан Ђорђевић
НАРОД И ВЕЛИКАШИ

Књига 3

Милорад М. Петровић
ЧУЧУК СТАНА

Књига 4

Петар Петровић Пеција
РУШКА

Књига 5

Душан Ђ. Цветковић – Дуца
НА ПРАГУ ОТАЏБИНЕ